

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KÜRESELLEŞMEYİ 'TAŞRA' ÜZERİNDEN OKUMAK:
TRABZON ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gürkan AKGÜN

Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı

Kentsel Planlama Lisansüstü Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Güzin Kaya

EKİM 2009

T.R.
MİMAR SİNAN FINE ARTS UNIVERSITY
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**READING GLOBALIZATION THROUGH THE COUNTRY(SIDE):
THE CASE OF TRABZON**

Thesis by

Gürkan AKGÜN, M. Sc.

Division of Structural Engineering

Programme of Urban Planning

Supervisor: Doç. Dr. Güzin KAYA

OCTOBER 2009

Gürkan AKGÜN tarafından hazırlanan KÜRESELLEŞMEYİ 'TAŞRA'
ÜZERİNDEN OKUMAK: TRABZON ÖRNEĞİ adlı bu tezin ...Y. Lisans.....
tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Güzin KAYA

Tez Yöneticisi

G. Kaya

Bu çalışma, jürimiz tarafından Kentsel Planlama Anabilim Dalında
...Y. Lisans..... tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: : Doç. Dr. Güzin KAYA G. Kaya

Üye : Prof. Dr. Hale ÇIRACI Hale Çiracı

Üye : Y. Doç. Dr. Ferihatun Gavsioğlu Ferihatun

Üye : _____

Üye : _____

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygundur.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vii
ÇİZELGE LİSTESİ.....	viii
ŞEKİL LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
1 GİRİŞ	1
1.1 AMAÇ, KAPSAM ve SORULAR.....	5
1.2 ÇALIŞMANIN YÖNTEMİNE DAİR	7
1.3 VARSAYIMLAR, İDDİALAR ve TESPİTLER.....	9
2 KURAMSAL ÇERÇEVE: Kapitalizm, Küreselleşme ve Mekân.....	16
3 ARKA PLAN	26
3.1 1980 ÖNCESİ TRABZON'UN SOSYO-EKONOMİK YAPISI ve TARİHSEL GELİŞİMİ.....	26
3.1.1 Trabzon Kentine Giriş.....	27
3.1.2 Tarıma Dayalı İktisadın Temel Yapıtaşları: Çay ve Fındık.....	29
3.1.3 Sanayileş(eme)me ve Göç.....	32
3.1.4 Kentleşme ve Trabzon'un Planlama Deneyimi	35
3.2 1980 SONRASI TÜRKİYE'NİN DEĞİŞEN SOSYO-EKONOMİK YAPISINA DAİR NOTLAR	41
4 TAŞRADA KÜRESELLEŞME HAZIRLIKLARI: Trabzon'da '80 Sonrasının İzleri ve Küreselleşme Tezahürleri	50
4.1 KÜRESEL YAPILANMALAR ve YENİ BÖLGESELÇİLİK	51
4.2 TARIMSAL ÜRETİMDE YAPISAL DEĞİŞİM	57
4.3 YENİ SANAYİLEŞME HAMLELERİ.....	62
4.4 İŞGÜCÜNÜN YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ ve ÖRGÜTLÜLÜĞÜ	67

4.5	İŞSİZLİK, GELİR DAĞILIMI ve SOSYO-EKONOMİK ÇÖZÜLME....	71
4.6	KÜRESEL AKIŞ ÖĞELERİNİN ANALİZİ.....	76
4.6.1	İnsan Akışı ve Beşeri Dolaşım.....	77
4.6.2	Mal ve Hizmet Akışları.....	82
4.6.3	Diğer Küresel Akış ve Kapasite Göstergeleri	86
5	KÜRESELLEŞME ile TRABZON'DA MEKÂNIN DEĞİŞEN EKONOMİ-POLİTİĞİ.....	91
5.1	MEKÂNIN ÜRETİLMESİNDE KAMUNUN DEĞİŞEN ROLÜ	92
5.1.1	Kamu Harcamaları ve Teşvikler	92
5.1.2	Özelleştirme Politikaları.....	98
5.1.3	Merkezi Yönetim Projeleri.....	100
5.1.3.1	Karadeniz Sahil Yolu	101
5.1.3.2	TOKİ Uygulamaları	102
5.1.4	Yerel Siyasal Aktörler, Projeler ve Söylemleri.....	105
5.1.4.1	Pazarlanabilir Kentsel Kimlik ve Vizyon Projeleri.....	106
5.1.4.2	Kentsel Dönüşüm Projeleri	107
5.1.4.3	TEKEL'den AVM'ye.....	110
5.1.5	Planlama Paradigmalarının Dönüşümü.....	112
5.1.5.1	Üst Ölçek Planlama Anlayışı	113
5.1.5.2	İmar Planlama Süreci	116
5.2	SERMAYENİN MEKÂNSAL KURGUSU	122
5.2.1	Kruvaziyer Liman Kompleksi ve Akyazı Stat Projesi	123
5.2.2	Forum Alışveriş Merkezi	125
5.2.3	Dünya Ticaret Merkezi ve Kompleksi	127
6	SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	130
	KAYNAKÇA.....	137
	ÖZGEÇMİŞ	148

ÖZET

“Küreselleşmeyi Taşra Üzerinden Okumak: Trabzon Örneği” başlıklı bu çalışma, dünyada ve Türkiye’de 80’li yıllar ile başlayan ve sonrasında giderek hızlanan değişim ve yeniden yapılanma sürecini ele almakta, bu süreci ana sorusu dahilinde belirli açılardan çözümlenmeye çalışmaktadır.

Çalışmanın temel sorusu şu yöre üzerine oturmaktadır: “Küreselleşmenin metropoller/merkezler üzerinden şekillendirilen gelişme stratejilerinin taşraya/çevreye, söylemde ve pratikte ne şekilde yansımaları olmaktadır?” Bu sürecin özellikle azgelişmiş coğrafyalarda yarattığı mekânsal ve sınıfsal eşitsizliğin tezahürleri ne şekildedir? Bu sorular etrafındaki anlama çabası, doğal olarak 1980’li yılların sonrasına dikkatimizi yoğunlaştırmamızı zaruri kılmıştır. Dolayısıyla çalışmanın amacının 1980 sonrasında küreselleşme ve neo-liberal etkinin “taşra” üzerinden okumasını Trabzon kenti özelinde yapmak olduğu belirtilebilir. Çalışma, sonuç itibarıyla küreselleşme ile kapitalist modernleşmeyi dolaylı bir ilişkiye sokmakta ve bu şekilde ele almakta; Marksist mekân-bilim doğrultusunda “diyalektik” bir ele alışı içermektedir. “Tarihsel ve ilişkisel bir ontoloji” kurularak süreçler, yapılar, uzamlar ve aktörler arasındaki etkileşimleri ve çelişkileri analiz etme çabasıdır.

Giriş bölümünde çalışmanın amaç, kapsam ve yöntemi belirtilmiş, temel sorular ve onu derinleştirme çabasındaki alt sorular ortaya konmuştur. Takiben, Trabzon özelinde varsayımlar, iddialar ve tespitler aktarılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın bir yandan sorularını oluşturan, diğer yandan da onlara cevaplar teşkil eden bir kuramsal tartışma gerçekleştirilmiştir. Bu kuramsal tartışmanın temel odak noktasında kapitalizm, küreselleşme, mekân ve ölçek gibi konular yer almaktadır.

Sonrasında yer alan ve “Arka Plan” başlığını taşıyan bölüm, çalışmanın temel iddialarının sınanmasının öncesinde gerek Trabzon, gerekse Türkiye açısından 1980 sonrasındaki süreci ve yapılanmayı anlamak açısından bir birikim sunmaktadır. Takip eden bölüm ise 1980 sonrasında, neo-liberal değişim ve dönüşüm sürecini ortaya koyarken, Trabzon’un kendi özgül koşullarında bu sürecin ne şekilde yaşandığı ortaya konulmaktadır. Üst ölçek politikaların yerele yansıma biçimleri, içsel/dışsal dinamiklerin yön verdiği yeniden yapılanma, değişen iktisadi politikaların toplumun farklı kesimlerinde oluşturduğu zenginleşme/yoksullaşma biçimleri, demografik alt üst oluşlar ve hızlı kentleşmenin toplumsal yansımaları bu bölümün ana konularını oluşturmaktadır.

“Küreselleşme ile Trabzon’da Mekânın Değişen Ekonomi Politikası” adını taşıyan beşinci bölümde kamunun değişen rolü, kentsel rantların sermaye birikim aracı olarak nasıl kurgulandığı, planlamanın bu süreçteki değişen rolü ve etkinliği, farklı sınıfların mekânsal stratejileri gibi konular somut uygulamalar üzerinden incelemeye tabi tutulmaktadır. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılmakta ve çalışmanın sorularına daha net cevaplar oluşturabilmek açısından, bundan sonra yapılacak çalışmalara dair çeşitli öneriler getirilmektedir.

Trabzon kenti mevcut “eşitsiz ve bütünleşik gelişme” içerisinde küreselleşmenin yıkıcı etkisine maruz kalmıştır, çeşitli kesimler bu süreç içerisinde zenginleşmiş, sınıfsal ve mekânsal olarak eşitsizlik biçimleri derinleşmiştir. Uluslararası ilişkiler ve

bu doğrultudaki hiyerarşik biçimlendirmelerin yanı sıra Trabzon, kendi ölçeğinde özğün bir küreselleşme deneyimi de yaşamaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması, Sarp Sınır Kapısının açılması ile birlikte, ülke genelinde ithal ikameci kalkınma modelinin terk edilmesine paralel olarak 1990'lar boyunca kent, bir ölçüde küreselleşmenin "nimetlerinden" yararlanmıştır. Bir yandan Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Karadeniz Sinerjisi gibi yeni bölgeselcilik temelinde oluşturulan iktisadi sistem kurumsallaştırılmaya çalışılırken, diğer yandan Karadeniz Olimpiyatları, Bölgesel Fuarlar gibi organizasyonlarla küreselleşmenin alt ölçekli bir modeli kurgulanmaya çalışılmaktadır. Ancak bu çalışmanın iddiası yaşanan bu dönüşümün ve küresel sisteme eklemlenme çabasının beraberinde Trabzon kentinde ciddi bir ekonomik yıkım getirdiğidir. Nitekim bu iktisadi akışların 1990'ların ikinci yarısından sonra daha büyük pazarlara aracısız ulaşma yolunu seçmesi, "üretmeyen" bir ekonomiyi geçinme stratejisi olarak belirleyen kenti büyük bir bunalıma sokmuştur. Sonuç olarak, yerelin küresel akışlar ekseninde geliştirdiği bu ekonomi son derece "kırılgan"dır. Bunun da ötesinde, bu nimetlerin sermaye kesiminin elinde toplandığı, hatta tekelleştiği ve aslında yine temel çelişki olarak eşitsizliği derinleştirdiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Devletin 1980 sonrasında aldığı sermaye yanlısı yeni konum ise emekçi sınıfların çalışma, barınma, eğitim, sağlık gibi temel yaşamsal koşullarında ciddi tahribatlar yaratmaktadır.

Kentin yaklaşık 80 yıllık planlama deneyimi ve bu süreçte ortaya çıkan kentleşme biçimi ise hem doğal, kültürel değerleri "koruyucu" olmaktan; hem de yapılı çevre ve toplumsal ilişkiler açısından "kamusallaştırıcı" olmaktan son derece uzaktır.

SUMMARY

This study named “Reading Globalisation Through The Country (side): The Case of Trabzon” deals with the process of restructuring and transformation that started and accelerated by 80’s both in Turkey and around globe; and analyses this process within the scope of its research questions.

The main problematic of the research resides on the questions of "in what ways development strategies of globalisation shaped in metropolitan/central area, reflects on county/periphery in discourse and practise? What are the manifestations of the spatial and class based inequalities created by this process on underdeveloped geographies?". The effort to understand the process around these questions naturally made us focus the attention on post '80 period. Therefore, the aim of the study can be indicated as reading globalisation and neoliberalism on county by the case of Trabzon City. The study consequently puts globalisation and capitalist modernisation in direct relation and deals with it in line with Marxist spatial sciences in a dialectical manner. It is also in an effort to analyse interactions and conflicts between processes, structures, spaces and actors by building “historical and relational ontology”.

In introduction section, the aim, scope and method of the study are stated and major questions and sub-questions that deepen these major questions are put forward. Following this, hypothesises, assertions and evaluations are conveyed. In this context, a theoretical discussion that forms, on the one hand, the questions of the study and on the other hand responds to these questions is made. The fundamental focus points of this theoretical discussion are capitalism, globalisation, space and scale.

Chapter “Background” presents a repertoire to understand the process and structuring in post 80 period concerning Trabzon and Turkey before testing the main arguments of the research. While the following chapter puts forth the process of neo-liberal turn and transformation, it presents how this process was experienced in conditions peculiar to Trabzon. The modes of reflection of macro politics, re-structuring that are shaped by internal and external dynamics, the modes of enrichment/impoverishment of the different classes of the society which was caused by economic policies and the effects of the rapid urbanisation constitute the major components of this chapter.

The following part “Changing Spatial Political Economy of Trabzon Due to Globalisation”, is focused on the changing role of the public institutions, the ways in which the urban rent are instrumentalised as a tool of capital accumulation, the changing role and efficiency of planning in this process and spatial strategies of different classes are scrutinised on concrete applications. At the end of the chapter, some overall assessments are made and for finding more precise answers to the questions of the research, various propositions are made for further studies.

The city of Trabzon has been subject to the devastating effect of globalisation within uneven and integrated development. Various parties has prospered and modes of inequalities based on space and class have been deepened. Beside international relations and hierarchical structuring in this direction, Trabzon goes through a unique

experience of globalisation. Together with collapse of Soviet Union, opening of Sarp border and in parallel with abandonment of ISI model, throughout 90's, the city utilised the "boons" of globalisation. On the one hand, economic collaborations, which are the consequences of new regionalism, such as Black Sea Economic Cooperation, Black Sea Synergism, are aimed to be institutionalised; on the other hand a low level model of globalisation is built by organisations such as Black Sea Olympics or The Regional Fairs. However, the thesis of this study is that, this transformation and the endeavour to get integrated to the global system brought a considerable economic disaster to Trabzon. As a matter of the fact, as capital flows chose to reach big markets without any intermediary after the mid 90's, the city which chose "not to produce" as a strategy of livelihood went through a big economic depression. As a result, the development of this local economy based on global flows is highly fragile. Beyond this, it appears that the boons of globalisation were collected on the hands of the capitalists-they were even monopolised and in fact this process deepened the inequalities as a mode of major conflict. The new position of the state in support of the capitalists causes considerable devastation on basic life conditions of the working class such as work, sheltering, education, health.

80 years of planning history and the urbanisation of the city are far from serving public benefit in "preserving" natural, cultural sites as well as built environment and social relations.

ÖNSÖZ

Bu çalışma, bunca yıl biriktirebildiklerimin memleket üzerinden sınanması olarak görülebilir.

Öncelikle aileme, dostlarıma; fikirleri, eleştirileri ve göstermiş oldukları özen ile çalışmamı geliştiren, başta danışmanım Doç. Dr. Güzin Kaya olmak üzere, jüri üyelerim Prof. Dr. Hale Çıracı ve Yrd. Doç. Dr. Erbatur Çavuşoğlu'na; yine desteklerini esirgemeyen Dr. Arzu Kahraman, Hade Türkmen, Mehmet Baki Deniz, Nazım Akkoyun'a, bilgi ve belgelerini paylaşan İlke Planlama'ya ve onları var eden çalışanlarına son derece teşekkür ederim. Bir de, *uzun eğri burunlu ve konuşmayı şehvetle seven* insanlara ve birbirine ancak bu kadar yakışabilen renklere: 'bordo ve mavi'ye...

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa No:

Çizelge 3.1. Trabzon İli, Kır-Kent Nüfusunun Yıllara Göre Gelişimi.....	33
Çizelge 4.1. Trabzon'daki Özel ve Kamu Sektöründeki Sanayi İşletmeleri ve İstihdam Durumları	64
Çizelge 4.2. Trabzon'da İktisadi Sektörlere Göre İstihdam Edilen Nüfusun Yıllara Göre Değişimi (%)	68
Çizelge 4.3. Trabzon'da Çalışanların Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı	69
Çizelge 4.4. Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmetlerde Çalışanların Dağılımı.....	70
Çizelge 4.5. Trabzon'da Yaratılan Hasıla Bakımından Sektörel Dağılım ve Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla)	70
Çizelge 4.6. Yıllara Göre İşsizlik Oranları (Türkiye-Trabzon).....	71
Çizelge 4.7. Trabzon İlçe Merkezleri Çalışabilir Nüfusun İktisadi Özellikleri (%)..	72
Çizelge 4.8. Trabzon İli Nüfusun İktisadi Özelliklerinin Cinsiyete Göre Değişimi..	72
Çizelge 4.9. Trabzon İli Nüfus Bilgileri ve Yurt Dışından Gelen Göç.....	77
Çizelge 4.10. Trabzon'a Gelen Yabancıların Yerlerine ve Taşıtlarına Göre Dağılımı (2003–2007)	78
Çizelge 4.11. Trabzon'dan Çıkan Yabancıların Taşıtlarına Göre Dağılımı ve Türkiye'ye Oranı (2003–2007)	79
Çizelge 4.12. Trabzon'a Giriş-Çıkış Yapan Vatandaşların Taşıtlarına Göre Dağılımı ve Türkiye'ye Oranı (2003–2007)	79
Çizelge 4.13. Trabzon'a Gelen-Giden Toplam Yolcuların Yıllara göre Dağılımı	80
Çizelge 4.14. Trabzon Havalimanına İniş-Kalkış Yapan Tarifersiz Uçakların ve Yolcuların Yıllara göre Dağılımı ve Türkiye'ye Oranı.....	80
Çizelge 4.15. Yıllara Göre Trabzon'a Gelen Yerli-Yabancı Turist Sayısı ve Turizm Geliri (2000–2008).....	81
Çizelge 4.16. Trabzon Limanına Gelen Kruvaziyer Gemi ve Yolcu Sayısı (2002–2008)	81

Çizelge 4.17. Yıllara Göre Havayolu İle Gerçekleştirilen Yük Taşımacılığı (2002–2006, Ton).....	83
Çizelge 4.18. Trabzon’da (Trabzon-Sochi) Yıllar İtibariyle Ro-Ro Gemileriyle Taşınan Araç Sayısı ve Türkiye Karşılaştırması (2002–2008,Tır-Kamyon)	84
Çizelge 4.19. Yıllara Göre Trabzon Limanında Gerçekleştirilen Yük Taşımacılığı (2000–2008)	84
Çizelge 4.20. Yıllara Göre Trabzon Limanında Yapılan Uluslararası Yük Taşımacılığı (2001–2008, Ton).....	84
Çizelge 4.21. Trabzon’da Yıllar İtibariyle Dış Ticaret Eğilimi (1998–2008).....	85
Çizelge 4.22. Trabzon’da Yapılan Dış Ticaretin Sektörel Dağılımı (2004 Yılı)	86
Çizelge 4.23. Yıllar İtibariyle Trabzon’da Yapılan Fuar Etkinlikleri	87
Çizelge 5.1. Trabzon’da Kamu Harcamalarının Beş Yıllık Sektörel Dağılımı (2002–2008, Bin TL).....	93
Çizelge 5.2. Trabzon’da Teşvik Belgeli Yatırımların Sektörlere ve Yıllara Göre Dağılımı (2004–2008).....	96
Çizelge 5.3. Trabzon’da Kentsel Dönüşüm Bölgelerini İçeren Mahallelerdeki Arsa-m ² Fiyatlarının Değişimi (TL).....	110
Çizelge 5.4. Yıllara Göre Trabzon’da KOBİ Yatırım Teşvik Belgelerinin Dağılımı ve Türkiye’ye Oranı (2004–2008)	114
Çizelge 5.5. Trabzon Merkezinde Yıllara Göre Arsa-m ² Fiyatlarının Değişimi.....	129

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No:
Şekil 3.1. Trabzon İlinin Yıllara Göre Nüfus Gelişimi.....	33
Şekil 3.2. Lambert Planı (1938), Mekânsal Karar Şeması.....	38
Şekil 3.3. 1970 Planı Karar Şeması.....	40
Şekil 4.1. Trabzon İlinin Yıllara Göre İmalat Sanayinde Çalışanların Türkiye Ortalaması İçerisindeki Yeri	63
Şekil 4.2. Trabzon İli İmalat Sanayinde Çalışanların Eğitim Durumu (2000 Yılı) ..	67
Şekil 4.3. Trabzon'da Çalışanların Sektörel Dağılımının Türkiye İle Karşılaştırması (2000 Yılı, %)	68
Şekil 5.1. 5 Yıllık Dilimlere Göre Trabzon'daki Eğitim ve Sağlık Sektörüne Yapılan Harcamaların Toplama Oranı.....	95
Şekil 5.2. Vadilerin Kentsel Dönüşümden Önceki ve Sonraki Hali	109
Şekil 5.3. TEKEL Alışveriş Merkezi Projesi	111
Şekil 5.4. Çevre Düzeni Planında Trabzon Merkez İlçe'nin Durumu (2008)	116
Şekil 5.5. 1987 Plan Şeması.....	118
Şekil 5.6. Trabzon'un Mekânsal Gelişimini Belirleyen Büyük Ölçekli Projeler	121
Şekil 5.7. 2002 Yılı, 1/5.000 Ölçekli Nazım İmar Planı	121
Şekil 5.8. Dünya Ticaret Merkezi'nin İmar Durumu (Eski-Yeni).....	128
Şekil 5.9. Trabzon'da Gerçekleşen/Gerçekleşecek Projeler Ekseninde Kent Merkezinin Dönüşümü.....	128

KISALTMALAR LİSTESİ

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ADSL:	Asymetric Digital Subscriber Line (Asimetrik Sayısal Abone Hattı)
AKP:	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP:	Anavatan Partisi
ASAM:	Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
AVM:	Alışveriş Merkezi
BASİSEN:	Banka ve Sigorta İşçileri Sendikası
BASS:	Banka ve Sigorta İşçileri Sendikası
BDT:	Bağımsız Devletler Topluluğu
Belediye-İş:	Türkiye Belediyeler ve Genel Hizmetler İşçiler Sendikası
Bem Bir-Sen:	Belediye ve Özel İdare Çalışanları Birliği Sendikası
BGUS:	Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi
BOTAŞ:	Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
Çay-Kur:	Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğu
Çay-Sen:	Çay Üreticileri Sendikası
ÇDP:	Çevre Düzeni Planı
ÇED:	Çevresel Etki Değerlendirmesi
Çiftçi-Sen:	Çiftçi Sendikaları Konfederasyonu
ÇİTOSAN:	Türkiye Çimento ve Toprak Sanayi Anonim Şirketi
DGD:	Doğrudan Gelir Desteği
DHMİ:	Devlet Hava Meydanları İşletmesi
DİE:	Devlet İstatistik Enstitüsü
DİSK:	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DOKAP:	Doğu Karadeniz Kalkınma Planı
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
DSP:	Demokratik Sol Parti
DTM:	Dünya Ticaret Merkezi
DTM:	Dış Ticaret Müsteşarlığı
Eğitim Bir-Sen:	Eğitimciler Birliği Sendikası
Eğitim-İş:	Eğitim ve Bilim İşgörenleri Sendikası

Eğitim-Sen:	Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası
ESM:	Enerji Sanayi ve Maden Kamu Emekçileri Sendikası
ETÜ:	Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Fındık-Sen:	Fındık Üreticileri Sendikası
FİSKOBİRLİK:	S. S. Fındık Satış Kooperatifleri Birliği
GATS:	General Agreement on Trade in Services (Hizmet Ticaret Anlaşması)
GSMH:	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH:	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
HAK-İŞ:	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
Hizmet-İŞ:	Tüm Belediye ve Genel Hizmet İşçileri Sendikası
IMF:	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İHA:	İhlâs Haber Ajansı
İŞKUR:	Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu
JICA:	Japan International Cooperation Agency
KARGİD:	Karadeniz İşadamları Derneği
KEİ:	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KESK:	Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
KİPTAŞ:	İstanbul Konut İmar Plan Sanayi ve Ticaret A.Ş.
KİT:	Kamu İktisadi Teşekkülü
KOBİ:	Küçük ve Orta Büyüklükte İşletmeler
KOSGEB:	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KSY:	Karadeniz Sahil Yolu
KTÜ:	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Maden-İŞ:	Türkiye Maden İşçileri Sendikası
MAI:	Multilateral Agreement on Investment (okuluslu Yatırım Anlaşması)
Memur-Sen:	Memur Sendikaları Konfederasyonu
MHP:	Milliyetçi Hareket Partisi
MMO:	Makine Mühendisleri Odası
NUTS:	Nomenclature of Territorial Units for Statistics (İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması)
ODTÜ:	Ortadoğu Teknik Üniversitesi

Orman-İş:	Türkiye Orman İşçileri Sendikası
OSB:	Organize Sanayi Bölgesi
OTP:	Ortak Tarım Politikası
ÖPA:	Özel Proje Alanı
Sağlık-İş:	Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası
SES:	Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası
SGK:	Sosyal Güvenlik Kurumu
SHP:	Sosyal Demokrat ve Halkçı Parti
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSGSS:	Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası
SSK:	Sosyal Sigortalar Kurumu
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
Teç-Sen:	Tüm Eğitim Çalışanları Sendikası
Tek Gıda-İş:	Türkiye Tütün Müskirat Gıda ve Yardımcı İşçileri Sendikası
TEKEL:	Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Kurumu
TEPAV:	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
Tes-İş:	Türkiye Enerji, Su ve Gaz İşçileri Sendikası
TESK:	Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Odası
TESOB:	Trabzon Esnaf ve Sanatkarlar Odası
TİKA:	Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
TMMOB:	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TMO:	Toprak Mahsulleri Ofisi
TMSF:	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TOBB:	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TOKİ:	Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TRANSBAŞ:	Trabzon Serbest Bölge Kurucu İşletmeleri Anonim Şirketi
TTSO:	Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
Tüm Bel-Sen:	Tüm Belediye ve Yerel Yönetim Emekçileri Sendikası
Türk Haber-İş:	Türkiye Posta, Telgraf, Telefon, Radyo ve Televizyon İşçileri Sendikası
Türk Yerel Hizmet-Sen:	Türk Yerel Yönetim Hizmetleri Kolu Kamu Görevlileri Sendikası
TÜRK-İŞ:	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

Kamu-Sen:	Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu
TZOB:	Türkiye Ziraat Odaları Birliği
UTİKAD:	Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği
YASED:	Uluslararası Yatırımcılar Derneği
Yol-İş:	Türkiye Yol İşçileri Sendikası
YTL:	Yeni Türk Lirası
YTÜ:	Yıldız Teknik Üniversitesi

1 GİRİŞ

“*Taşra gibi uzakta yanıp sönen, parlayıp giden ışığın vaadiyle yaşar çocuk*”.

Nurdan Gürbilek¹

“*Taşraya bakmak, insanın kendisine bakmaktır biraz!*”

Elias Canetti

Üç tane temel merak konusu üzerine şekilleniyor bu çalışma: *Trabzon, Küreselleşme, Taşra*. Gerçekten üçü de bir yandan sıkıntılı, bir yandan da içerisine girildikçe araştıranın iştahını açan cinsten.

Trabzon son dönemde siyasi cinayetlerle, linç girişimleriyle adını Türkiye ve hatta dünya gündemine taşıdı. Yerel seçimler, *merkezi* mücadelelere sahne olurken, Trabzonspor’un şampiyonluk umutları bir parlayıp bir sönüyordu. Bir yandan tarihte türlü medeniyetlere ev sahipliği yapmış, farklı dilden, dinden insanın kamusal bir yaşamı ördüğü, ressamı ve edebiyatçıları ile meşhur bir kent ortada iken; diğer yandan bugün milliyetçi-muhafazakâr söylemin bekçiliğine soyunmuş, kent kimliği, doğası ve zengin folklorik öğelerle beslenen birarada yaşama kültürü giderek parçalanmış bir yer ile karşı karşıya kalılabiliyordu.

Küreselleşme ise, yaklaşık son otuz yıldır hemen her kapıyı açmaya niyetli *maymuncuk* kılıklı anahtar bir kavram. Siyasetçilerin dilinde, ekonomi köşe yazılarının hemen her cümlesinde, reklâm şarkılarında, akademik literatürün baş sayfalarında artık onun adının geçmediği yer yok gibi. Oysa bir yandan dünyada sınırlar kalktı, tarih bitti, alternatif yok denilip başarı öyküleri dilden dile yayılırken; diğer yandan bir ortaçağ sefaleti ve yoksulluğun hükümranlığı inşa edilmeye devam ediliyordu.

---

¹ Gürbilek, N. (1995), “Taşra Sıkıntısı”, *Yer Değiştiren Gölge*, Metis Yayınları, İstanbul, (42–68), s. 51.

Taşra sözcüğünün kendisi de yine çağrışımı bol, ikilikler içerisinde bir kavram. Bir dışta kalma, uzaktan heveslenme, bunaltı veren tarafı var. Diğer taraftan ise masumiyetin, kirlenmemişliğin, sessizliğin, yavaşlığın, korunma/kullanmanın, bozulmamışlığın hissiyatını içeriyor. Şehir hayatının, hızı, gürültüsü, anonim ilişkilerinin uzağında, yüz yüzenin sıcaklığını içeren ama bir o kadar da sınırlı bir özgürleşme alanı sunan deneyim.

Bu çalışma, ön kabulleri, kültürel özcü yaklaşımları, kavramlara, yerlere dair yüceleştirme veya aşağılamaları reddetmektedir. Bugün, yukarıda anlatıların tümü, farklı farklı biçimler alarak, mekânda birarada var olabilmektedir. Taşra büyük şehirlerdedir, kenar mahallelerdedir, belediye meclislerindedir. Aynı zamanda taşra televizyonlarında merkezin ta kendisi vardır, internetten ulaşılabilir, çok gerekiyorsa kampanyalı bir uçak bileti alınıp gidilebilir. Zaten taşra, merkezden ne denli bağımsızdır ki! Ona anlamını veren, hatta biraz daha cüretkâr olalım, onu var eden merkezin ta kendisidir. Çünkü hiçbir yer, kendi içinden kendisine taşra demeyecektir. Peki, Trabzon taşra mıdır? Bir bakıma öyle, uzaktadır; başka bir bakıma biçimine göre ise çevresine yönelik önemli bir çekim merkezi. Vitrinlerinde en küresel markalar boy gösterirken, taşraya özgü esnaf dükkânlar, yaşama biçimleri birbiriyle gerilim içerisinde var olur. Seçim meydanlarında diğer büyük şehirlerden devşirilmiş “proje”ler yarıştırılırken, taşra siyasetinin her türlü hali söze, eyleme sinmiştir. Dünyanın en değerli coğrafyalarından birine sahipken, otoyollarla, santrallerle onu yok ederek gelişmeye azimli bir bölgedir. Az gelişmişliğin coğrafyasında, küresel akışlardan pay kapma telaşındadır.

Küreselleşmenin izi İstanbul’dan Londra’ya daha iyi okunabilir. Ama geride bıraktıkları insanda bir “taşra sıkıntısı” yaratır. Sorular çoğaltmak, cevapları yarıştırmak mümkündür. İşte bu çalışma da, tam da bu soruların kesiştiği yerde başlar.

Bu çalışmanın amacı, hedefleri, yöntemi ve iddiaları takip eden iki alt başlıkta (Kısım II-III) verilmektedir. Daha sonra ise beş ana bölümde, ortaya atılan iddialar sınanmakta, sorulara cevaplar aranmaktadır. Aşağıda da ortaya konulacağı üzere derinleştirilmeye çalışılan temel konu, her geçen gün daha yakıcı hale gelen ve (yeniden) üretilen “eşitsizlik” biçimleridir.

Bu bölümü takip eden kısımda çalışmanın üzerinde şekilleneceği kavramlar üzerinden asgari bir kuramsal tartışma yaparak, bir çerçeve oluşturulmuştur. İlişkisel bir ontoloji kurularak *kapitalizm*, *küreselleşme*, *mekân*, *yerel*, *ölçek* gibi bir yandan çalışmanın temel sorularını sorduran, diğer yandan da üzerinde durulacak yer ve zamana dair açıklayıcı bir zemin oluşturan kavramlara dair kabuller ortaya konulmuştur.

Üçüncü bölüm, çalışmanın temel odak noktası olan “1980 sonrası küreselleşmeyi Trabzon üzerinden okuyabilme”nin altyapısını sunmaktadır. “Arka Plan” ana başlığını taşıyan bölüm, “1980 Öncesi Trabzon’un Sosyo-ekonomik Yapısı” ve “80 Sonrası Türkiye’nin Değişen Sosyo-Ekonomik Yapısına Dair Notlar” adlı iki bölüme ayrılmaktadır. Bu bölüm, küreselleşme ve Trabzon ilişkisini kurmadan önce, dönüşümü anlamlandırabilmek için *olmazsa olmaz* bir tarihsel ve yapısal bilgi donanımını bize sağlamaktadır. Dönemlemelerin, mekânların ve farklı ölçekteki aktör/yapıların birbiri ile ilişki halinde olduğunu ve bu ilişki biçimlerini irdelenmeden sağlıklı bir analiz yapılamayacağını ortaya koymaktadır.

“Taşrada Küreselleşme Hazırlıkları” adlı üst başlığı taşıyan dördüncü bölüm, 1980 sonrasında, neo-liberal değişim ve dönüşüm sürecini ortaya koyarken, Trabzon’un kendi özgül koşullarında bu sürecin ne şekilde yaşandığını detaylandıracaktır. Üst ölçek politikaların yerele yansıma biçimleri, içsel/dışsal dinamiklerin yön verdiği yeniden yapılanma, değişen iktisadi politikaların toplumun farklı kesimlerinde oluşturduğu zenginleşme/yoksullaşma biçimleri, demografik alt üst oluşlar ve hızlı kentleşmenin toplumsal yansımaları bu bölümün ana konularını oluşturmaktadır.

Beşinci bölümde ise küreselleşme sürecinin merkez-taşra ilişkisi çerçevesinde mekânı nasıl biçimlendirdiğine dair Trabzon üzerinden bir analiz gerçekleştirilecektir. “Küreselleşme ile Trabzon’da Mekânın Değişen Ekonomi Politikası” adını taşıyan bu bölümde kamunun bu süreçteki rol değişimi, çeşitli uygulamalar üzerinden kentsel rantların sermaye birikim aracı olarak nasıl kurgulandığı, planlamanın bu süreçteki değişen rolü ve etkinliği, farklı sınıfların mekânsal stratejileri gibi konular somut uygulamalar üzerinden incelemeye tabi tutulacaktır.

Son bölümde ise ortaya konulan analiz çerçevesinde değerlendirme yapılacak, çalışmanın temel sorularına yanıtlar aranacaktır.

“Taşra üzerine düşünmek, taşrayla (kişisel) bir ilişki tarihini içerir. Bu tarih yoksa, taşrayı görmezlikten gelmek daha yaygın bir tutumdur. Zaten taşrayı konuşmak, bir yerinden taşraya bulaşmış, “oradan” sayılmış ya da halen orada kalmış insanlara bırakılmıştır. Oysa gerçekte taşra üzerine tam olarak orayı terk edebildiğimizde düşünmeye başlarız. En kötümser ihtimalle terk ettiğimizi sandığımızda. Bırakmak zorunda kaldığımızda. Geri dönmediğimizde, gidemediğimizde, esas olarak gitmek istemediğimizde. Daha cesur söylemeyi deneyelim: bütün “taşra” kavramı taşraya dışarılıklardır,”²

diyor Çiğdem, taşra üzerine düşünürken. Ve belki de bu sözler, çalışmanın temel varoluş gerekçesini ortaya koyuyor.

---

² Çiğdem, A. (2005), “Taşra Karalaması”, *Taşraya Bakmak*, (der. Tanıl Bora), İletişim Yayınları, İstanbul (101–115), s. 103–104.

1.1 AMAÇ, KAPSAM ve SORULAR

Bu çalışma, özellikle 1980 sonrasında küreselleşme ve neo-liberal etkinin “taşra” üzerinden okumasını Trabzon kenti özelinde yapma amacındadır.

Hâkim akademik çalışma biçiminin aksine küreselleşme/yerelleşme, kentleşme, göç vb. olguların/süreçlerin yalnızca büyük şehirler (özellikle İstanbul) değil, geride bıraktıkları üzerinden de incelemeye tabi tutulması gerekliliğini önüne koymaktadır.

Çalışmanın başlığı içerisinde “taşra”nın kullanılmasının –giriş bölümünde belirtilen semantik gerekçelerinin yanı sıra- yine küreselleşme ile yakından ilişkisi bulunmaktadır. Bilindiği üzere küreselleşme tartışmaları aynı zamanda yerelleşme üzerine de düşünmenin önünü açmaktadır. Nitekim söz konusu olan yerel, küresel ağa eklenmek amacıyla birçok çabanın içerisine giren “iktisadi bir birim” olarak ele alınmaktadır. İletişim teknolojilerinin geliştiği, metaların dolaşımının günden güne hızlandığı, insan erişebilirliğinin kolaylaştığı ve tüketim ideolojisinin hemen tüm uzamları işgal ettiği bir dönemde, taşranın ve büyük kentlerin giderek birbirine benzemeye başladığı tezi –fiziksel ve imaj/bilgi akışları sayesinde zihinsel olarak- kolaylıkla öne sürülebilir. Bu durum, her iki yönlü olarak da geçerlidir. Bora’nın³ ifade ettiği ve tartışmaya açtığı üzere “*taşralaşan ve taşrasını kaybeden Türkiye*” deneyimi yaşanmaktadır. Bu benzeşmenin yanı sıra merkez ile taşra arasındaki anlamlandırma biçimleri yine küreselleşme ile değişmekte/dönüşmekte, aradaki rabita esnekleşmekte iken, bu ilişkinin gerilimli yapısının sürdüğü ve aynı zamanda yeni eşitsizlik biçimlerinin oluştuğu ileri sürülebilir. Dolayısıyla sürekli yeniden üretilen eşitsizlik biçimlerinin izini sürerken, bu diyalektik bakış açısını kullanmak oldukça yararlı ve önemlidir. Bu noktada sınıfsal yapılanmayı gözden kaçırarak, modernleşme-batılılaşma ekseninde kurulan –özellikle son dönem siyasal alan analizlerinde çok kullanılan çevrenin merkezi ele geçirmesi gibi- indirgemeci bir yaklaşımdan kaçınıldığı baştan belirtilmelidir. Yine de Laçiner’in de belirttiği temel nokta, önümüze tarihsel referanslara dayanan ve gözden kaçırılmaması gereken bir zemin sunmaktadır:

---

³ Bora, T. (1996), “Taşralaşan ve Taşrasını Kaybeden Türkiye”, *Birikim*, no: 86–87, (101–107).

“Taşra kavramı çoğu toplumda merkez/metropol(ler)le organik bir bütünlük oluşturan periferileri, dolayısıyla sıradan, normal bir ilişkiyi temsil ederken; Türkiye’de vurgulu bir hiyerarşiyi, güçlü bir başkılık tınısını içeren gerilim yüklü bir ilişkiyi anlatır. Metropol-merkezin idari veya siyasal etkinlikleri, nüfus yoğunluğu ya da ekonomik-ticari kültürel ağırlığı ile belirleyici konumu, olağan merkez-periferi ilişkisinde normal bir durum olarak algılanabilirken, bunun Türkiye taşrasında neredeyse zorla kabul ettirilmiş bir hiyerarşi olarak algılanabilmesi dikkat çekicidir.”⁴

Çalışmada yine akademik ve siyaset literatüründe oldukça yer tutan; küreselleşmeyi tarihsel bağlamından ve maddi hayatın üretimi ile bulunan doğrudan ilişkisinden koparan ve verili koşulları betimleyici çözümlemeler üzerinden yapılan çalışmaların aksine burada, eleştirel ve diyalektik bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın temel odak noktası; “toplumsal, iktisadi ve mekânsal eşitsizleri açık etmek, nihayetinde küreselleşme sürecinin kazanan ve kaybedenlerini ortaya koymaktır”. Oluşan bu eşitsizlik biçimlerini kavramak açısından, Marksist bir ekonomi-politik eleştirisi ve 1970’ler sonrasında giderek geliştirilen Marksist mekân kuramları oldukça açıklayıcıdır. Bu Marksist çözümleme ve yöntem aynı zamanda çalışmanın üzerinde şekilleneceği yeni soru ve iddiaları ortaya koyabilmektedir.

Çalışmanın bir diğer önemli uğrak noktası ise Türkiye planlama deneyiminin taşradaki uygulama biçimleri üzerinden bir değerlendirmesini yapmaktır. Trabzon kentleşmesinin özgün koşulları ile birlikte planlamanın meşruiyet, kamu yararı, uygulama araçları gibi temel konularında ne denli bir *başarısızlık* süreci olduğu ortaya konulacaktır.⁵ Özellikle kentleşme pratiklerinin bir sermaye birikimi aracı haline geldiği ve bu süreçte planlamanın temel kavramsal dayanaklarının sarsıldığı 1980 sonrasında bu durum, yaratılan eşitsizlik biçimlerinin yanı sıra kıt kaynaklar üzerinde de geri dönülmez bir yıkıcı etki oluşturmaktadır.

Çalışmanın temel sorusu şudur:

“Küreselleşmenin söylem ve uygulama bağlamında taşraya yansımaları nelerdir?”

Bu temel soru, şu alt sorularla derinleştirilmektedir:

---

⁴ Laçiner, Ö. (2005), “Merkez(ler) ve Taşra(lar) Dönüşürken”, *Taşrayı Anlamak*, (der. T. Bora), İletişim Yayınları, İstanbul, (13–37), s.14.

⁵ Bu iddialı tespit Türkiye planlama deneyiminin bugüne kadar biriktirdiği kurumsallaşma, bilgi, belge, tecrübe, görgü ve başarılı addedilebilecek örneklerini yok saymak ve küçük görmek amacını gütmemektedir. Ancak 21. yüzyılın ilk çeyreğinde bu denli kışkırtıcı bir sorgulama arayışı içerisinde girmedığımız takdirde bizleri ancak “deprem” gibi yıkıcı ve acı gerçeklikler yüzleşmeye çağıracaktır.

- Kapitalist küreselleşmenin, metropoller/merkezler üzerinden biçimlendirilen gelişme stratejilerinin, çevreye/taşraya etkileri nelerdir?
- Bu sürecin özellikle azgelişmiş coğrafyalarda yarattığı mekânsal ve sınıfsal eşitsizliğin tezahürleri ne şekildedir?
- 1980 sonrasında, Trabzon'un kendi özgül koşulları çerçevesinde üretim ilişkileri hangi veçhelerde dönüşmüştür? Bu dönüşüm uzun dönemli olarak ne gibi sonuçlar doğuracaktır?
- Trabzon özelinde incelenmek üzere Türkiye kentleşme ve planlama deneyimi ne şekilde gelişmiştir? Özellikle 1980 sonrasında sermaye birikim süreçlerinde bu deneyimin aldığı yeni biçimler ve üretilen mekânın özellikleri nelerdir?
- 1980 (ve özellikle 2000) sonrasında Trabzon kentsel mekânında gerçekleşenler, kapitalist modernleşmenin doğal sonuçları olarak mı yoksa küreselleşme dinamiklerinin yansımaları olarak mı açıklanmalıdır? Bu açıklama biçimleri ne denli birbirinden bağımsızdır?

1.2 ÇALIŞMANIN YÖNTEMİNE DAİR

Çalışma, Marksist mekân-bilim doğrultusunda “diyalektik” bir ele alışı içermektedir. “Tarihsel ve ilişkisel bir ontoloji” kurularak süreçler, yapılar, uzamlar ve aktörler arasındaki etkileşimleri ve çelişkileri analiz etme çabasıdır. Çünkü diyalektik bakış açısının en önemli vargularından biri şudur: “*her şey, aynı zamanda hem kendini, hem de karşıtını içerir*”⁶. Bu bağlamda yöntem olarak çalışmada tarihsel sürecin gelişimi ortaya konulmuş, dönemler (80 öncesi-sonrası), ölçekler (yerel-ulusal-küresel), sınıflar (sermaye-emek) arasında kurulan ilişkisellik, çelişkiler bağlamında irdelenmiştir

Bu yöntem sayesinde, örneğin küresel-ulusal karşıtlığından çıkıp, tarihsel süreci kapitalist gelişme dahilinde bir bütün olarak anlamlandırabiliriz. Bu sayede, hemen

---

⁶ Politzer, G. (1997), Felsefenin Başlangıç İlkeleri, (çev. Sevim Belli), Sol Yayınları, Ankara, s. 161.

her ölçekte karşımıza çıkan sermaye-emek çelişkilerini daha net bir şekilde okuyabiliriz.

Çalışmada öncelikle bir “tersten okuma” söz konusudur. Son dönemde yoğun bir şekilde yapılan merkezler/metropoller üzerinden geliştirilen açıklama çabalarına karşın çevrenin/taşranın bilgisini oluşturmak ve sunmak amacındadır. Verili koşulları betimleyici açıklamaların ötesinde, çelişkileri ortaya sermeye, dolayısıyla değişebilir/dönüşebilir bir hayatın ipuçlarını aramaya çabalamaktadır. Örneğin soyut bir “yerel” kavramının ötesinde; devletin, sermayenin ve çalışan kesimlerin bu yerel içerisindeki pozisyonları, davranış biçimleri, tarihsellikleri irdelenmeye tabi tutulmaktadır.

Çalışmada karma bir yöntem kullanılmıştır. Küreselleşme ve Trabzon bağlamında “literatür taraması” gerçekleştirilmiş, mevcut yazın bu bağlamda incelenmiştir. Çalışmanın başında ortaya atılan sorulara cevaplar aranmaya çalışılmış ve iddialar sınanmıştır. Öncelikle çalışmanın zeminini oluşturan kuramsal bir tartışma gerçekleştirilmiş, sonrasında da “alan çalışması (case study)” olarak Trabzon “tarihsel ve tematik” olarak ele alınmıştır. Çalışma boyunca anlamlı bilgilere ulaşabilmek amacıyla Türkiye ölçeği ile “karşılaştırmalar” yapılmıştır.

Mevcut literatür ile birlikte çalışmada istatistiki verilere yer verilmiştir. Özellikle 3. Bölümde TÜİK ve DPT başta olmak üzere kamu kurumlarınca üretilen veriler, çalışmanın içeriği bağlamında anlamlı bilgilere dönüştürülmüş, üretilen raporlar kullanılmıştır. Verilerin güncelliği ve yeterliliği doğrultusunda özellikle “Küresel Akış Öğelerinin Analizi” bölümünde küreselleşme dinamiklerinin niceliksel olarak ölçülmesine çalışılmıştır.

Çalışmada basılı literatür, kamu kurumlarınca üretilen istatistikler haricinde ciddi bir “medya taraması” gerçekleştirilmiştir. Alternatif ve güncel bilgilere ulaşmak amacıyla yerel-ulusal basın internet aracılığıyla, konu başlıklarına göre değerlendirilmiştir. Bu medya taraması diğer bir taraftan da bilgi sunumunun ötesinde, özellikle yerel medya dilinin kurulması biçimiyle “alt-metin” okumalarına kapı açabilmektedir.

Çalışma yöntemlerinden bir diğeri de “söylem analizi”dir. Küreselleşme ve Trabzon bağlamında çeşitli aktörlerin bakış açıları, değerlendirme biçimleri, onları dile getiriş tarzları ortaya konulmuştur. Bu yöntem, özellikle yerel siyasal aktörlerin küreselleşme ile bağını kurma açısından oldukça işe yarar sonuçlara ulaşmayı sağlamıştır. Yöntemin bir diğeri artısı, söylem ve pratik arasındaki bağın ne denli güçlü veya gevşek olduğunu sergileyebilmesidir.

1.3 VARSAYIMLAR, İDDİALAR ve TESPİTLER

Hâkim üretim tarzının mekân ile arasındaki ilişkiselliği ve özellikle 1980 sonrasında küreselleşme tezahürlerinin derinleştirdiği eşitsizlik biçimleri bu çalışmanın temel vurgusudur. Türkiye gerçeğinde ise bu üretim tarzının yansıması olarak, birinci aşamada İstanbul olmak üzere büyük kentler üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılan kalkınma biçimleri, çevre (periferi) üzerinde benzer etkiler ortaya koymuş ve koymaktadır. Bu bağlamda çalışmanın belirli sınırlamalar ekseninde ortaya koyduğu ve çalışma boyunca sınıma tabi tutulacak olan varsayımlar, iddialar ve tespitler şu şekilde sıralanabilir:

- **Merkez – Çevre İlişkisi ve Eşitsizlik:** Yerel ölçek olarak ele alacağımız Trabzon kenti bu “eşitsiz ve bütünleşik gelişme” içerisinde küreselleşmenin yıkıcı etkisine maruz kalmıştır. Metropol/merkez - çevre/taşra arasında derinleşen hiyerarşik ilişki aynı zamanda, Trabzon kentinin kendi çevresi ile de kurulmaktadır. Bu ilişki küreselleşme sürecinin iktisadi politikaları doğrultusunda sermayenin akışkanlığı ve yerseçimi kriterleri ekseninde alt ölçekte yeniden üretilmektedir. Yani kendi çevresindeki yerleşmelere göre merkez konumunda olan Trabzon ile diğeri kentler arasında eşitsiz ilişki derinleşmektedir. Ancak bu hiyerarşi elbette ki, yalnızca kentler ve bölgeler ekseninde belirlenmemektedir. Türkiye’nin de dünya kapitalist sistemi içerisinde çevre konumunda bulunduğu hatırdan çıkarılmamalıdır.
- **Egemen Üretim Tarzı ve Kentsellik:** Harvey’in⁷ kentle egemen üretim tarzı arasında bir ilişkisellik bulunduğu önermesi, kentin inşa edilmiş bütün

---

⁷ Harvey, D. (2003), Sosyal Adalet ve Şehir, (çev. M. Moralı), Metis Yayınları, İstanbul, s.187.

veçhelerinin üretim tarzına indirgenebileceği ve tamamen işlevsel oldukları anlamına gelmediği gibi, kentselliğin her üretim tarzı içinde önemli biçim çeşitlilikleri gösterebileceği ya da farklı üretim tarzlarında benzer biçimlerine rastlanabileceği olasılıklarını da dışlamadığını özellikle vurgular. Bununla birlikte mekânın ancak sosyal ilişkiler bağlamında kavranabileceğini, ilk bölümde de tartışacağımız üzere, ortaya koyabiliriz. Dolayısıyla, Trabzon'un bir liman kenti olması, tarihsel olarak önemli ticaret yolları üzerinde bulunması ve buna dayalı görece gelişkin altyapısı, doğal çevre açısından sınırlı coğrafi koşulları, tarıma dayalı iktisadi yapısının özgün hammadde koşulları, kentsel yapılanma/değişim sürecinde belirleyici rol oynamıştır. 1980 sonrasında da bu özgül koşullar yine kentselliğin önemli unsurlarıdır.

- **Küreselleşme ve Değişen Tarımsal Politikalar:** Küreselleşmenin iktisadi yapılanmasında tarım sektöründe önemli dönüşümler yaşanmaktadır. Bu durum, yine kendi özgül iktisadi yapılanmasından ötürü Trabzon'da, gerek mekânsal formasyonlarda, gerek işgücü yapısı ve nüfus hareketlerinde dönüşümler yaratmaktadır. Kır-kent ayrımını derinleştiren bu süreç yeni eşitsizlik biçimleri doğururken, kentsel ve kırsal yoksulluğu iyiden iyiye belirginleştirmektedir. Küreselleşme ile birlikte tarımda kamu varlıklarının ve tarım kooperatiflerinin ticarileştirilmesi ya da tasfiyesi, kimi ürünlere kota uygulanması (ya da ekim alanlarının daraltılması); tarımdaki tüm dağıtım, pazarlama ve ar-ge etkinliklerinin yerel ve küresel tekellere devredilmesi 1980 sonrasında günümüze, tarımda yeniden yapılandırmanın ana unsurlarıdır. Fındık ve çay gibi bölge ekonomisinin en önemli üretim kaynakları (birisini ulusal, diğeri uluslararası pazarlara hitap eden ve devlete oldukça bağımlı olan) 2000'li yıllar itibariyle tasfiye edilme sürecini yaşamaktadır. Bitkisel özellikleri ve devletle olan bağları nedeniyle Türkiye'de yetiştirilen diğer ürünlere nazaran küreselleşme sürecine görece daha dayanıklı olan bu iki ürünün geleceğinin üretim-bölüşüm-tüketim ilişkilerini, nüfus hareketlerini ve mekânsal yapılanmayı derinden etkileyeceği aşikârdır.

- **Sınıfsal ve Mekânsal Farklılaşma:** Her kapitalist kentleşme deneyiminde olduğu gibi Trabzon kentine yönelik yapılacak bir inceleme de, bizi doğrudan kentin kendi içerisindeki sınıfsal eşitsizliğin varlığına götürecektir. Ancak 1980 sonrasında üzerinde durulması gereken önemli unsur, metropol kentlerindeki kadar olmasa da, sınıflara göre mekânsal farklılaşmanın arttığıdır. Taşrada varlığını sürdüren sınıflar arasındaki yumuşak geçişler ve kapitalizm karşısındaki korumacı ilişkiler ise bu süreçte giderek aşınmaktadır.
- **Yerelleşme, Demokratikleşme ve Milliyetçilik İlişkisi – Çelişkileri:** Yerellikler ile demokratikleşme ve çoğulculuğun gelişmesi arasında kurulan ilişki ve hatta özdeşleştirme oldukça aldatıcıdır. Trabzon özelinde karar alma süreçlerinin gelişimi bu yöndeki savı geçersiz kılmaktadır. Artan milliyetçiliğin birçok özgül koşul ile birlikte küreselleşme süreci ile olan bağı yadsınamaz. Küreselleşmenin getirdiği sosyal çözülmenin milliyetçi tepkiyi yeniden ürettiği ortaya konulabilir. Bu durum dünyanın diğer birçok yerinde de benzer biçimlerde yaşanmaktadır.
- **Küreselleşme ve Kimlik Politikaları:** Küreselleşme sürecinde neo-liberal ideolojinin yansımalarından biri de kimlik politikasının, kimlikler üzerinden bir siyasetin gelişmesidir. Kimliğin verili bir yapı olmadığını, tarihsel olarak inşa edilen ve değişen bir kategori olduğu kabulünden hareket ettiğimizde Trabzon'da yaygın bir nitelik kazanan muhafazakâr-milliyetçi yükselişin ipuçları da elde edilebilir. Bu bağlamda bir taşra siyaseti olarak özellikle 1980 sonrasında yeniden tahsis edilen İslamcı-milliyetçi ideolojinin Trabzon özelinde şekillenmesi ilginç sonuçlar vermektedir.⁸ Bu durumun elbette ki, derin tarihsel referansları olsa dahi, 1980 sonrası ortaya çıkan tablonun, bir “Trabzonlu” kimliği inşasının, “yeni” bir süreç olduğu iddia edilebilir. Bu durumun açıklanma çabası son dönemde siyasi cinayetler, linç girişimleri ile anılan kentin geleceği açısından oldukça önemlidir. Trabzon özelinde, etnik kimliklerin neredeyse yok olması söz konusu iken, inşa edilen korku

---

⁸ Bu konu ile ilgili zihin açıcı iki çalışma olarak bkz. Çiğdem, A. (2001), Taşra Epiği, Birikim Yayınları, İstanbul ve Bora, T. (1999), Türk Sağının Üç Hali, Birikim Yayınları, İstanbul.

siyasetinin ve buna paralel olarak küreselleşme karşısında tutunmaya yarayan bir muhafazakârcı ideolojinin gelişiminin etkisi incelenmeye değerdir. Bugün, tarihi, kültürel, etnik, dini referansların özellikle turizm bağlamında metalaştırılarak yeniden üretimi sağlanırken; siyasal anlamda ise bunlardan kurtulmaya çalışan bir milliyetçi-muhafazakâr ideoloji beslenmektedir. Çalışmada dikkat edilecek husus özellikle son dönemde içerisine düşülen kültürel özcü yaklaşımlardan veya kültürel üretimi ve sembolleri sınıfsal bağlamından kopararak ele alan post-modern çözümlemelerden kaçınmaktır. Çalışmada bu kimlik inşası sürecinin sınıf ilişkileri ile iç içe olduğu bilinci hâkimdir.

- **Küreselleşme ve İktisadi – Kurumsal Yeniden Yapılanma:** Trabzon tüm bu anlatılanlar ile birlikte kendi ölçeğinde de başka türlü ilişkilerin kurulduğu bir küreselleşme deneyimi yaşamaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması, Sarp Sınır Kapısının açılması ile birlikte, ülke genelinde ithal ikameci kalkınma modelinin terk edilmesine paralel olarak 1990'lar boyunca kent, bir ölçüde küreselleşmenin “nimetlerinden” yararlanmıştır. Bir yandan Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Karadeniz Sinerjisi gibi yeni bölgeselcilik temelinde oluşturulan iktisadi sistem kurumsallaştırılmaya çalışılırken, diğer yandan Karadeniz Olimpiyatları, Bölgesel Fuarlar gibi organizasyonlarla küreselleşmenin alt ölçekli bir modeli kurgulanmaya çalışılmaktadır. Ancak bu çalışmanın iddiası yaşanan bu dönüşümün ve küresel sisteme eklemlenme çabasının beraberinde Trabzon kentinde ciddi bir ekonomik yıkım getirdiğidir. Nitekim bu iktisadi akışların 1990'ların ikinci yarısından sonra daha büyük pazarlara aracısız ulaşma yolunu seçmesi, “üretmeyen” bir ekonomiyi geçinme stratejisi olarak belirleyen kenti büyük bir bunalıma sokmuştur. Sonuç olarak, yerelin küresel akışlar ekseninde geliştirdiği bu ekonomi son derece “kırılgan”dır. Aynı zamanda bu akışlar ve değişen iktisadi yapılanma, sermayenin yeniden üretimi eksenli bir kentleşme sürecini doğurmaktadır.
- **Devletin Değişen Rolü ve Sermayenin Yeniden Üretimi:** Kırılgan bir iktisadi yapılanmanın çok ötesinde, var edilen değerlerin sermaye kesiminin

elinde toplandığı, hatta tekelleştiği ve aslında yine temel çelişki olarak eşitsizliği derinleştirdiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada devletin konumu hayatidir. Çünkü devlet, 1980 sonrasında, emek gücünün yeniden üretimine yönelik kamusal/kentsel hizmetlerden vazgeçmiş, bu hizmetleri piyasalaştırmış ve sermaye birikimini gerçekleştirmeye yönelik destek, altyapı ve hizmet geliştirme amaçlı mekanizmalar yoğunluk vermeye başlamıştır. Devletin aldığı bu yeni konum emekçi sınıfların çalışma, barınma, eğitim, sağlık gibi temel yaşamsal koşullarında ciddi tahribatlar yaratmaktadır.

- **Yarışmacı Yerellikler Bağlamında İktisadi – Mekânsal Yapılanma:** Çalışmanın bir diğer temel iddiası Türkiye ekonomisinin gelişimi üzerine şu tespit üzerinedir. Küresel kentlerin piyasa koşullarına eklemlenmesi, bu yönde üretimden vazgeçerek tüketim odaklı bir çerçevede gelişme amacı gütmesi, özellikle İstanbul başta olmak üzere, oldukça gündemdedir. Hizmet ve servis sektörünün gelişimi, sanayinin post-fordizm ekseninde KOBİ ölçeğinde örgütlenmesi, pazarlanabilir bir kentsel kimliğin ön plana çıkarılması gelişme stratejilerinin temelleri olarak sunulabilir. Küresel kentlerin gelişmesinin yaratacağı etkiyle çevrenin, yani taşranın da bundan faydalanacağı ya da yerellerin kendi sağlayacağı altyapı ve işbirlikleri ile küresel ağa eklemlenmesinin kalkınmayı sağlayacağı öne sürülmektedir. Ancak Trabzon özelinde de görüleceği gibi taşra da, kendine gelişme stratejisi olarak İstanbul ve diğer büyük kentlerin benzer araçlarını kopya etmektedir. Trabzon'da gelişkin bir sanayi üretiminden bahsetmek mümkün değildir. Bununla birlikte dünya ticaret merkezi, serbest bölge, büyük alışveriş ve spor kompleksleri şeklindeki yapılanmalar, özel sağlık sektörünün gelişimi, ölçeği ve niteliği düşük olsa dahi çok yoğun bir esnaflaşma, bölgesel, uluslararası fuar, organizasyonlara ev sahipliği yapmak, turizm, yan sanayi ve KOBİ'lere dayalı imalat, tüketim odaklı kentsel yapılanma, temel gelişme stratejileri olarak belirlenmektedir. İddia şudur ki, Türkiye genelindeki bu ekonomik yöneliş sıfır toplamlı bir gidişatın dahi aksine krizler karşısında oldukça hassas ve çöküşe giden bir sistemi işaret

etmektedir. Bir anlamda olası bir merkez-çevre rabıtasının kurulamaması, yarışmacı politikaların hemen tüm yerleşimler tarafından benimsenmesi –ve birbirini taklit etmesi- bizleri yıkıcı bir gelecek ile karşı karşıya bırakmaktadır. Çalışmanın iddiası, bu gidişatın mevcut üretim tarzı dâhilinde bile sürdürülebilir olmaktan uzak oluşudur.

- **Mekânın Metalaşma Süreci ve Rant Odaklı Gelişme Stratejileri:** Küreselleşmenin ekonomi-politiği ile birlikte mekânın metalaşması, kent topraklarının sermaye birikiminin önemli aracı haline gelmesi ve uzam işgali ile sermayenin devir sürecinin uzatılması şeklinde bir süreç işlemektedir. Bu bir anlamda “üretmeyen” bir ekonominin devletin imkânları ile -altyapı yoğun olarak- özel teşebbüsü destekleme, sermaye birikimi oluşturma ve farklı sınıfların geçim/zenginleşme stratejileri oluşturması açısından elzemdir. Ayrıca, yatırımları kentsel yapıyı çevreye yönlendirmesinden dolayı, aşırı sermaye birikim krizini çözücü bir rol üstlenir. Nitekim Trabzon’un özellikle 1980 sonrası kentleşme süreci buna işaret etmektedir. 1980’lerin ikinci yarısından itibaren gelişen toplu konut ve kooperatifleşme süreci, Karadeniz Sahil Yolu, Tanjant Yolu gibi altyapı yatırımlarının sonucu artan imar rantlarının tekelleşmesi; son dönemde yapılan/yapılmaya çalışılan büyük spor kompleksleri, dünya ticaret merkezi, büyük alışveriş merkezleri, büyük özel hastaneler gibi rantsal değeri yüksek yatırımların çoğalması bu eşitsiz gelişimin kentleşme ve planlama aşamasını göstermektedir. Yerleşilebilir arazi olanaklarının oldukça kısıtlı olmasının kent toprakları üzerinde yarattığı baskı ve planlama süreçlerinden bağımsız olarak gelişen bir kentleşme deneyimi 1980 sonrası Trabzon’un niceliksel büyümesine hâkim olmuştur. Gündemde olan güney çevre yolu, ikinci tanjant yolu, TOKİ inşaatları gibi yatırımlar bu gelişmenin süreceği varsayımını kolaylıkla geçerli kılmaktadır.
- **Kentleşme Sürecinde Planlamanın Rolü ve Kamusalılık:** Tarihi kent dokusu ve doğa üzerinde ciddi bir tahribat yaratan bu kentleşme süreci, rasyonel planlama/yerleşme ölçütlerinin ve standartlarının çok uzağındadır. Kentin 80 yıllık planlama deneyiminden günümüze, üzerine inşa edilebilecek bir kentleşme kültürü ve tecrübesi kaldığı söylenemez. Bununla birlikte yerel

güç ilişkilerinin kentleşmeye kendi çıkarları doğrultusunda yön vermesi, zaten Türkiye’de yeterli bir meşruiyet kazanmamış olan planlamanın ve yasal mevzuatın dahi, -görece büyük şehirlere nazaran- “taşrasında kalması”, durumundan dolayı daha kolaylaşmaktadır. Bu sürecin önümüzdeki dönemde, küreselleşmenin planlama üzerindeki etkisi ile parçacı ve rant odaklı işlemeye devam edeceği öngörülebilir. Bu da, yine çokça tekrar ettiğimiz eşitsizlik biçimlerine bir yenisini daha eklerken, doğal, kültürel ve tarihsel çevre gibi geri döndürülemeyecek değerlerde yıkıcı etkiler yaratacaktır. Ayrıca üretilen kentleşme biçimi hem yapılı çevre, hem de toplumsal ilişkiler açısından “kamusallaştırıcı” olmaktan son derece uzaktır.

2 KURAMSAL ÇERÇEVE: Kapitalizm, Küreselleşme ve Mekân

“(...) ürünleri için durmadan genişleyen bir pazar gereksinimi, burjuvaziyi yeryüzünün dört bir yanına salar. Burjuvazinin her yerde yuvalanması, her yere yerleşmesi, her yerle bağlantılar kurması gerekir.

Burjuvazi, dünya pazarını sömürerek bütün ülkelerdeki üretim ve tüketimi kozmopolit bir niteliğe büründürmüştür, sanayinin üstünde durduğu ulusal zemini ayaklarının altından alarak gericileri derin bir yasa boğmuştur.

(...) ülke içinde üretilen ürünlerin karşıladığı eski gereksinimlerin yerini de uzak diyar ve ülkelerin ürünlerini gerektiren yeni gereksinimlerin aldığı görülmektedir. Eski yerel ve ulusal içe kapanıklık ve kendi kendine yeterliliğin yerini çok yönlü ilişkiler ve ülkelerin evrensel karşılıklı bağımlılığı almış bulunmaktadır. Üstelik yalnızca maddi üretimde değil düşünsel üretimde de.”

Marx ve Engels⁹

Bu bölümde çalışmanın temel soruları ve iddialarını bir yandan doğuran, diğer yandan da onlara yön verecek, onları anlamlandıracak olan kuramsal çerçeve üzerine tartışılacak, temel kabuller ortaya konacaktır.

Öncelikle, giriş bölümünde de belirtildiği üzere, tezin temel odak noktasını belirli bir zaman diliminde (1980 sonrasında) kapitalist küreselleşme süreçlerinin belirli bir ölçek (“taşra” olarak tanımlanan ve bu çalışmada Trabzon olarak belirlenen) üzerindeki iktisadi, toplumsal ve mekânsal etkileri oluşturmaktadır. Yalnızca böyle bir tanımlamanın kendisi bile *kapitalizm, küreselleşme, devlet, ölçek, ’80 sonrası, mekân, taşra...* gibi çalışmanın üzerinde şekilleneceği kavramlara dair asgari bir tartışmayı gerekli kılmaktadır.

Günümüz dünyasını anlamlandırmada, siyasal söylem geliştirmede, iktisadi süreçleri belirlemede, yani hemen tüm alanlarda “küreselleşme” anahtar bir kavram olarak kullanılmaktadır. Kavram üzerinde birbirinden farklı görüşleri barındıran dünya ve Türkçe yazınında artık ciddi bir birikim bulunmaktadır. Çalışma da, yeniden bu görüşleri tekrarlama niyetinde olmayıp; burada küreselleşmenin yoğun literatürü

---

⁹ Marx, K. ve Engels, F. (2008), Komünist Manifesto, (çev. C. Üster, N. Deriş), Can Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, s. 52–53.

içerisinden derinlemesine bir tartışmaya girilmeyecektir. Çalışmanın temellendiği temel saik, 160 yılı aşkın bir zaman öncesinde yazılmış olan Manifesto'nun yukarıda da alıntılanan bölümünde de ortaya konulduğu üzere, kapitalizmin her döneminde küreselleşme eğilimli olduğudur. Dolayısıyla kapitalizm ve küreselleşme birbiri ile ilişkilendirilmeden anlaşılacaktır. Çünkü sermaye, doğası gereği önüne çıkan hiçbir sınırı tanımamaktadır. Marx'ın Kapital'de ortaya koyduğu biçimiyle;

“Bizzat dünya pazarı bu üretim tarzının temelini oluşturur. Öte yandan bu üretim tarzının gitgide genişleyen ölçekte üretme yönünde kendi özünde bulunan zorunluluk dünya pazarını sürekli genişletme eğilimindedir.”¹⁰

Bu durum ise bizi -ilerleyen bölümlerde daha detaylı bir şekilde ele alınacak olan-kapitalizmin yine doğası gereği ortaya çıkan sınıfsal ve mekânsal eşitsizlik biçimlerine odaklanmaya götürecektir. Tarihsel ve ontolojik olarak kapitalizme olan bu içkinlik en nihayetinde Savran'ın da belirttiği gibi küreselleşme kavramını, “kullananın istediği içeriği yükleyebileceği basit bir sözcük” olarak ele almaktan kaçınmayı gerektirir:

“Küreselleşmenin özgül bir anlamı vardır. İster ciddi teori, ister lafazanlık, küreselleşme kavramı gerçek savunucularınca bu özgül belirlenimler çerçevesinde kullanılmıştır. Dolayısıyla kavramı bu özelliklerden soyutlayarak kullanmak, tartışmayı semantik problemler dolayısıyla güçleştirmekten başka bir işe yaramaz.

(...) Bütünleşme, küreselleşmenin berisinde yer alan bir kavramdır. Diyalektiğin kavramları ile konuşacak olursak, bütünleşme içeriktir (tözdür), küreselleşme biçim. Küreselleşme teorisi bu içeriğin mutlaka bu biçimi alması gerektiğini savunan, içerik ile biçimi ayrılmaz biçimde birbirine bağlayan hatta özdeşleştiren bir teoridir.”¹¹

Pratik anlamda küreselleşme, dünya genelinde hükmünü icra eden kapitalist sermaye birikiminin gelinen aşamasında, bu konjonktürün tarihsel gerekliliklerine uygun olan entegrasyon biçimidir¹² ve projesi neo-liberalizmdir. 1980 sonrası, Türkiye'de ve dünyada önemli bir kırılmayı, değişim/dönüşüm sürecini işaret etmektedir. Bu dönem itibarıyla neo-liberal ideolojinin ve küreselleşmenin tüm yaşam alanlarını dönüştürdüğü bir süreç işlemeye başlamıştır. Pek tabidir ki, dönemler birbiriyle iç içe ve ilişki halindedir. Dolayısıyla yaşadığımız bu süreç de, kendine özgü koşulları ile birlikte yıkıcı/kurucu etkiler barındırmasının yanı sıra geçmiş dönemle süreklilik

¹⁰ Marx, K. (2007), Kapital, (çev. A. Bilgi), Sol Yayınları, Ankara, 3. cilt, 2. bölüm, s. 292.

¹¹ Savran, S. (2008), Kod Adı Küreselleşme, Yordam Yayınları, İstanbul, s. 52–53

¹² Türkay, Mehmet, (1997), “Küreselleşme: Değişen Ne?”, *Sanayi Kongresi Bildirileri Kitabı*, MMO Yayınları, İstanbul.

içerisindedir. Özellikle bu dönemde kentlerin kapitalizm ile geliştirdikleri yeni ilişki biçimleri, mekânsal ayrımları iyice belirginleştirmiş; kentsel çelişkiler daha da güçlenmiştir.

Bu perspektiften ilerleyebilmek için “mekân” ile küreselleşmenin bağı kurmak oldukça önemlidir. Nitekim 1970’li yıllardan günümüze Lefebvre, Harvey, Castells’in şekillendirdiği ve mekân ile kapitalizm arasındaki bağı kuran bir Marksist kuramsal çerçeveye sahip bulunmaktayız. Lefebvre’in 1976 yılında ortaya koyduğu ve -bir miktar abartmış olsa da- kapitalizmin 20. yüzyılda sadece ve sadece bir yolla “uzam işgal ederek ve uzam üreterek” ayakta kalmış olduğunu hatırlamak önemlidir.¹³ Bu sayede sermaye birikimi ve sınıf mücadelesi açısından kapitalizmin uzamsal stratejileri ve ortaya çıkan eşitsiz coğrafi gelişme biçimleri irdelenebilir. Harvey bu süreci açıklamak için oluşturduğu teorik birikimi şu şekilde özetlemektedir:

“Kapitalizm kendi imajına uygun bir coğrafyayı sürekli olarak yeniden inşa eder. Tarihin belirli bir aşamasında sermaye birikimini kolaylaştırmak için belirli coğrafi profiller, ulaşım ve iletişim için üretilmiş alanlar, altyapısal ve uzamsal örgütler üretir. Sonra bunları alaşağı eder; daha ileriki safhadaki birikime yol açmak için yeniden düzenler. ‘Küreselleşme’ sözcüğü yakın tarihimizin coğrafyası hakkında bir şey anlatıyorsa eğer, tam da altta yatan bu kapitalist uzam üretimi sürecinin yeni bir aşamasını anlatıyordur.”¹⁴

Mekân ile toplumsal yapı ve süreçler arasında diyalektik-tarihsel bir ilişki kurmak bizi küreselleşmenin “*alternatıfsızlık, tarihin sonu, ulus-devletin yok oluşu, bağımsız-yükselen yerellikler gibi*” söylencelerinin ötesine taşıyabilir. Çünkü bu ilişkiyi kurmak;

“mekânın toplumsal üretimi kadar, toplumsal olanın mekânsallığı, diğer bir deyişle mekânın da, toplumsal ilişki ve süreçlerin kurucu bir unsuru biçiminde kavranmasına dayanır.”¹⁵

Dolayısıyla küreselleşme süreçlerini verili olduğu gibi ele alıp, tarif edici bir kavram olarak kullanmanın ötesinde, mekân olgusunda hangi öznelerin belirleyici olduğunu ve eşitsizlik biçimlerini –yani toplumsal süreçleri- anlayabiliriz.

---

¹³ “Abartma” yorumu Harvey’e aittir; Harvey, D. (2008), Umut Mekânları, (çev. Z. Gambetti), Metis Yayınları, İstanbul. Alıntının temel kaynağı içinse bkz. Lefebvre, H. (1976), The Survival Of Capitalism, New York. Bununla birlikte çoğu referansta “mekân” kavramı üzerine vurgu yapılırsa da, yine burada kullanılan Harvey’in “uzam” vurgusunun daha açıklayıcı olduğu kanaatindeyim.

¹⁴ Harvey, 2008; s.75.

¹⁵ Kaygalak, S. (2008), Kapitalizmin Taşrası, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 11.

Bu belirlemeden sonra, bu çalışmanın üzerine oturacağı ve küreselleşme literatüründe belirli kabuller kazanmış bazı kavramlar üzerinde eleştirel bir değerlendirmeye geçebiliriz.

İlk olarak üzerinde çalışacağımız alan belirli bir “ölçek” sorununu içermektedir. Dolayısıyla “yerel”e dair bazı noktalara değinmemiz gerekmektedir. Yine Harvey, bu konuya dair yol açıdır:

“Bugünün dünyasında küresel, kıtasal, ulusal, bölgesel, yerel ve hane/kişisel ölçeklerden bakıldığında meselelerin farklı bir hal alacağını hemen sezmemiz mümkündür. Bir ölçekte anlamlı olan, başka bir ölçekte otomatik olarak aynı değerde değildir. Oysa şunu da biliyoruz ki, bir ölçekte gelişen bir durum, ölçekler hiyerarşisi dâhilinde iç içe geçmiş ilişkiler hiyerarşisi dışında kavranamaz. (...) ölçekler değişen teknolojilerin, örgütlenme şekillerinin ve siyasal mücadelelerin sistematik ürünleridir.”¹⁶

Yerel, toplumsal olan ile mekânsal olanın etkileşimi ile kurulmakta ve belirli bir coğrafi ölçekte üretilen sosyal ilişkiler bağlamında örgütlenmektedir.¹⁷ Buradan bize referans olabilecek kuramsal çerçeve; yerelin kavrayışında onu diğer ölçeklerle ilişki halinde ele almak ve içerisinde toplumsal süreçlerin ve iktidar ilişkilerinin belirleyici olduğunu tespit etmenin gerekliliği ile çizilebilir. Böylelikle neo-liberal görüşün yerele atfettiği *demokratikleşme, sivil toplumun gelişmesi, ortak çıkar doğrultusunda ekonomik kalkınma* şeklindeki soyut kavrayış aşınmış olacak, yerel, ancak devletin aldığı yeni biçimler ve küresel süreçlerle anlaşılabilir olacaktır. İlişkisel ontoloji sayesinde yerele karşı ulusal veya küresel şeklindeki indirgemecilikten kaçınılabilir, bunları birbirleriyle karşıt ve yarışan ontolojik kategoriler olmaktan çıkarabiliriz.¹⁸ Bu ilişkiyi kurarak, yerelin bugününü anlamak için devleti geçersiz kılan, yani yereli iktisadi bir birim olarak ele alıp, iktisat ile siyaset arasındaki bağı koparan¹⁹ (devlet, siyasi biçim olarak formüle edilmektedir), dolayısıyla küreselleşme ile birlikte ulus-

---

¹⁶ Harvey, 2008, s. 99

¹⁷ Urry, J. (1999), *Mekânları Tüketmek*, (çev. R. Öğdül), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

¹⁸ Bu tartışmayı açan bir çalışma için bkz. Bayırbağ, M. Kemal (2006), “Ölçek Yaklaşımının Kent ve Bölgelerinin Yükselişinin Açıklanmasındaki Katkıları”, *Praksis: Marksizm ve Ölçek Sorunu*, no: 15, s. 49-71.

¹⁹ İktisadi alan ile siyasal alanı koparmak, “yeni sağ”ın önemli bir ideolojik argümanıdır (belirli ölçülerde, bir kesim sol söyleme de hâkimdir). Devleti talileştiren ve toplumsal hareket zemini maddi hayatın üretimi temellerinden –sınıf temelinden- uzaklaştıran bu bakış açısı, bütünlüklü bir alternatifin geliştirilmesinin önünde de engel oluşturmaktadır. Oysa sınıf kavramının bir katmanlaşma değil, toplumsal ilişki ve süreç zemininde ele alınması hem toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerini anlamak, hem de karşı siyasal araçlar-politikalar geliştirmek açısından oldukça önemlidir.

devletin aşındığını, tek yönlü bir nedensellik ile kuran bakış açısının kendisi geçersiz kılınır.

Günümüzde neo-liberalizmin işleyebilmesi için devletin siyasal ve ekonomik yaşamın içerisinde yer alması, düzenleyici olması ve geçmiş döneme nazaran müdahalelerde bulunması kaçınılmazdır.²⁰ Devlet temelde, “bir kurum olarak değil (bürokrasiler, seçim prosedürleri, iktidarlar, kaynaklar ve onların ölçeklendirilmesi), aksine bütün toplumun sınıf içi ve sınıflar arası ilişkilerinin gömüldüğü bir toplumsal ilişkiler seti olarak kavranmalıdır.”²¹ Devletin yeniden ölçeklendirilmesi (ulusal ve yerel düzeyde), sermaye ile kurulan ilişki biçimleri küreselleşmeyi anlamak açısından oldukça önemlidir. Liberal içerikli analizlerin yerele atfettikleri anlamda merkezi müdahalenin tamamen ortadan kalktığını söylemek kolay görünmemektedir. Hatta tam tersine, merkezi müdahale kendi güç donanımını “yerel güç odakları” dolayında daha etkin kılmıştır.²² Bu noktada Ercan’ın sermaye ile ulus-devlet ilişkisinin yerel üzerindeki farklılaşmasına dair yaptığı açıklama önemlidir:

“Özellikle geç kapitalistleşen toplumlarda sermaye ve daha önemlisi döviz biçimindeki sermaye ihtiyacı, ulus-devletin yerelle bağlantısının farklılaşmasına neden olmuştur. Bu farklılaşmayı birkaç başlık altında toplayabiliriz. İlk olarak devlet bir yandan kendisini yeniden üretmek için gerekli kaynakların çok daha az kısmını sermayeden temin ettiği oranda (sermayenin devlete karşı vergi isyanı) kapitalizmin yapısal işleyişinin sonucu olan mekânsal eşitsiz gelişmeyi önleyecek mekanizmalar için sahip olduğu kaynak azalacaktır. Diğer yandan değişimle birlikte egemen sermaye için devletin başarılı olması ‘döviz biçiminde sermaye girişini artırma’ yeteneği ile doğrudan ilişkili hale gelmiş durumda.”²³

Yukarıda belirtilen tarzda bir “başarı” sağlamak isteyen devlet, sermayenin taleplerince belirlenen, uluslararası alanda rekabetçi politikalara

---

²⁰ Kriz dönemleri bunun en önemli göstergesi olmakla birlikte, ne “yerel ekonomik kalkınma ve devleti küçültme” şiarıyla ilerleyen AKP hükümetinin, ne Thatcherizmin, ne de Bush Amerika’sının müdahaleci olmadığı söylenemez. Devletin küreselleşme sürecindeki yeniden biçimlenmesine dair alternatif bir bakış açısı için bkz. Wood, E. Meiksins, (2006), Sermaye İmparatorluğu, (çev. Sami Oğuz), Epos, İstanbul. Türkçe yazında “yerel devlet” üzerine bir tartışma içinse bkz. Şengül, H. Tarık (2000a) “Devlet ve Kent Mekanı”, *İktisat Dergisi*, 404, 45–57.

²¹ Gough, J. (2006), “Jamie Gough ile Söyleşi”, *Praksis: Marksizm ve Ölçek Sorunu*, no: 15, (13–49), s.36.

²² Ercan, F. (2006), ‘Bölgesel Kalkınmada Değişim: Devlet Merkezli Bölgesel Kalkınmadan Piyasa Merkezli Bölgesel Birikime’, *Bölgesel Kalkınma Politikalar ve Yeni Dinamikler*, (der. A. Arı), Derin Yayınları, İstanbul s. 76.

²³ Ercan, F. ve Müftüoğlu B. (2007), “Bölgesel Kalkınmadan Bölgesel Sermaye Birikimine: Olumluluklar/Fırsatlar ve Olumsuzluklar/Tehtitler Açısından Karadeniz Bölgesi, 1. Karadeniz’de Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu” MMO Yayınları, Ankara, (13–29), s. 19.

yönelecek/yöneltilecektir. Petras devletin bu süreçte merkezi konumda yer aldığını şu şekilde belirtmektedir:

“Yeniden sömürgeleştirilen devletin izlediği en önemli politikalar incelendiğinde, devlet müdahalesinin çapı ve derinliğinin eskisinden daha da güçlü olduğu açıkça görülür. Esas fark, devletin faaliyet ve müdahalesinin sosyo-ekonomik yönündedir: Liberal neo-devletçilik, zenginlik ve mülkiyetin özel zenginlere, özellikle de yabancı sermayeye transferi için müdahale edilmesini gerektirir. Yeniden sömürgeleştirilen devlet, ekonomiyi kuralsızlaştırmamış, aksine gelir politikasını, emekliliği, çalışma ilişkilerini, ithalat-ihracat politikalarını, sermaye akışını vb. düzenleyen pek çok yeni kural koymuştur. Uluşarı kapitalist sınıf ve yabancı sermayeyi kayıran bu yeni kurallar, emek-sermaye, halkçılar-ulusalcıların yerini yeni liberal yönetici sınıf temsilcilerinin aldığı yeni bir düzenleyici rejim gerektirir.”²⁴

İster emperyal, ister sömürge olsun devletin faaliyetlerinin sınıf karakterine göre çeşitlilik arz ettiğini belirten Petras, bu faaliyetleri şu başlıklar altında toplamaktadır: Kriz yönetimi, emperyalistler arası rekabet, piyasaların ele geçirilmesi, ticaret anlaşmaları, yatırım anlaşmaları, koruma, sübvansiyonlar ve mahkeme kararları, emperyal devletin politik ve askeri gücünün genişlemesi, devlet ve kitle iletişim araçlarının ilişkisi.

Ulus-devletin temel kriz önlemleri arasında da, nakdi kredi yardımlarının ötesinde, sermaye birikimi fazlasının uzun dönemli projelerle eritilmesi söz konusudur (örneğin devletin bayındırlık çalışmaları, büyük ölçekli konut projeleri, meşhur duble yollar). Bunlar Harvey’in belirttiği gibi “sermayenin devir süresini” uzatır.²⁵ Yasal düzenleyiciliği, siyasal tercih ve söylemleri ise, iktisadi olarak teşvik ve yönlendirmeleri doğrultusunda, yerel ölçekte düşünsek dahi devlet, son derece önemli bir kategoridir. Sınıfsal mücadele zemininde;

“Sermayenin kendisi, eylemlerinde kendi varlığının toplumsal doğasını üretmekten acizdir; kendine dayalı fakat sınırlamalarına tabi olamayan bir kuruma ihtiyaç duyar. (...) devlet böylece ne sadece siyasal bir alet ne de zamanı geçmiş bir kurum olarak görülmelidir. Devlet ancak ‘rekabetin yanında ve dışında’ki sermayenin toplumsal varlığını muhafaza etmek için özel bir biçim olarak görülebilir”.²⁶

Kurduğumuz bu ontolojik ilişkisellik bizi kapitalizmin her türlü ölçekte ürettiği – sınıfsal ve mekânsal- eşitsizlik biçimlerine odaklanmaya götürecektir. Küreselleşme sürecinin günümüzdeki en büyük yansımalarından birinin toplumdaki eşitsizlik

---

²⁴ Petras, J. “Devletin Merkeziliği”, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=266, 22.08.2002.

²⁵ Harvey, 2008, s. 80.

²⁶ Mandel, E. (2008), Geç Kapitalizm, (çev. C. Badem), Versus Yayınları, İstanbul, s.634.

biçimlerini giderek derinleştirdiği artık kendi ideologları tarafından dahi kabul edilmektedir. Küreselleşmenin uzam işgali ve onu yeniden biçimlendirmesi ise farklı coğrafyalarda “eşitsiz ve bütünleşik” gelişme doğrultusunda mekânlar üretmektedir. Yarışmacı yerellikler –kent ve bölgeler- bu eşitsizlik biçimlerini arttıran bir rol üstlenmektedir. Hâkim liberal söylem doğrultusunda öne çıkarılan ve “ortak çıkar” doğrultusunda, “uzlaşmacılık” ekseninde hareket etmesi belirtilen yerellerin kazanan ve kaybeden kesimleri/yerelleri gündeme getirilmemekte, “başarı”nın bedelini toplumun hangi kesimlerinin ödediği gözden kaçırılmaktadır. Sürecin temel işleyişi aşağıda belirtilen eksen doğrultusunda ilerlemektedir:

“Kapitalist toplumlarda sosyal süreçlerin eşitsiz gelişiminin arkasında yatan temel itki, sermayenin üretim ve yeniden üretim süreçlerindeki hareketliliğidir. Artık-değer üretim sürecinde sermaye yeni mekânlar yaratıp gelişirken, bir başka mekânın az gelişmesine yol açmaktadır. Kârını ve yarışma gücünü artırma arayışında, sermaye sadece bir mekânı bir başkasının az gelişmesi pahasına yaratmakla kalmamakta, aynı zamanda bir aşamada yarattığı bir mekânı daha uygun bulduğu alanlar için terk ederek, mekânsal eşitsizlikleri sürekli yeniden tamamlayıp üretmektedir.”²⁷

Buradan çıkaracağımız sonuç, ekonomik akışların değişen biçimlerde de olsa, çeşitli coğrafyalar arasındaki eşitsiz gelişimi ve eşitsizliği yeniden ürettiğidir. Gough’un belirttiği biçimiyle:

“Sermayenin ve emek gücünün bilgi-yoğun üretime sahip metropoliten merkezlere akışı, bu merkezlerin ayrıcalıklı yapısını güçlendirir; çevredeki (periferi) rutin Taylorist üretime yatırım mutlak artı-değer elde edimi kültürünü yeniden üretir; değer akışları (kâr, faiz, değişim) yoksul alanları tüketir ve zengin bölgeleri güçlendirir.”²⁸

Mekânın siyasal doğasına gönderme yapan Lefebvre, devletin hâkim güç olarak varolma koşullarını –ve böylece içine işlenmiş dengesiz temsil yapısını- sürdürmek için mekânsal gelişmişlik farklarını devam ettirdiğini; eşitsiz gelişmeyi, bu bağlamda genel bir “homojenliğe”, diğer bir deyişle bu eşitsiz yapıyı bir arada tutacak bütüncül ve kaynaştırıcı bir sosyo-ekonomik vizyona doğru örgütlenme çabası içinde olduğunu ileri sürmektedir.²⁹

---

²⁷ Şengül, H. Tarık, (2000b), “Siyaset ve Mekânsal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi”, *Küreselleşme: Emperyalizm, Yerellik ve İşçi Sınıfı*, A. H. Tonak (der.), İmge Kitabevi, Ankara, (111–159) s.125

²⁸ Gough, J. 2006, s.14

²⁹ Lefebvre, H. (2003), *The Urban Revolution*, University of Minnesota Pres, Minneapolis, s. 80; *aktaran*, Bayırbağ, 2006, s. 55.

Wallerstein³⁰ kârın ve artığın eşitsiz mübadele temelinde üretim süreçlerinin yapısında oluşan bu mekânsal hiyerarşinin, dünya ekonomisinin ve sermaye birikiminin merkez ve çevre bölgeler olarak kutuplaşmasına yola açtığını ileri sürer. Bu aşamada kaybeden bölgeye “çevre”, kazanan bölgeye de “merkez” denilebilir.³¹ Merkez ve çevre kavramları, uluslararası ölçekte gelişmiş ve azgelişmiş ülkeleri açıklarken –bu noktada küreselleşme söyleminin görünmez kıldığı emperyalizm teorisi halen daha oldukça önemlidir- ulusal ölçekte bölgeler arasında, kentsel yapılanmanın kendi içerisinde, kent ile kırsal arasındaki eşitsizlikleri belirginleştirmektedir. Ayrıca sermaye akışlarında emekçi sınıfın örgütlülüğü ve güvencesinin düşük olduğu yerlerin öncelikli bir tercih unsuru olması eşitsizlik biçimlerinden hem beslenen, hem de onu derinleştiren bir yapıyı önümüze koymaktadır.

Elbette ki, merkez-çevre algısı küreselleşme sürecinde ciddi dönüşümlere uğramıştır. Kapitalizmin uzun tarihi boyunca da önemli etkiler yaratan teknolojik buluşçuluğun son dönemde kazandığı ivme ve bunun dolaşımının (ve taklidinin) yaygınlaşması, medya ve iletişim altyapısının gelişmesi, ulaşım ağlarının insan ve metalleri taşıma kapasitesinin ve hızının gün geçtikçe artması bu ilişki biçimini algılama biçimimizi çeşitlendirmekte ve karmaşıklaştırmaktadır. Ancak, kimi küreselleşme söylemine hâkim olan topyekûn bir “*merkezsizleşme*”nin aksine, yukarıda kısaca belirtilen gelişmeler ve iktidar ilişkilerine bağlı biçimde oluşan zaman-mekân sıkışması sonucu gerçekleşen olanakları kullanabilen ve kullanamayanların varlığında, eşitsiz biçimlenme yeniden üretilmektedir.

Küreselleşme literatürünün mekânsal anlamda kent ile kurduğu ilişki “merkezler/metropoller” üzerinden şekillenmektedir. Küresel sermaye akışlarının belirleyiciliğinde “küresel kent” ağına eklemenebilen kentler bu sayede kalkınmayı gerçekleştirebilecektir.³² Merkezler için küresel ağa eklemene, çevre (periferi)

---

³⁰ Wallerstein, I. (1991), Tarihsel Kapitalizm, (çev. N. Alpay), Metis Yayınları, İstanbul.

³¹ “Bölge” olarak geçen çeviri, yukarıda tartışılan farklı mekânsal ölçekler bağlamında değerlendirilmelidir.

³² Bu konudaki temel referans kaynaklarından biri için bkz. Sassen, Saskia, (1991), The Global City; New York, London, Tokyo, Princeton, Princeton University Press, New Jersey.

içinse yeni bölgeselcilik temelinde yarışmacı yerelliklerin sermayeyi çekme uğraşısı, ya da merkezlerin yarattığı rüzgarın etkisi, küreselleşmenin 1980 sonrasındaki kalkınma anlayışını ifade ediyordu. Bu neo-liberal işleyiş yalnızca teorik metinlerde değil, günümüzde kullanılan siyasi jargon içerisinde de çokça referans verilmekte ve uygulama araçları geliştirilmektedir. Türkiye yazınında Çağlar Keyder'den yapacağımız iki alıntı, bu neo-liberal söylemi ve onun çevrenin kalkınmasına dair oluşturduğu teorik çerçeveyi yeterlice özetlemektedir:

“(…) yapısal uyum, liberalizasyon ve özelleştirmeler, sermayenin uluslararasılaşmasının artık yadsınamayacak bir gerçeklik olduğunu ortaya koyuyordu. Her tür ulusal düzenlemenin etkisinin kısıtlandığı, sermayenin küresel mantığına gerçek anlamda meydan okumanın mümkün olmadığını, yatırım yerlerinden tüketim kalıplarına, arsa üretiminden inşaat uygulamalarına kadar uzanan bir yelpazede maddi dünyanın çizgilerinin gittikçe artan bir ölçüde, küreselleşmenin hızlanan akımlarına süratle entegre olan özel sermayenin tercihleriyle belirlenmekte olduğunu, zamanla herkes kabul etmeye başladı. Siyasi iktidara düşen, bunun bilincine ulaşarak, sermayeyi cezbetmek ve onun için uygun koşullar yaratmak için elinden geleni yapmaktı.”³³

“İstanbul’un önemi bu nedenle sadece global kent olmasıyla sınırlı değildir. İstanbul dünya sermayesine entegre olduğu zaman ülkenin diğer kentlerinin sermaye ile ilişki kurmasına da etkisi olacaktır. Örneğin İstanbul global kent olduğu için Trabzon’da Karadeniz’e hizmet veren bir transit merkez kurulabilecektir. Ya da bir başka örnek olarak; İzmit’te Zonguldak’ta tüm bölgeye ihracat yapabilecek kapasitede otomotiv sanayi oluşturulabilecektir.”³⁴

1980 sonrası iktisadi politikalara ve siyasi yapıya hâkim olan yönelişin artık günümüzdeki gözlemlerini yapmak ve bir değerlendirme oluşturmak hem daha açıktır, hem de zaruridir. 2000’li yıllar sonrasında krizlerin de yeniden yapılandırmasıyla bu bakış açısı kısmen sorgulanmaya başlasa da, Türkiye’de halen daha hâkim söylem ve uygulama alanını işaret etmektedir. Bu yönelişin sonuçları, yukarıda da açıklanan nedensellik ilişkisi içerisinde türlü şekillerde oluşan merkez ile çevre arasında ciddi eşitsizlik biçimleri oluşturmuştur. Bu bakış açısı tam da belirttiğimiz biçimiyle verili koşulları betimleyici bir rol üstlenmekte, bunun da ötesinde bu durumu meşrulaştırmaktadır. Küresel kent oluşumu, maliyetini bütüne yayarken, “nimetlerden” belirli bir merkezin ve sınıfın yararlanması sonucunu doğurmuştur. Paylaşılan pastanın büyütülmesine dayalı bir gelişme stratejisini ortaya

---

³³ Keyder, Ç. (2000), “Arka Plan”, *İstanbul, Küresel ile Yerel Arasında*, Ç. Keyder (der.), Metis Yayınları, İstanbul, 9-46, s. 21

³⁴ Keyder, Ç. (1996), *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, Metis Yayınları, İstanbul, s.100

koyan bu bakış açısı, çözüm yolu olarak yeniden dağıtım politikalarını adres göstermektedir. Üretim ilişkilerinden doğan çelişkileri görmezden gelen bu söylemin, dağıtım politikalarının dahi piyasalaştırıldığı bir süreçte, nimetlerin giderek daha fazla tekelleşmesine, yoksulluğun mutlaklaşmasına ve eşitsizliğin derinleşmesine dair sesi kısılmaktadır. Sermayeyi cezbetmek üzerine kurulu ve esnek üretim biçimleri ile şekillenen iktisadi yapı, emek-sermaye çelişmesini derinleştirmiş, çalışan sınıfların bu süreçteki yaşam koşulları, örgütlenmeleri ve siyasal hareketi oldukça geri pozisyonlara düşmüş ve parçalanmıştır. Küreselleşme söylemi ve neo-liberal ideoloji ise tüm bu çelişkileri silikleştirmiş ve mistifikasyona uğratmıştır.

3 ARKA PLAN

Küreselleşme sürecinde Trabzon'u, yani Trabzon'un bugününi anlayabilmek için tarihsel arka planın incelenmesi gerekmektedir. İçsel/dışsal dinamikleri, bugüne referans oluşturan sosyal ilişkilerin gelişimi, bölge içerisindeki konumu/ilişkileri ve kentin temel iktisadi/toplumsal yapısını ortaya koymak önemlidir. Yine bekleneceği üzere bu tarihsel arka plan, ulusal/uluslararası gelişmelerle dolaysız olarak ilişkili haldedir.

“Arka Plan” adlı üst başlık “1980 Öncesi Trabzon’un Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Tarihsel Gelişimi” ile “80 Sonrası Türkiye’nin Değişen Sosyo-Ekonomik Yapısına Dair Notlar” şeklinde iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde Trabzon’un yüzyılın başından 1980’lere kadar tarım, sanayileşme ve kentleşme konularında ne gibi temel özellikler içerdiği, ne denli değişimler geçirdiği irdelenmiştir. Bu dönem özellikle ’80 sonrası kamunun değişen rolünü anlamak açısından oldukça önemlidir. Çünkü bu dönem itibariyle hem siyasal iktisadın hem de mekânın baş aktörü olarak kamu sahnededir. İkinci bölümde ise ’80 sonrasına geçişte Türkiye’nin yeniden yapılandırılmasına dair köşe taşları belirtilmekte, küreselleşmeyi ve Trabzon’un bu süreçteki yapılandırılmasını kavrayabilmek adına özet bir bilgi sunumu ve değerlendirme yapılmaktadır.

3.1 1980 ÖNCESİ TRABZON’UN SOSYO-EKONOMİK YAPISI ve TARİHSEL GELİŞİMİ

Dolayısıyla bu bölümde işlenen alt konu başlıkları bütünlüklü bir kent monografisi çıkarmak değil, küreselleşmenin üzerinde şekillendiği temel konu başlıklarının tarihsel oluş biçimlerini ortaya koymak, çıkan sonuçlar üzerinden karşılaştırılabilecek anlamlı bilgilere ulaşmak amacındadır.

İnceleme, Cumhuriyet dönemi temelinde, 1980 öncesi itibariyle 20. yüzyıla denk düşmektedir. Dönemlemelerin bir basitleştirme içerdiği bu çalışmanın da kabulü

olmakla birlikte, tarihsel süreç içerisinde aktör ve yapıların diyalektik ilişkisi gözden kaçırılmadan temel değişim ve dönüşümleri incelemek, tezin asıl amacını ortaya koymak açısından yeterli ve öncelikli görülmüştür. Bu bölümde detaylandırılacak bir diğer konu başlığı ise –yine tezin temel soruları doğrultusunda- kentin planlama süreci ve deneyimidir.

3.1.1 Trabzon Kentine Giriş

Trabzon yöresinde bilinen yerleşme tarihi M.Ö. 5500’lü yıllara dayamaktadır. Birçok farklı medeniyetin hâkimiyeti altında bulunan kentin çevresel ve iklimsel özellikleri, önemli ticaret yolları üzerinde bulunması ve doğal liman olması gibi temel özellikleri, ilk çağlardan beri Trabzon’u inişli-çıkışlı bir “bölgesel merkez” konumuna yerleştirmiştir. Doğudan gelen mallar, İstanbul’a, oradan da Akdeniz ve Avrupa ülkelerine Trabzon üzerinden dağılmaktadır.

Osmanlı döneminde iktisadi olarak iniş çıkışlar yaşayan kent ekonomisi, 17.-18. yüzyıla gelindiğinde orta sınıf bir konumda yer alıyordu. Şehirdeki toplumsal tabakalaşmayı ise Evliya Çelebi –Aristoteles uyarlaması ile- şu şekilde betimlemektedir:

“Şehir sakinleri eskiden beri yedi sınıfa ayrılmıştır. Birincisi yüce ve güçlü beyler ve beyzadelerdir ki, samur atsalı görkemli harmaniyeler giyerler. İkincisi ulemâ ve din adamlarıdır; durumlarına uygun giyinirler ve bağışlarla yaşarlar. Üçüncüsü deniz ve karayoluyla Ozakof’la, Kazakistan’a, Mingrelia, Çerkezistan, Abaza ve Kırım’la ticaret yapan tüccarlardır. Kumaştan feraceler (genellikle çuhadan yapıla, yakası dik, kolları bol, geniş üstlük) ve kontoş denilen dolamalar [cübbemsi bol ceket] giyerler. Dördüncüsü zanaatkârlardır. Ferace ve boğası (bir tür patiska) giyerler. Beşincisi Karadenizli kayıkçılardır... Altıncısı bağcılardır. Yedincisi balıkçılardır ki, binlerce kişi bu adla anılır.”³⁵

İktisadi hayatın dünya ticareti ile doğrudan ilişkili olduğu bu kentte beklenildiği üzere, bu malların akış yollarındaki her türlü değişim şehri de birebir etkilemektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kent, en gösterişli dönemlerini yaşar. Bunun en önemli gerekçesi ise sanayi devriminin genişleyen ticaret ihtiyacına Osmanlı Coğrafyasını dâhil etmesidir. 1774’te Rusya’ya karşı kaybettiği savaşın ardından Osmanlı Devleti, Küçük Kaynarca Antlaşması ile Karadeniz’de ticaret ve deniz

---

³⁵ Aktaran; Mardin Ş. (2008), “Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye’de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci”, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, (der. M. Türköne, T. Önder), İletişim Yayınları, İstanbul, (79–119), s. 100–101.

taşımacılığında sahip olduğu tekeli yitirir. 1832 yılında Avrupa-İran arasındaki ticarete Rusya'nın uyguladığı vergilendirme ile Trabzon-Erzurum-Tebriz yolunun kullanılması teşvik edilir. Buharlı gemilerin kullanımı ve Karadeniz'e girmesi İstanbul-Trabzon arasındaki denizcilik seferlerinin taşıma maliyetlerini büyük ölçüde düşürür. 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması ile Avrupa ile Basra körfezi arasındaki deniz ulaşımı kısılnca özellikle İngiliz ticaretinin büyük bir bölümü Basra Körfezi'ne kayar. Dolayısıyla Trabzon'daki ticaret hacmi yükselen bir ivme kazanarak büyür.^{36 37}

Trabzon'un stratejik önemi Engels'in "Doğu Sorunu" ile ilgili bir yazısında, şu şekilde dile getirilmiştir:

"Karadeniz'e yapılan bir başka önemli ticaret daha var. İstanbul ve özellikle Asya Türkiye'sinde Trabzon, Asya içlerine, Fırat ve Dicle vadisine, İran ve Türkistan'a yapılan kervan ticaretinin başlıca pazarıdır. İki kentin Rum ve Ermeni tüccarları büyük ölçüde mamul İngiliz malları ithal ediyorlar. Bu mallar düşük fiyatları nedeniyle, hızla Asya'daki yerli sanayinin yerini alıyor. Böyle bir ticaret için Trabzon'un yeri başka noktalardan daha elverişlidir. Hemen gerisinde, aşılması Suriye çöllerinden daha güç olan Doğu Karadeniz tepeleri var, Bağdat, Şiraz ve Tahran'a -ki bu sonuncu yer Hive ve Buhara'dan gelen kervanlar için ara pazar görevini görüyor- uygun uzaklıktadır. Trabzon ticareti İngiltere ile Rusya'nın çıkarlarını, İç Asya'da bir kere daha çatışma durumuna getirdiği için önemli bir siyasi hesaplaşma konusu haline dönüştü."³⁸

20. yüzyılın başlarındaki ticari hareketlilik ve kozmopolit nüfus yapısının³⁹ meydana çıkardığı canlılık ise Birinci Dünya Savaşı sonrasında giderek ortadan kalkar. İran ticareti, ticari yolların değişmesi ile birlikte neredeyse bitmiştir. Çünkü Irak'a yerleşen İngilizler ve Suriye'ye yerleşen Fransızlar kendi ticaret yollarını

---

³⁶ Bakırezer G. (2009), "Trabzon'un Sosyo-ekonomik Çöküşü", *Trabzon'u Anlamak*, (der. G. Bakırezer ve Y. Demirel), İletişim Yayınları, İstanbul, (25-97), s. 29-30.

³⁷ Kaygalak, şu önemli tespiti aktarmaktadır: "Liman kentlerinin 19. Yüzyılda geçirdiği dönüşüm, 'Sömürgeciliğin araştırılması, aynı zamanda liman kentlerinin araştırılmasıdır,' dedirtecek düzeydedir.", Kaygalak, 2008; s. 75.

³⁸ Marx, K. ve Engels F. (1977), *Doğu Sorunu*, (çev. Y. Fincancı), Sol Yayınları, Ankara, s. 30-31.

³⁹ "1914 nüfus tahminlerine göre; merkeze bağlı köylerle birlikte Trabzon 104.858 nüfusa sahipti. Şehir merkezinde yaşayanların sayısı ise tahminlere göre 25-30 bin arasında idi. 1914 Osmanlı Nüfus tahminlerinde merkez Trabzon sancağı için verilen rakamın 64.726'sını Müslümanlar, 23.806'sını Rumlar, 14.846'sını Ermeniler, 8'ini Yahudiler, 1.345'ni Katolik Ermeniler, 127'sini ise Protestanlar oluşturuyordu. Bu nüfusun yine tahminlere göre; % 52,26'sını erkekler, % 47,34'ünü kadınlar oluşturmaktadır." Çapa, M. ve Çiçek R. (2004), *20. Yüzyıl Başlarında Trabzon'da Yaşam*, Serander Yayınları, Trabzon, s. 11.

Bununla birlikte hanlar, kervansaraylar, oteller, sinemaların bulunduğu kente gayrimüslim zenginleşmesini gösterir bir diğer bilgi de, birçok eğitim kurumunun yanı sıra 52 cami ile 55 adet kilisenin bulunmasıdır. Turgay, A. Üner, (1994) "Trabzon", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri 1800-1914*, (çev. G. Güven), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

kurgulamıştır. 1926 yılında, Kabotaj (Türk limanları arasında deniz ulaşımı yapma hakkı) yabancı sermayeye yasaklanmıştır.⁴⁰ 1929 dünya ekonomik buhranı, 1917 Rus-Bolşevik Devrimi, Osmanlı sınırlarının daralması ile birlikte iç ve dış ticari piyasanın küçülmesi, gelinen durumun temel sebepleri olarak sıralanabilir. İkinci Dünya Savaşı boyunca Trabzon Limanı'nda yükleme ve özellikle boşaltma miktarlarında, savaş öncesi rakamlarının yarısına inen ciddi düşüşler olmuştur.⁴¹

3.1.2 Tarıma Dayalı İktisadın Temel Yapıtaşları: Çay ve Fındık

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde iktisadi yapının halen daha tarımsal üretim-bölüşüm-tüketim ilişkilerinin egemenliğinde şekillendiği açıktır. Bölge'de ve Trabzon'da tarımsal üretim iki temel yapı taşı üzerine şekillenir: *Çay ve Fındık*.

Türkiye'de çay yetiştirilmesine dair ilk girişim olarak 1917 yılı gösterilebilir.⁴² 1938 yılından itibaren ise ürün Doğu Karadeniz Bölgesi'nin temel geçim kaynağı olmuştur. 1940 yılında 3788 Sayılı Çay Kanunu çıkarılmıştır. Ekonomik ve sosyal yönden çay ve çay tarımına dair 1971 yılında önemli bir düzenleme getirilmiştir. İktisadi Devlet Teşekkülleri, Müesseseleri ve İştirakleri Hakkındaki 440 Sayılı Yasaya uygun olarak 6 Aralık 1971 Tarihli ve 1407 Sayılı "Çay Koruma Kanunu" ile tüzel kişiliğe sahip, tarım, üretim ve pazarlama dâhil tüm faaliyetleri üstlenerek 1973 yılında fiilen çalışmaya başlamıştır.⁴³ Doğu Karadeniz'de çay sektörü özelinde, devlet, piyasa ve kimlik ilişkileri üzerine yapılan antropolojik bir çalışmada, Türkiye'deki çay üretim sisteminin kendi özgün yapısı şu şekilde tarif edilmektedir:

"Ortaya çıkan zirai sanayinin uluslararası bağlamda pek de örneği yoktu. Sözelimi çay bitkisi Güney Asya'da daha çok büyük ölçekli çiftliklerde yetiştirilir. Sovyetler Birliği'nde kolektivizasyondan sonra devletin sahip olduğu büyük ölçekli çiftliklerde yetiştirildi. Çay bitkisinin küçük arazi parçalarında yetiştirildiği Doğu Afrika gibi yerlerde çay yapraklarını işleyen fabrikalar genellikle özel sektörün elindedir (bugünlerde bu fabrikalar çok uluslu

---

⁴⁰ Boratav, K. (2003), Türkiye İktisat Tarihi, İmge Kitabevi, Ankara, s. 47.

⁴¹ Bakırezer, 2009; s. 43.

⁴² Halkalı Ziraat Mektep-i Âlisi müderrislerinden Ali Rıza Ertan Doğu Karadeniz Bölgesi'yle Kafkasya'da yaptığı inceleme gezisi sırasında Batum ve çevresinde çay, narenciye ve bambu yetiştiriciliğini dikkate alarak, çay tarımının Artvin ve Rize bölgesinde yapılabileceği kanısına varmış çalışmalarını 1917 yılında rapor haline getirerek dönemin İktisat Bakanlığı'na sunmuştur. Çay Üreticileri Dayanışma Derneği, <http://www.cayudad.com/cayin-tarihcesi>, 17.05.2009.

⁴³ Aysu, A. (2007), "Karadeniz Bölgesi'nde Tarıma Dayalı Sanayi ve Çevre", *1. Karadeniz'de Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu*" MMO Yayınları, Ankara, (145-167), s. 149.

şirketlerin bünyesine girmeye başladılar). Türkiye’de ortaya çıkan küçük toprak sahiplerine verimlilik ve özel birikim için inisiyatif verilen, devletin de yaprak alımı ve işlemesi üzerinde tekel kurduğu bir sistem, uzun bir süre ayrı bir başarı öyküsü olarak kaldı.”⁴⁴

Trabzon’da ise çay henüz 1870’lerde vardı ve 1879’da 32 tona kadar üretim olmuştu. Ama bu dönemde ne bitkinin terbiyesi iyi biliniyor, ne de devlet, yöre halkı için ticari bir ürün olarak dikimini ele almıştı.⁴⁵ Trabzon, kendi iklim ve arazi koşullarına uygun olarak 1950’lerden itibaren (Of ve Sürmene ilçelerinde başlayıp yayılarak) çay üretimine başladı. 1965 yılına gelindiğinde Trabzon’da Türkiye çay üretiminin % 6.32’si (yaklaşık 3,7 bin ton) yapılmaktadır.⁴⁶ Üretilen çayda kalite sorunu yaşanmakta iken, ürünün tamamı yeterli kapasitede fabrika ve atölye bulunmadığından dolayı işlenememektedir. İlde 1980’li yılların sonlarına kadar yaş çay üretim alanları ve miktarları sürekli artış göstermiştir.⁴⁷

Fındık, yine çay gibi Bölge’nin öncelikli tarımsal ürünüdür. Fındık ve çay, bir bakıma Bölge’de tarımın, Anadolu’nun diğer yerleşmelerine nazaran daha erken ticarileşmesine yol açmıştır. Türkiye’de tarımın ticarileşmesi, 1950 sonrasında, makineleşme, devletin fiyat politikası belirleme ve satış kooperatiflerini teşvik etmesi ile hızlanmıştır. Bu yapı, “[devletin] üretim ve bölüşüm sürecine müdahalesi, tarımda sermaye birikimini teşvik eden politikaları ile tamamlanıyordu.”⁴⁸ Makineleşmenin Bölge’ye etkisi, arazi koşullarında ötürü önemsiz derecede olmakla birlikte, Karadeniz köylüleri;

“20. yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu’nun iç bölgelerinde yapılan ağırlıklı geçimlik üretim ile kıyaslandığında oldukça ticarileşmişlerdi. Trabzon köylüsü fındık ve tütün para getirdiği sürece mısır üretiminden de vazgeçecekti.”⁴⁹

Kooperatifleşme sürecinin altyapısı da 1930’lu yıllar içerisinde gerçekleşecekti.

---

⁴⁴ Hann, I. ve Hann, C. (2003), İki Buçuk Yaprak Çay, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 80.

⁴⁵ Odabaşoğlu, C. (1986), Trabzon: 1869–1933 Yılları Yaşantısı, İlk-San Matbaası, Ankara, *aktaran*; Bakırezer, 2009; s. 56.

⁴⁶ İller Bankası, (1968), Trabzon Analitik Etüdüleri, Ankara, s. 76.

⁴⁷ 1970’te 5,2 bin hektarda 18 bin tondan 1975’te 10,2 bin hektarda 40 bin tona çıktı. 1980’de 10,4 bin hektarda 77 bin ton üretim gerçekleşti. DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim İstatistikleri, 1973–1975 ve DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim İstatistikleri 1980.

⁴⁸ Margulies, R. ve Yıldızoğlu, E. (1987), “ Tarımsal Değişim: 1923–70”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (der. İ. Schick, E. Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, (285–307), s. 298.

⁴⁹ Bakırezer, 2009; s. 48–49.

Bölgede de, Trabzon’da da 1930’lardan itibaren fındık üretimi ve tarım yapılan alan, yavaş yavaş ama sürekli artmıştır. Trabzon fındık bölgesi için üretim, 1930–39 yılları arasında ortalama 15,8 bin ton, 1940–1949 dönemi ortalaması 17,1 ton, 1950–1959 ortalama 20,1 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Bunun yaklaşık % 80’i Trabzon il sınırı içerisindedir.⁵⁰

Türkiye’nin önemli ihraç ürünlerinden biri olan fındığın üretim ve satışında rasyonel izlenecek politikayı belirleme amacıyla Ankara’da “Birinci Ulusal Fındık Kongresi” toplanmıştır. İki gün sonra da “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ve Tarım Satış Kooperatifi Ana Mukavelesini” adını taşıyan 2834 Sayılı Kanun kabul edilerek 2 Kasım 1935 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu gerekçeye dayanarak 1938 yılında Ordu, Giresun, Bulancak, Keşap ve Trabzon’da (7 Temmuz 1938) kooperatifler kurulmuştur.⁵¹

Fındık ihracatı ise üretim, teşvik ve ulusal/uluslararası politikalara bağlıydı. Bununla birlikte fındık ihracatı özellikle savaş sonrası dönemde artış göstermiştir. Türkiye’de 1962’de uygulamaya konulan destekleme politikaları doğrultusunda, destekleme alım fiyatlarının yıllık enflasyon oranlarının üzerinde belirlenmesi, ucuz girdi temin edilmesi (gübre, ilaç vs.) ve cazip kredi politikaları uygulanmasına dayalı üretim artışları, fındıkta arz-talep dengesinin arz lehine bozulmasına neden olmuştur.⁵²

Fındık üretiminin mekânsal organizasyonu ve yetiştirme biçimi birçok açıdan kentleşme dinamiklerini ve nüfus hareketlerini de etkilemiştir. Doğu Karadeniz’in engebeli arazi yapısında yetişebilen fındığın ekimi ve bakımı, diğer tarla ürünlerine nazaran görece daha kolaydır. Bununla birlikte ürün hasadının yılda bir kez yapılıyor olması, geriye kalan dönemde çalışan kır nüfusunu hareketli kılabilmektedir. Bu durum iki yönlü bir ilişki doğurmuştur. Birincisi 1950’li yıllardan sonra büyük şehirlere göç eden kesimin kır ile ilişkileri kopmamıştır. Dolayısıyla kültürel

---

⁵⁰ Çakıroğlu, S. Bilal, (1964), Tarihi, Ekonomik, Sosyal Yönleriyle Trabzon, TOBB Matbaası, Ankara, *aktaran*; Bakırezer, s. 51. Yalnızca Trabzon ili içerisinde 1963 yılı itibarıyla 17,7 bin ton üretim gerçekleştirilmiştir (1961 ve 1962 yıllarında iklim koşullarından dolayı üretimde ciddi bir düşüş yaşanmıştır). İller Bankası, (1968), Trabzon Analitik Etüdüleri, Ankara, s. 77.

⁵¹ Fiskobirlik, <http://www.fiskobirlik.org.tr/default.asp?lang=tr&sayfa=icerik&cat=subpage&id=39>, 17.05.2009.

⁵² Berber, M. (1996), Doğu Karadeniz bölgesi’nde Fındık Ekonomisi, Fiskobirlik Genel Müdürlüğü.

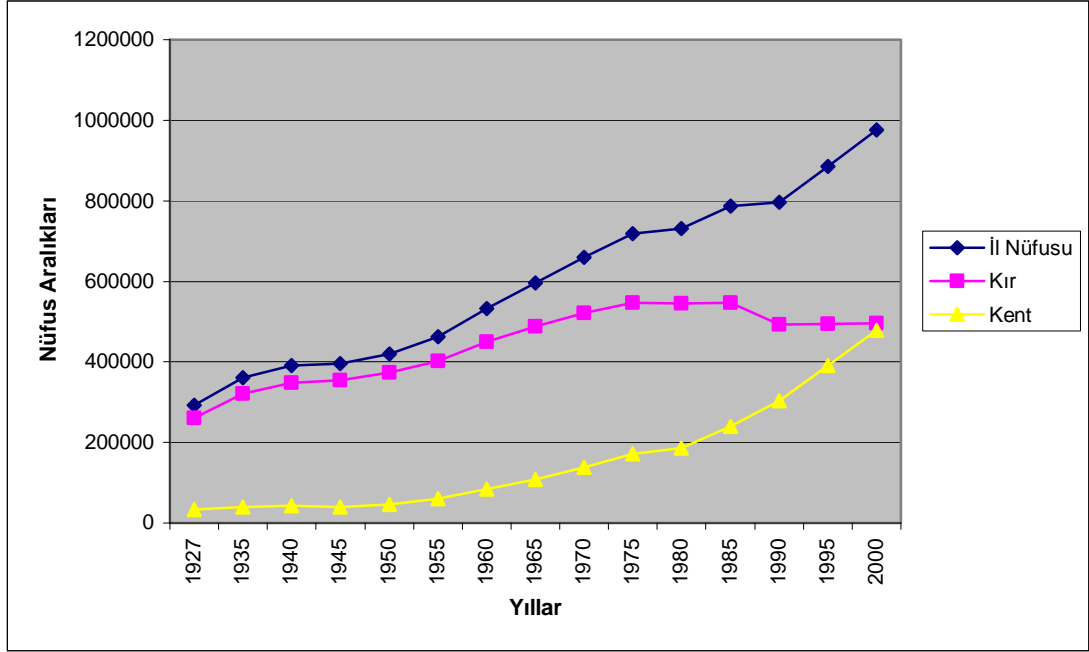
sürekli olarak sağlanmış ve edinilen sermaye birikimi –ki bu birikim parçalı mülkiyet yapısından dolayı oldukça küçüktür- kırdaki büyük ölçüde konut üretimi şeklinde değerlendirilmiştir. Aynı zamanda kırsal yapının bu durumu, aynı gelirin yanı sıra, aşamalı göçe zemin hazırlamıştır. Diğer ilişki biçimi de benzer bir şekilde, Trabzon kent merkezine yönelik konut edinme ve ticaret yapma biçiminde kendini gösterecektir. Kendi kırsal alanı için bir merkez oluşturan Trabzon’da, fındık üretiminin yapılmadığı zamanlarda yaşanabilecek ve çalışılabilecek yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Birçok hanenin hem kırdaki, hem de kent merkezinde konutunun var olduğu tespit edilebilir.

3.1.3 Sanayileş(eme)me ve Göç

Trabzon’un sanayileşememe öyküsü, kentin demografik yapısını, mekânsal örüntüsünü, bugünkü iktisadi yapılanmasını son derece belirleyen bir unsurdur. Yüzyılın başından ortalarına kadar, ildeki küçük ölçekli üretim faaliyetleri, demircilik, marangozculuk, bakırcılık, kuyumculuk, kunduracılık gibi zanaatkarlıklardan ibarettir. 1930’larla birlikte, bir önceki bölümde de belirtildiği gibi ticaretin giderek gerilemesi ile birlikte 1. ve 2. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında sanayileşme gündeme getirilir. Ancak sınırlı da olsa kamunun sanayileşme hamleleri 1950’li yıllardan sonra gelişir.

İlde 1927 yılında % 11,20 olan kent nüfus oranı özellikle 1950 yılından itibaren düzenli bir artış göstererek 2000 yılında % 49,12’ye ulaşmıştır. İlin demografik eğilimlerine bakıldığında, toplam nüfusun istikrarlı bir şekilde arttığı tespit edilmektedir (bkz. Şekil 3.1). Özellikle 1980 sonrasında kentin hem kendi kırandan, hem de çevre yerleşmelerden göç aldığı ortaya çıkmakta, böylelikle kent nüfusu hızla artış gösterirken, kırdaki oranın giderek azaldığı belirlenmektedir. 1965–1990 yıllarında nüfus artış hızının yavaşlamasına gerekçe olarak dışarıya verilen fazla göç gösterilebilir. Trabzon’da mevcut nüfusu istihdam edebilecek sınıai politikalar gerçekleşmediğinden ötürü bu göç başta Marmara Bölgesi olmak üzere sanayinin yoğunlaştığı bölgelere yönelmiştir.

Şekil 3.1. Trabzon İlinin Yıllara Göre Nüfus Gelişimi

Kaynak: DİE, 2000 Nüfus Sayımı verilerinden üretilmiştir.

Çizelge 3.1. Trabzon İli, Kır-Kent Nüfusunun Yıllara Göre Gelişimi

YILLAR	TRABZON				
	Nüfus Toplamı	Kır (Nüfus)	Kır (Yüzde)	Kent (Nüfus)	Kent (Yüzde)
1927	293.055	260.233	88,80	32.822	11,20
1935	360.679	320.571	88,88	40.108	11,12
1940	390.733	347.713	88,99	43.020	11,01
1945	395.384	355.134	89,82	40.250	10,18
1950	420.279	374.174	89,03	46.105	10,97
1955	462.249	402.480	87,07	59.769	12,93
1960	532.999	449.318	84,30	83.681	15,70
1965	595.782	487.290	81,79	108.492	18,21
1970	659.120	520.705	79,00	138.415	21,00
1975	719.008	547.453	76,14	171.555	23,86
1980	731.045	544.482	74,48	186.563	25,52
1985	786.194	546.641	69,53	239.553	30,47
1990	795.849	492.233	61,85	303.616	38,15
1995	885.493	494.191	56,36	391.301	43,63
2000	975.137	496.150	50,88	478.987	49,12

Kaynak: DİE, 2000 Nüfus Sayımı verilerinden üretilmiştir.

1950'ler ile birlikte Türkiye, kentlere doğru gelişen hızlı göçle karşı karşıya kalmıştır. Çok partili siyasal yaşama geçmiş ülke iktisadi açıdan; 1954–1961 yılları arasında tüketim malı ithalatındaki daralmaları telafi etmeyi amaçlayan ve önemli

ölçüde devlet yatırımlarıyla gerçekleştirilen bir ithal ikamesi politikasına bu dönemde angaje olmuştur.⁵³ 1961 sonrasında bir önceki dönemden en önemli farkı, bu dönemin planlı olmasıdır. Bu politika hassas bir denge üzerine kurulmuştur. İthal ikamesi, toplumun temel sınıfları arasında varılmış olan uzlaşmaya dayanmaktadır. İthal ikameci sanayileşme, 1960'lı yılların sosyopolitik yapısı ve bölüşüm ilişkileri tarafından belirlenmekteydi. Kentli ve taşralı orta ve üst sınıfların ulaştığı gelir düzeyleri bu sınıfları tüketimin tercihlerinin kaynak tahsisine egemen olmasına yola açacak bir dürtü oluşturmaktaydı.

Bakırezer, Trabzon'da yaşanan süreci şu şekilde özetlemektedir:

“1950'lerde sanayileşme hareketi yaygınlaşmaya ve Marmara bölgesi başta olmak üzere belli merkezlerde yoğunlaşmaya başlayınca ve bu hareket sanayi dışında da iş olanakları yaratınca, ülke genelinde kırsal nüfus için doğan çekim gücüne en hızlı tepkiyi Doğu Karadeniz Bölgesi verdi. Diğer birçok bölgede 1950'lerden sonra tarıma traktörün girmesi işgücü fazlası doğurmuş ise de, tarıma açılacak yeni arazilerin varlığı dolayısıyla kır itmiyor, kent çekiyordu. Rize ve Trabzon'a ne traktör girebilirdi, ne de tarıma açılacak önemli ölçüde boş arazi kalmıştı, sanayileşen kentlere göçte görece kırsal iticiliği daha önemli bir rol oynamıştı. Fakat küçük mülk sahipliğinin yaygınlığı geride daima ya ailenin bir kısmı tarafından işlenebilecek ya da hasat zamanı ürün için dönülebilecek topraklar bıraktı.”⁵⁴

1950'li yılların başında ilde 50 sınaî firma bulunmaktadır. Bunlar doğal olarak tarımsal üretimin işlendiği küçük ölçekli üretim birimleri olmakla birlikte çoğunluğu fındık kırma fabrikasından ibarettir.⁵⁵ Kamu teşebbüsleri de gıda sektöründe yoğunlaşır. 1953'te Toprak Mahsulleri Ofisi açılır. 1959'dan itibaren çay fabrikaları kurulmaya başlanır. 1963'te Et ve Balık Kurumu'nun soğuk hava deposu işletmeye açılır. 1967'de üretime ülkenin en büyük sınaî birimlerinden olan çimento fabrikası katılır. Bölgede hammaddenin yoğun olması, bölge ihtiyacının gereksinimini karşılaması, istihdam sağlaması (300 işçi ve 40'a yakın memur çalışmaktadır) açısından fabrikanın rasyonel bir yatırım olduğu öne sürülebilir. Çimento

---

⁵³ Boratav, 2003; s.108.

⁵⁴ Bakırezer, 2009; s. 74.

⁵⁵ “Fabrikalar; il dâhilinde 14 adet fındık kırma ve ayıklama fabrikası, 1 adet balık yağı fabrikası, 1 adet balıkyağı ve konserve fabrikası, 1 adet makarna fabrikası, 1 adet sabun fabrikası, 1 adet şekerleme fabrikası. İmalathaneler; il dâhilinde 5 adet mobilya doğrama ve karoser atölyesi, 3 adet demir işleri, makine ve motor atölyesi, 2 adet fanila ve çorap atölyesi, 5 adet debbağ hane (tabaklanmış deri) atölyesi, 2 adet dokuma atölyesi, ayrıca her evde de dokuma tezgâhı bulunmaktaydı. Balıkyağı fabrikasında ilkel koşullarda yunus balıklarından üretilen yağın tamamı ihraç edilmekteydi. İl dâhilinde halıcılık oldukça sınırlıydı. Ancak yerel ihtiyaçları karşılamak üzere peştamal, havlu ve çarşaf üreten iki veya üçer kişinin çalıştığı küçük dokuma tezgahları vardı.” Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası, “Trabzon'da İmalat Sanayi”, www.ttso.org.tr, 12.05.2009.

Fabrikasının kuruluşundan itibaren kentte betonarme bina yapımında büyük artış görülmüştür.⁵⁶ Tüm bu işletmeler '80 sonrasında giderek özelleştirmenin konusu dahiline girmiştir. Kentsel gelişme ve planlama açısından ise konumu itibariyle çimento fabrikasının ve ileride ele alınması muhtemel olan Toprak Mahsulleri Ofisi'nin ayrı bir önemi bulunmaktadır.

Yapılan bu nispi yatırımlar sonucunda Trabzon'da nüfusun iş gereksinimlerini karşılayabilecek seviyede bir istihdam kapasitesi oluşturulamamıştır. Pazar alanlarına olan uzaklık, yüksek ulaştırma maliyetleri ve büyük ölçekli sanayi yatırımı gerçekleştirilebilecek yerel sermaye birikiminin oluşmaması özel teşebbüsün bu alandaki çekimsiz karakterini tayin etmiştir. Ülkedeki gelişmeler izlendiğinde ise sanayileşme faaliyetlerinin 1950'lerde Marmara Bölgesi'nde yoğunlaşmaya başlaması ve 60'larda kamu politikalarının bu eğilimi güçlendirmesi, bu dönem itibariyle dışarıya yoğun göç verilmesine neden olmuştur.

3.1.4 Kentleşme ve Trabzon'un Planlama Deneyimi⁵⁷

Türkiye'nin kent planlama deneyimine baktığımızda, Trabzon'da bu sürecin genele göre erken dönemde başladığı görülmektedir. Trabzon özelinde planlama deneyiminin izlenmesi bir bakıma, 1930'lu yıllardan sonra Türkiye'de planlamanın kurumsallaşma çabasını değerlendirme açısından da önemlidir.

Trabzon'da belediye teşkilatının kuruluşu 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiş olmasına karşın, bugün anladığımız anlamda belediyecilik çalışmaları ancak 1930 Belediye Kanunu ile başlayacaktır.⁵⁸ İlk belediye seçimleri 1921 yılında yapılan kent, bu dönemde şehirleşme ve belediye hizmetleri açısından son derece zayıf

---

⁵⁶ Küçük yapıların haricinde 40 adet konutun bitirildiği tespit edilmiştir. İller Bankası, (1968), s.62.

⁵⁷ Gerek bu bölümde, gerekse '80 sonrası imar planlama sürecinin anlatıldığı bölümlerde çalışmanın –kısmen küreselleşmeden de bağımsız olarak- planlamayla kurduğu bağ dolayısıyla kimi konularda ayrıntılara girilecektir. Bu durum, çalışmanın temel sorusundan uzaklaşma gibi görülmemelidir. Bilakis, bir yandan onunla ilişkili olması, diğer yandan da çalışmanın alt sorularından birisine kaynaklık eden Trabzon ve Türkiye'deki planlama deneyiminin değerlendirmesini yapabilmek amacıyla, kısmen derinleştirilmiştir.

⁵⁸ Çapa, M. ve Çiçek R. 2004; s. 35.

görünümüne sahiptir. Vilayet Nafia⁵⁹ Mühendisi Aziz Bey, şehrin içinde bulunduğu durumu şu şekilde özetlemektedir:

“Vaziyet-i coğrafyası pek mühim olan ve tarihinde oynadığı hâkim role mukabil bugün düşkün bir vaziyette kalan, nihayet her şeyi ihmal edilen feyyaz bir mıntıkanın mühim noktası artık esaslı bir tarzda ve ilmi prensiplerle ıslah ve imar edilip kurtarılmalı ve yükselmesi esbabı ihzar edilmelidir.

(...) bir şehrin imarı elbise tamir olur gibi yapılmaz. Ve bundan dolayıdır ki, şimdiye kadar hiçbir şey yapılmamıştır. Avrupa’da pek az zaman zarfında yükselen şehirler muamele-i fenni program talep ederek elde ettiler. Cadde açılmasında dostun ve hımsın himayesi o şehri tanzim etmez ve bu suretle açılan yol bizi hiçbir zaman gayeye götürmez.

(...) Belediye heyeti bir de bundan sonra inşasına müsaade edeceği evler hakkında talimat kaleme alır. Yüksek üç katlı evler yanında havadan ve hayattan mahrum kalmış bir katlı ev bulunmaz. Zengin fakirin boğazını burada da sıkamaz.”⁶⁰

1924 yılında, İkinci Meşruiyet döneminde çıkarılan istimlâk işini düzenlemek amacıyla kanun değişikliği yapılmıştır.⁶¹ Bu kanunla, yapılacak istimlâklar için harita mecburiyeti getirilmesi yanında vakıflara ait olup da belediyelerin kontrolünde bulunan arazi, arsa ve bina gibi gayrimenkullerin belediyelere devri işlemi kolaylaştırılmış oluyordu.

1924 yılında çıkartılan Mesken ve İmar kanunlarında belediyelere şehir planı yapma zorunluluğu getirilmekteydi. 1924 yılında Trabzon belediyesi harita yaptırmak için bir ihale açtı. Bu ilandan sonra İstanbul’da faaliyet gösteren bir şirket Trabzon haritasını yapmaya talip olmuş ve ihale bu şirkete verilmişti. 1924 bütçesinden de bu iş için 6 bin lira para ayrıldığı bilinmektedir. Şehir haritası yapım işi ancak 1926 yılında 15 bin liraya bitirilebilmiştir. Fakat planlı dönemin belediye açısından başladığı söylenemez. 1930’lu yıllarda şehirleşmenin hızlanmasıyla plansız yapılaşma sürdürülmüştür. Dönemin gazetelerinden birinde Kulaksızoğlu imzasıyla yayınlanan “Şarbaya Karşılık” başlıklı yazıda belediye başkanı imar yolsuzluğu yapmakla suçlanmakta ve şu ifadelerle yer verilmektedir: “Yapı yapışı yolundaki

---

⁵⁹ Bayındırlık işleri.

⁶⁰ Çapa, M. ve Çiçek R. , 2004; s. 74–75–76.

⁶¹ Madde 1–7 Rebülevvel 332 ve 21 Kanunisanı 329 tarihli istimlâk kanunu muvakkatının ikinci maddesi bervech-i ati tadil edilmiştir.

yolsuzluklar hata değil, şehircilik bakımından bir cinayettir. Kulaksızoğlu'nun bir başka yazısı ise “Mühendissiz Şehir Olmaz” başlığını taşımaktadır.⁶²

Trabzon'da kentin ilk imar planı Lambert tarafından, 1938 yılında yapılmıştır. 1968 yılında merkezi yönetimin açtığı ulusal yarışma sonucunda kentin ikinci imar planı yapılmaya başlanmış, 1970 yılında bu plan onanmıştır. 1977 yılında yarışma sonucu elde edilen plan gözden geçirilmiş ve İlave İmar Planı yapılmıştır.

Lambert Planı, dönemin planlama anlayışı çerçevesinde ele alınmış ve “güzel şehir” teması çerçevesinde hazırlanmıştır. Kararlar, ülke-bölge ölçeğinden ve kentin hinterlandı ile olan ilişkilerden bağımsız yalnızca kent merkezi odaklı düşünülmüştür.

Lambert planının sınırları Doğu-Batı yönünde Ayasofya Kilisesi'nden bugünkü çimento fabrikasına kadar uzanmaktadır. Planda büyük kamusal alan ve parklar önerilmiş, ulaşım omurgası üzerinde durulmuştur. Zağnos ve Tabakhane vadilerinde yapılaşma yasağı getirilmiştir.⁶³ Plan notları, yapı ve nüfus yoğunluk kararları olmadığından geleneksel doku bu dönemde tahribata uğramaya başlamıştır.⁶⁴ Planlama kararlarına bağlı yol genişletmesine ve yeşil alanların elde edilmesine yönelik kamulaştırmalar yapılamamıştır. Yeşil alan olarak ayrılan bölgelerde geçici ruhsata bağlı olarak konut alanları oluşmuştur.⁶⁵ Kentin güneye doğru büyümesini sağlayacak ve denize dikine inen ana arterlerle ona nefes aldırarak ulaşım sistemi kurgusu uygulamaya geçirilememiştir.

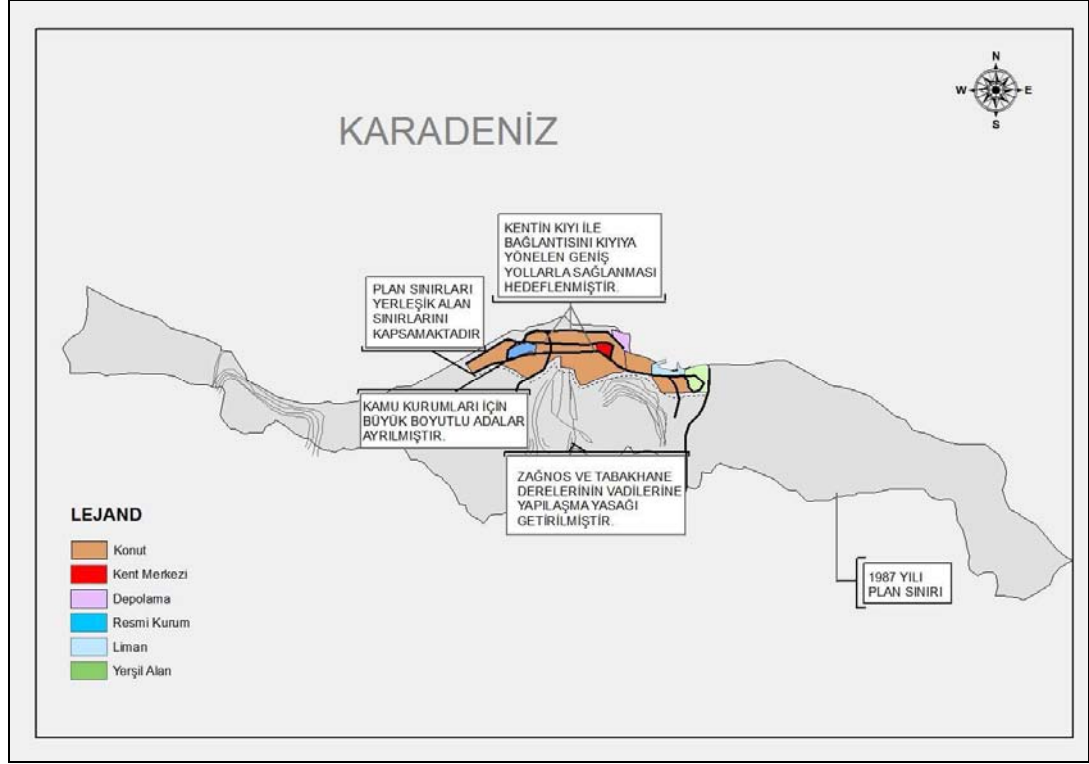
⁶² Çapa, M. ve Çiçek R. , 2004; s. 81–82

⁶³ Bu noktaya özellikle değinilmesinin nedeni, bu bölgeye dair her dönem, tüm planlama kararlarında yapılaşma yasağı getirilmesine karşın, kente göç ile birlikte bu bölgede zamanla kaçak yapılaşmanın gerçekleşmesidir. Dikkati çeken nokta ise bugün, bu bölgenin uygulama aşamasındaki bir “kentsel dönüşüm” bölgesi olmasıdır.

⁶⁴ Kahraman, A. (1995), “Kent Planlamada Politika ve Uygulama Süreci İlişkisi: Trabzon Örneği”, *yayımlanmamış bildiri*.

⁶⁵ İller Bankası, (1968), Trabzon Analitik Etüdüleri, Ankara, s. 2.

Şekil 3.2. Lambert Planı (1938), Mekânsal Karar Şeması

Kaynak: Kahraman, A. (1995), verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kentleşme ve arazi kullanım kararlarını bu dönemde büyük ölçüde değişikliğe uğratan ise büyük ölçekli kamu yatırımlarıdır. 1950'lerle başlayan merkezi yönetim yatırım kararları doğrultusunda bugünkü gelişmenin temeli olan kararlar; 1950 yılında yeni karayolunun kıyı boyu, yer yer de dolgu alanları boyunca (Liman-Akçaabat) arası inşa edilmesi, kentin doğusunda inşa edilen havaalanı (1957), Karadeniz Teknik Üniversitesi (1963), çimento fabrikası (1965), liman tesisleri ve resmi kurumların yönetim birimlerinin yer seçimleridir.⁶⁶ Öte yandan Trabzon, en başta kendi kırsalından sonra da Artvin, Rize, Giresun, Gümüşhane ve Bayburt gibi illerden büyük ölçüde göç almakta ve 1950'li yıllardan bu yana “eşik kent” rolünü üstlenmektedir. Biraz beceri kazandıktan sonra büyük kentlere göçen bu nüfus Trabzon'u bir atlama tahtası, bir eşik olarak algılamaktadır.⁶⁷ Bununla birlikte, 1938–

⁶⁶ 1980 sonrasında planlamadan bağımsız yerleşimi kararlarının aktörü ise kamu yerine sermaye olacaktır, bkz. Şekil 5.6.

⁶⁷ Gür, Ö. Şengül, (2009), “Trabzon'da Kentsel Kimlik ve Dönüşüm”, *Trabzon'u Anlamak*, (der. G. Bakırezer ve Y. Demirel), İletişim Yayınları, İstanbul, (317–337), s. 320. “Eşik Kent” tanımlaması yine Gür'e aittir.

1970 arası uygulama, plandan farklı gelişmelere neden olmuş, plan bütünlüğü bozulmuş, özellikle konut alanlarında beklenen gelişme gerçekleşmemiş, kent ana ulaşımı önerilenden farklı ve eksik bir şekilde çözümlenmiş, planla getirilmek istenen kimlik kazanılamamıştır.⁶⁸ Hem dışarıya göç veren, hem de göç alan bir kent olan Trabzon'un 1960'lı yıllara gelindiğinde yeni bir planlama sürecine girmesi artık zorunlu hale gelmiştir.

Merkezi yönetim (İmar İskan Bakanlığı ve İller Bankası) tarafından 1968 yılında açılan ulusal yarışma sonucu elde edilen imar planı, 17 yıllık projeksiyon dönemine sahip, 1985 yılı hedef alınarak hazırlanmış ve 1970 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu dönem, ülke genelinde ülke-bölge ölçeği kapsamında geniş kapsamlı planlama anlayışının yerleşmeye başladığı yıllardır. Bu planlama çalışması da, kapsamlı planlama anlayışı çerçevesinde bütüncül, kırsal alan-bölge-ülke ilişkileri üzerine kurulu bir çalışmadır. Planda, Trabzon alt bölge merkezi olarak düşünülmüştür. Kamu yatırımlarının plan bütünü içerisinde değerlendirilmesi, tarihi kimliğin ön plana çıkarılması, donatı standartları ve erişilebilirlik ölçütlerinin uygulanması şeklindeki imar düzenlemesi planın temel unsurlarıdır. Lambert Planı'nın temel kararlarının izinden giderek güneye bakan yamaçlarda gelişme önerilmiş, Zağnos ve Tabakhane vadilerinin yerleşimlere kapalı olması kararı geliştirilmiştir.⁶⁹

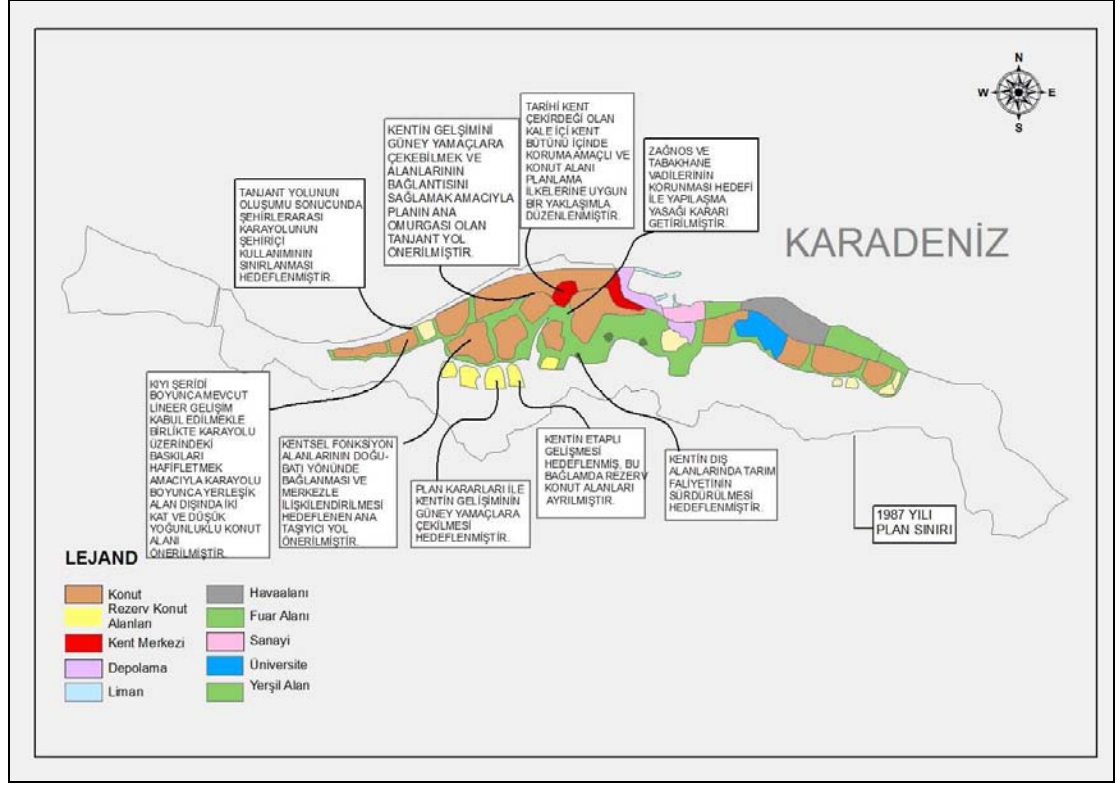
---

⁶⁸ Aydemir, Ş. (1989), "Trabzon'un kentsel Kimliği", *Mimarlık*, no: 89/2, (56-57), s. 57.

⁶⁹ Kahraman, 1995.

Şekil 3.3. 1970 Planı Karar Şeması

Kaynak: Kahraman, A. (1995), verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Planın hedef yılına gelindiğinde ise uygulama anlamında pek de başarılı bir sonucun ortaya çıkmadığı görülmektedir. Nitekim, 1975 yılında Revizyon İmar Planı ve 1977 yılına gelindiğinde Toklu ve Beşirli köylerinin plan sınırlarına dâhil edildiği (80 hektarlık alan) İlave İmar Planı gerçekleştirilmiştir. Nüfus tahminleri gerçekleşse dahi, plan kararları doğrultusunda beklenen makroforma ulaşamamıştır. Konut alanları büyük ölçüde kıyı alanlarında yoğunlaşmış güneyde ise hedeflenen alt bölgelerin aksine, ulaşım aksları boyunca gelişme kaydedilmiştir. Zağnos ve Tabakhane vadilerinde yapılaşma artarak devam etmiştir. Planın ana kurgusunda belirleyici olan Tanjant Yolunun gerçekleşmemesi, planın ağırlıklı karayolu olmak üzere, kentin kırsala ulaşan mevcut yollar üzerinde gelişimini sürdürmesine yol açmıştır. Etaplı gelişme gerçekleştirilememiş, konut alanları plan sınırları dışında kadastral yollar, plan sınırları içinde ise mevcut yollar üzerinde saçaklanarak dağınık bir doku ortaya çıkmıştır. Aydemir bu gelişmede planın da etken olduğunu belirtmektedir:

“1970 planı ile kentsel donatıların ve yeşil alanların yer seçiminde yanlışlık ve dengesizlik yapılmıştır. Yoğun yapılaşma, kent dokusu içinde arazi kullanım artışlarıyla kentin Lambert planı öncesinden ve sonrasında gelen dokusu tahrip edilmiştir.”⁷⁰

1984 yılına gelindiğinde ise yeniden Revizyon İmar Planı yapılacaktır. Yine Aydemir, bu süreci şu şekilde açıklamaktadır:

“1975–1977–1984 yıllarında yapılan revizyon planları, 1970 planının ne kadar çabuk erozyona uğradığını göstermektedir. Yapı kooperatiflerine sağlanan imar ayrıcalıkları, küçük sanayi yerleşmeleri, eski dokudaki donatıların yetersizliği kent içinde birbirinden kopuk yerleşmelerin oluşmasına yol açmıştır.”⁷¹

3.2 1980 SONRASI TÜRKİYE’NİN DEĞİŞEN SOSYO-EKONOMİK YAPISINA DAİR NOTLAR

1980’lere gelindiğinde Türkiye açısından önemli yapısal dönüşümler gerçekleşmeye başlamıştır. Bu dönüşümlerin Trabzon’a yansımalarını kavrayabilmek adına makro politikaların köşe taşlarının altına bir bakış atmakta fayda vardır.

Keynesyen ve ithal ikameci gelişme stratejilerinin 1970’li yıllarda içine düştüğü bunalım ve bunun sonucunda hâkim hale gelen politikalarla birlikte, geri plana itilmiş şekilde görünen sermayenin desteklenmesine yönelik politikalar öne çıkarılmaya başlanmıştır. Gelişmiş ülkelerde devletin içine girdiği mali kriz, az gelişmiş ülkelerde ise izlenen ithal ikameci politikaların tikanışı giderek artan ve merkezden çevreye, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların aracılığı ile yayılan neo-liberal politikaların uygulanmasına yol açmıştır. Enflasyonu kontrol altına almak ve emek gücünün maliyetini düşürmeye yönelik politikalara doğru gidilmiştir. Bu durum ücretlerde düşüşe ve işsizliğe neden olmuştur.

1974 sonrasında petrol fiyatlarındaki sıçramaya paralel olarak dünya ekonomisinin sürüklendiği durgunluk haline Türkiye, sürekli bir seçim konjonktürü içinde, kısa dönemli borçlanma kanallarını sonuna kadar zorlayarak, ithalat ve milli gelirdeki büyüme hızlarını sürdürmeye çalışmıştır. Böylece;

“1974–75 yıllarında planlı ve rasyonel anti-kriz önlemleriyle hafif atlatılabilecek ekonomik bunalım, üç yıl gecikmeyle fakat daha şiddetle geldi. İktisadi politikalar, IMF modelinin öğeleri olan, fiyatların serbest bırakılması ücretlerin ve tarımsal desteklemenin dondurulması ve toplam talebin parasal önlemlerle daraltılması gibi unsurları içermekteydi 1976’yı izleyen

---

⁷⁰ Aydemir, Ş. 1989, s. 57.

⁷¹ Aydemir, Ş. 1989, s. 57.

üç yıl emekçi ve egemen sınıflar arasında bölüşüm çekişmesinin siyasi ve sosyal dengeleri temelinden sarsacak derecede gerginleştiği bir dönemdir.”⁷²

Bu dönemde sendikalar güçlenmişler ve taleplerinde daha fazla siyasileşmiş, sanayicilerin yüksek kâr oranlarını engellemeye başlamışlardı. Avrupa’ya giden işçi sayısı düşmüş ve döviz akışı durağanlaşmıştı.⁷³ Dönemin sonları siyasi çatışmalara sahne olmaktadır. Ve bu sahne 1980 askeri darbesi gibi keskin bir kopuşla sonlandırıldı.

1980 sonrası dünyada ve Türkiye’de yaşamın her alanında önemli bir kopuşu, tarihe not düşmektedir. Dünya, neo-liberal küreselleşme olgusu içerisinde büyük bir dönüşüm geçirmeye başlamıştı. Bu dönemde *kalkınma, planlama, üretim, sosyal devlet, az gelişmiş ülkeler* gibi kavramlar yerini *yapısal uyum, şok tedavisi, dışa açılma, küçülen devlet, yükselen piyasalar, tüketim özgürlüğü* gibi yenilerine bıraktı.

Türkiye’de siyasal ve ekonomik olarak bu döneme iki büyük olay damgasını vurmuştur. Bunlar 12 Eylül askeri darbesi ve 24 Ocak kararlarıdır ve pek tabii ki, birbirleriyle ilişkilidir.⁷⁴ 12 Eylül sürecinde, siyasal mücadele ve yapılarda keskin bir dönüşüm yaşanmış, ülkenin ekonomi-politik yapısı farklı bir veçhe kazanmıştır. Gülalp bu gelişmeleri yeni bir dönemin başlangıcı olarak tespit etmektedir:

“Silahlı kuvvetler, 12 Eylül 1980’de müdahale ettikten hemen sonra IMF anlaşmasına bağlı kalacağını ilan etti, devrilen AP hükümetinde ekonomi politikasını yürüten sivil teknokratı yetkili bir makama getirdi ve yeni gelişme stratejisinin gerektirdiği önlemleri hızla tamamlamaya koyuldu. Bu önlemler, parlamentonun önceki siyasal ortamda çıkaramadığı vergi yasalarını yürürlüğe koymaktan, grevlerin yasadışı ilan edilip ücretlerin belirlenmesinde merkezi bir mekanizmanın oluşturulmasına kadar dayanıyordu. Bu

---

⁷² Boratav, 2003; s. 140–147.

⁷³ Keyder, Ç. (1987), “İktisadi Gelişme ve Bunalım”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (der. İ. Schick, E. Tonak), Belge Yayınları, İstanbul, (310–321). 1960-70’li yıllarda Almanya’ya yoğun olarak göç veren Trabzon’da da gelen işçi dövizleri ekonomiye bir ölçüde rahatlık sağlamıştır. Burada oluşturulan sermaye birikiminin Trabzon’a yansması ise büyük ölçüde konut yapmak şeklinde olmuştur. Yoğunluklu olarak sanayi işinde çalışanlar, kısmen sektörel yapının durumu itibarıyla, geri döndüklerinde, edindikleri bu deneyim ve bilgi birikimini kullanmamışlardır.

⁷⁴ Bu iki önemli olay birbiriyle oldukça ilintilidir ve bunun üzerine mevcut yazında önemli bir birikim bulunmaktadır. Burada yine kapsamlı bir analiz yerine, bir mektup satırlarına bakmak bize çok ilginç ve önemli ipuçları vermektedir. Vehbi Koç’un, darbeden hemen sonra Evren’e yazdığı mektup “Turgut Özal (...) bu nazik dönemde, mevcudun içinde meselelerimiz en iyi bilen insandır (ve) dedikodulara bakmadan kendisini tutmakta fayda vardır” telkinin içermektedir, *aktaran;* Boratav, K. (2005), 1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, Ankara.

müdahalenin Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik gelişmesinde bir aşamanın sonuna ve bir yenisinin başlangıcına işaret ettiği en başından belliydi.”⁷⁵

Yeni iktisadi politikalar ile ithal ikamesi modelinde toplumun birleştirici gücü rolü oynayan iç piyasa küçültülmeye başlanmış ve kaynakların dışa dönük büyüme adına seferber edilmesi gerçekleştirilmiştir. Bu dönem sonrasında Türkiye’de sermaye birikimi süreci birinci çevrimden ikinci çevrim lehine doğru ilerlemiştir.⁷⁶ Gelirin yeniden dağıtımının devlet eliyle gerçekleştiği mekanizmalar sona ermiş, devlet ekonomik alandan ve görece tarafsız olduğu iddiasıyla bulunduğu hakem rolünden dahi çekilmiştir. Yeldan, bu dönemin ekonomik durumunu şu şekilde özetlemektedir:

“1970’lerin iç talebe dönük ve dış ticarete ithal ikameci yapısı, aşırı değerli döviz kuru ve koruma rantlarından beslenen bir sermaye birikimine dayanırken, 1980’lerin dışa açılım modeli, ihracat teşviklerinin olanak sağladığı rantlardan ve emeğin ücret maliyetlerinin düşürülmesinden kaynaklanan iktisadi artık ile beslenmekteydi. 1989 sonrasında uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerin kaldırılması ile tamamlanan finansal serbestleştirme süreci ulusal ekonominin ithalat hacmini genişleterek, yurt içinde “yeni popülizm” dalgasının finansmanına olanak sağlamıştır. Bu durum aynı zamanda gelecek krizlerin de altyapısını oluşturmaktaydı.”⁷⁷

İktisadi politikaların temel dönüşüm noktalarından biri de sanayileşme politikalarıdır.

Bu dönem itibariyle;

“1980’de uygulanmaya başlanan ihracata yönelik sanayileşme modelinin Türkiye’nin imalat sanayini nasıl biçimlendirdiğine ilişkin çalışmalar, toplam yatırımlar içinde imalat sanayinin payının düştüğünü, kamu kesimi imalat sanayinden çekilerken doğan boşluğun özel kesim tarafından doldurulamadığını, özel kesimin finans, ticaret, inşaat gibi alanlara yöneldiğini, sürecin Türkiye için genel olarak “sanayisizleşme” biçiminde geçtiğini, ihracata temel olan sanayilerin ağırlıkla 1970’lerdeki yatırımlara dayandığını, ihracatta sağlanan artışın iç talebin bastırılması, düşük ücret ve düşük tarım fiyatlarıyla sağlandığını, sanayinin ithal girdilere olan bağımlılığının azalamadığını, dış borçların büyük artış gösterdiğini”⁷⁸,

ortaya koymaktadır.

Türkiye’de özelleştirme dünya ekonomisine eklenmenin olmazsa olmaz şartı olarak görülmüş ve sınır tanımaksızın her alanda ve sektörde uygulanmaya başlanmış ve ciddi bir toplumsal muhalefetle karşılaşılmamıştır.

---

⁷⁵ Gülalp, H.(1993), Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet, Belge Yayınları, İstanbul, s. 41.

⁷⁶ Eraydın, A. (1988), “Sermaye Birikim Sürecinde Kentler” Defter no: 5, (133–152).

⁷⁷ Yeldan, E. (2001), Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, İletişim Yayınları, İstanbul. S. 54–55).

⁷⁸ Atay, F. (2001), “Türkiye Kapitalizmin Mekânsal Dönüşümü”, *Praksis: Kent ve Kapitalizm*, no: 2, (53–96), s. 68.

“Türkiye burjuvazisinin bir kesimi devleti daima özelleştirmeyi, rant oluşumu ve servet birikimi için bir araç olarak kullanagelmiştir. Bu çevreler, özelleştirmeyi de büyük bir kazanç ve vurgun alanı olarak görmüşler ve özelleştirme lehine etkili bir baskı grubu oluşturmuşlardır”⁷⁹

Sağ politikaların zarara uğratarak gözden düşürdüğü KİT’lerin yok pahasına sermaye tekellerine satışı gerçekleştirilmiştir. KİT’lerin özellikle Anadolu kent ekonomilerine yönelik etkilerine Keskinok şu şekilde dikkat çekmektedir:

“Sanayisizleştirilen ve kamu işletmelerini yitiren kent ekonomilerinin yakın bölgeyle ilişkili kırsal ekonomilerin belirli bir gerileme sürecine girmesi kaçınılmazdır. Özellikle küçük kent örneklerinde, özelleştirilen KİT işletmeleri, buldukları kentlerde hemen hemen temel sektör olup; bu özellikleri daha çok yakın bölgenin hammadde olanaklarıyla ilişkili olmalarından kaynaklanmaktadır. Kent ekonomilerinin gelişmesi, bu sektörlerin gelişmesine bağlıdır. Bu sektörlerdeki sanayisizleşme süreci kaçınılmaz olarak bölgesel eşitsizlikleri daha da çarpıcı hale getirecektir.”⁸⁰

Buradan hareketle KİT’lerin özelleştirilmesinin olumsuz etkileri, elbette ki, Karadeniz Bölgesi’nde de görülebilecektir:

“Karadeniz Bölgesi, imalat sanayinde KİT ağırlıklı bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla, 1980 sonrasının KİT karşıtı politikalarından en olumsuz etkilenen bölgelerinden biridir. KİT’lerin gerilemesi, yerel sermayelerin ise ticaret ağırlıklı bir gelişme göstermesi, bölgenin sanayi bakımından gelişmesini önlemiştir. Bunun sonucunda istihdam olanakları daralmış, bölgenin illeri önemli oranda net göç vermeye devam etmiştir. Kalkınma Öncelikli Yörelere statüsünün yaygınlaşması da, sanayileşme yönünde önemli bir etki yapmamıştır. Gelecekte yerel sermayenin öncüleri, daha çok ticaret temelli olup özelleştirmeden pay alan ve ele geçirdiği KİT’leri işletmeyi başaranlar arasından çıkacak gibi görünmektedir.”⁸¹

Değişen üretim ve sanayileşme politikalarının mekânsal belirleyicileri de bu süreçte farklılaşmıştır. 1980 sonrasında esnek birikime dayalı üretim tarzının mekânsal özellikleri şu şekilde sıralanabilir: Mekânsal yoğunlaşma ve yığılma eğilimi, mekânda bütünleşme, işgücü piyasalarının bölgelere göre dağılımı, birbiri ile ilişkili firmaların aynı mekânsal birimi paylaşmaları, mekânın kültürel ve sosyal ilişkilerinden üretim sürecinde yararlanma, üretim mekânında yaratıcılık, yerel yönetimlerin etkinlik kazanması, ileri teknoloji ve otomasyona dayalı üretimin yeniden ölçeklendirilmesi.⁸² Karadeniz bölgesinde ileri teknolojiye dayalı bir üretim ve “Anadolu Kaplanları” olarak adlandırılan; ihracata ve ucuz emek gücüne dayalı

---

⁷⁹ Boratav, K. Kepenek, Y. Taymaz, E. Bali, T. Candan, M.A. Ertuğrul, N.İ. (1998), ‘Kamu İşletmeleri ve Özelleştirme Deneyimi: Sorunlar ve Politika Seçenekleri’, *Toplum ve Bilim*, no: 77. (100–134).

⁸⁰ Keskinok, Ç. (2006), *Kentleşme Siyasaları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, s. 104.

⁸¹ Ataay, 2001, s. 82.

⁸² Eraydın, A. (1992), *Post-Fordizm ve Değişen Mekansal Öncelikler*, ODTÜ Matbaası, Ankara.

sanayileşme faaliyetlerinin ciddiye alınacak derecede örgütlendiği söylenemez. Ancak bu tespit, pratik faaliyetlerle hayat geçirilmese dahi, Bölge'ye dair yapılan akademik çalışmaların, Sanayi ve Ticaret Odası raporlarının, planlama çalışmalarının ve siyasal söylemin diline hâkimdir.

Devlet ile toplum arasındaki ilişkilerin yeniden biçimlendiği bu süreçte devlet ile egemen sınıflar arasındaki ilişkiler de daha önceki dönemlerde görülmediği kadar köklü bir dönüşüme uğramıştır. Örneğin devlet ile burjuvazi arasındaki ilişkiler büyük ölçüde özelleşmiş, temel rolü egemen sınıfların ortak ve uzun dönemli çıkarlarını temsil etmek olan devletin “kolektif kapitalist” karakteri büyük ölçüde zaafa uğramıştır. Devlet, giderek sermayenin kesimsel çıkarlarının, hatta bireysel kapitalistlerin hizmetine girmiştir. Bu durum devletin “görelî özerkliği” aşındıran bir olgu olarak devletin meşruiyet krizinde bir etkidir.⁸³ Devletin küçültülmesi, ekonomik işleyişin tamamen piyasalara bırakılması ve siyasetleştirilmesi söylemi yine bu dönemde ön plana çıkmıştır.⁸⁴ Bu dönemin ilk yarısındaki tablo bazıları tarafından bir kalkınma gibi gösterilse de, makyajın altında, eşine az rastlanır derecede bozulan, dengesizleşen gelir dağılımı⁸⁵ ve bir anda büyüyen kaybedenler dilimi göze çarpar.

---

⁸³ Öngen, Tülay (2003) “Yeni Liberal Dönüşüm Projesi ve Türkiye Deneyimi”, *Küresel Düzen: Birikim Devlet ve Sınıflar*, (der. A.H. Köse, F.Şenses, E. Yeldan), İletişim Yayınları, İstanbul. (61–191), s. 174.

⁸⁴ Yeni kapitalizmin devlet anlayışı oldukça muğlak ve havada sorular bırakan bir yaklaşıma dayanmaktadır. Bir yanda liberal demokratik devlet modelinin işlevsizleştiğini ısrarla vurgulayan bir tavır sergilemekte, öte yandan hegemonik güç ilişkilerini temsil edecek ve kurala bağlayacak yeni bir devlet modeli talep edilmektedir. Buna karşılık ekonomik ideoloji, ekonominin siyasetleştirilmesini istemektedir. Ancak siyasetten arındırılmış bir ekonomik düzen içinde toplumsal ilişkilerin nasıl olup da daha demokratik ve müzakereci bir zemine oturacağı konusu yanıtsızdır. Öngen, 2003; s. 167–168.

⁸⁵ Gelir dağılımındaki adaletsizlik ile ilgili çarpıcı istatistiklerle karşılaşmaktayız: 1987 yılında kentte yaşayan insanlar arasında en düşük gelire sahip %20 nüfus toplam gelirin %5,43'ünü alırken, 1994 yılında bu oran %4,83 olarak gerçekleşmiştir. Aynı mantıkla, 1987 yılında en yüksek gelire sahip %20 nüfus toplam gelirin %50,93'ünü alırken, 1994 yılında bu oran %57,20'ye çıkmıştır. DİE, (1994) Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, DİE, Ankara, 1997.

1990'lı yılların başında kent nüfusunun en varlıklı kesimini oluşturan % 20'lik bir kesim kentte elde edilen gelirin %57,6'sına el koyarken, en yoksul % 20'lik kesim söz konusu gelirden %4,6 civarında pay alabilmektedir. İstanbul kentinde % 44'lük bir kesim ise kiracı statüsündedir, Sönmez, M. (1998), Bölgesel Eşitsizlik, Alan Yayınları, İstanbul. Bunun dışında AC Nilelsen'in araştırmasından çıkan sonuca (2000) göre: Toplam nüfusun yüzde 4,5'ini oluşturan, büyükler ve çocuklar dâhil olmak üzere 2,8 milyon kişinin, kişi başına yıllık geliri 12.000 dolar. Yıllık hane halkı geliri ise ortalama 62.570 dolar. Buna karşılık toplam nüfusun yüzde 20'sini oluşturan en alt gelir grubunda yer alan 11 milyon

Cumhuriyetin ilk yıllarında merkez ile çevrenin ayrımını belirleyen ve çevrenin ana özelliklerinden olan kırsal, dinsel yapı gittikçe değişmiş ve kentlileşme-kapitalistleşme ile birlikte düne kadar monolitik bir yapıda olan çevre artık sınıfsal-yatay ayrımlar yoluyla toplumun geri kalanından farklılaşmaya başlamıştır.⁸⁶ 1980'lerden itibaren ortaya çıkmaya başlayan yeni iş adamları cemaat içi veya bölgesel ticari ilişkilerden, ulusal hatta küresel ölçekte örgütlenmiş bir ekonomik düzeye ulaşmışlardır. Çevre olarak kodlanan alanda böylece yeni sınıfsal hareketliliklerin ortaya çıkması, kendi çelişkilerini de beraberinde getirmiştir.⁸⁷

Bu süreçte işçi sınıfının siyasal alandaki etkinliğine önemli bir set çekilmiştir. 1980'e gelinen yolda genel nüfusu içinde işçi sayısı düşük olmasına rağmen, toplumun çalışan sınıfları, ulaştıkları örgütlülük düzeyi ve sınıfsal bilinç ile siyasal yaşamda seslerini duyurabilmiş, düzen partilerini etkileyebilecek, taleplerini dikkate alacak, seçim dönemlerinde kendilerine yönelik önemli vaatlerde bulunduracak bir özelliğe kavuşmuşlardı.⁸⁸ 1980 sonrasında değişen bu durum, bir şekilde muhalefetten yoksun bir yapıyı doğurmuş, bu da ekonomik düzlemde liberalizasyon sürecini hızlandırmıştır. İşten çıkarmaların altyapısını ise sendikasılaştırma çalışmaları oluşturuyor denilebilir. Türkiye de yapılan özelleştirmeler sonucunda toplam çalışanların % 60'ı sendikasılaştırılmıştır.⁸⁹ Türkiye'de genel işsizlik oranı bugün % 13,6 iken kentlerde bu oran % 17'lere kadar çıkmaktadır.

1980 sonrasında kentleri; fordizmden post-fordizme geçiş, öz kaynak, yerel girişimcilik, esnek üretim teknolojileri ve ilişkileri, dayanışma, güven ve örgütlenme kapasitesi gibi kavramlar üzerinden biçimlenmeye ve tanımlanmaya başladı. Eski paradigmanın gözden düştüğü, neo-liberal birikim stratejileri çerçevesinde devlet ve kent mekanı da dönüşümler yaşamaya başladı. Böylece Castells'in tanımladığı "ortak

---

insanın, yıllık geliri 640 dolardır, *aktaran*; İnsel, A. (2004), Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili, Birikim Yayınları, İstanbul.

⁸⁶ Açikel, F. (2006), "Entegratif Toplum ve Muarızları: 'Merkez-Çevre' Paradigması Üzerine Eleştirel Notlar", *Toplum ve Bilim*, no: 105, (30-69) s.55.

⁸⁷ Özcan, E. (2008), "Türkiye Sağı Kapsamında Merkez-Çevre Sınırlarını Aşmak", Karaburun Bilim Kongresi 2008, *yayımlanmamış bildiri*.

⁸⁸ Akkaya, Y. (2002), "80'den Günümüze Türkiye'de İşçi Sınıfı", *Birikim*, no: 152-153, (90-100).

⁸⁹ MAI Karşıtı Çalışma Grubu raporu, s: 8.

tüketim”⁹⁰, kentleri özgün kılan faktör olmaktan çıkarken kentler, sermayenin öncülüğünde ekonomik gelişmenin merkezi halini almıştır. Bu süreçte Şengül’ün de belirttiği gibi devlet, kentsel hizmetlerden elini çekmeye başlamış ve sermayenin desteklenmesine yönelik bir müdahale anlayışına yönelmiştir. Ortak tüketimin geri plana itilmesi alt sınıfların mücadelesini kötüleştirilmiş, kentte rant odaklı gelişme stratejileri yükselmeye başlamıştır. 1980’li yılların başından itibaren ortaya çıkan yeni siyasal dengeler ve ekonomik yapılanmalar, kentleşme sürecinde emek gücünün kentleşmesi tarafından nitelenen bir kentleşme dönemini sona erdirirken, sermayenin gidererek hegemonyasını kurduğu bir kentleşme dönemi ve katmanına doğru yönelimi doğurmuştur.⁹¹ Sermayenin kente çekilmesi ve mekânın bir sermaye birikimi unsuru olarak kurgulanması ve artan rant değerlerinin tekelleşmesi 1980’li yıllarla başlayıp, sonrasında hızlanan bir sürece işaret etmektedir.

“Türkiye Cumhuriyeti devleti modernleşme ve bir ulus yaratma projesinin paralelinde önceleri planlı bir kalkınmayı benimsemiş ancak zamanla bu yaklaşım terkedilmiştir. Kısa sürede hızla kalkınmak ve üstelik ucuza kentleşmek isteği, popülist bir tavırla birleşmiş ve planlamayı ikame eden enformel süreçleri yaygınlaştırmıştır. Çeşitli planlama girişimlerinin ve kısmi başarılarının ardından 1980 sonrasında ekonomiden kentleşmeye tüm alanlarda planlama, devletin gündeminden düşmüştür.”⁹²

Türkiye’deki kentleşmenin ne şekilde şekillendiğine dair bir çıkarsama yapmak için elbetteki göç olgusuna ve özellikle tarımsal politikaların değişimine değinmek gerekmektedir. Bu dönemde;

“serbest piyasa ekonomisine geçme taahhüdüyle tarım sektöründeki koruma azaltılarak, tarım ürünleri ithalatı kolaylaştırılmış, buna aynı taahhüdün getirdiği diğer olumsuz etkilerde eklenmiştir.”⁹³

IMF politikaları sonucunda Tarım Satış Kooperatiflerin yapılan destek büyük ölçüde kaldırılmış, tarımda alternatif ürün programlarına gidilmiştir.⁹⁴ AB sürecinde ise

---

⁹⁰ Castells, M. (1997), Kent, Sınıf, İktidar, (çev. A. Erendil), Bilim Sanat Yayınları, Ankara.

⁹¹ Şengül, 2000a; s. 87.

⁹² Çavuşoğlu, E. (2004), “Hegemonik Bir Süreç Olarak Türkiye Kentleşmesi”, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s. 212.

⁹³ Kazgan, G. (1996), “Tarımda Gelişme ve Geleceğe Bakış”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Yüzyıl Biterken, İletişim Yayınları, İstanbul, s.1342–1343

⁹⁴ 1999’da 4,2 milyar dolar olan kamusal tarım desteği 2002’de 1,2 milyar, 2003’de 2 milyar, 2004’te ise 2,5 milyar dolar olmuştur. AB’nin 2005 yılı bütçesinden tarıma ayırdığı pay yaklaşık 42 milyar dolardır. Doğrudan Gelir Desteği (DGD) ile yürütülen Türkiye tarımında AB’deki gibi üretim, verimlilik, bölgesel farklılık kriterleri göz önüne alınmamaktadır. Arazi mülkiyetine dayalı sistemde

tarımın, en önemli ve sorunlu konu halini alacağı gözükmektedir. Nitekim AB, tarım nüfusunun %35'ten %10'a çekilmesini öngörmektedir. Bu da beraberinde kentlere büyük bir göçü doğurabilir. Bu noktada Keyder ve Yenal⁹⁵, üzerinde tartışılması, ampirik verilerle değerlendirilmesi ve eleştirilmesi gereken savlar ortaya koymaktadır. Türkiye'nin kırsal alanlarında son yirmi yılda önemli değişimler yaşanmaktadır. Bir yandan üretim cephesinde gelir getirici faaliyetlerin çeşitlenmesi, öte yandan da ulaşım ve telekomünikasyon alanlarındaki gelişmeler sonucu tüketim pratiklerinin hızla yayılması ile köyler, özellikleri itibariyle şehirlerin uzantısına benzemektedir. Kalkınmacı döneme kıyasla kırsal üretimin ulusaşırılaşması karmaşık bir süreci doğurmaktadır. Metropollerin göçle gelenleri hazmetmedeki kapasitesi giderek düşmektedir. Bu süreçte, modernleşme ve kalkınmacı söylemin giderek gözden düştüğünü, sübvansiyon ve fiyat destekleme programlarının işlevlerini yitirmekte olduğunu, aynı zamanda sözleşmeli çiftçilik gibi yeni modellerin çıktığını belirtmektedirler. Harcanabilir gelirin büyük oranının işletme dışı gelirlerden (inşaat, ticaret, kamu sektörü, gibi) elde edildiğini ortaya koyan Keyder ve Yenal; popülizmin sona ermesi ve kırsal giderek mevcut kentlerle arasını kapatmasından dolayı büyük kentlere önemli bir göçün yaşanmayacağını ileri sürmektedir⁹⁶. Yeni süreçleri açıklamak için farklı/yeni kavramsal çerçevelere ihtiyaç olduğunu belirtmektedirler.

Makro politikalar çerçevesinde Karadeniz Bölgesi nüfusunun temel geçim kaynağı olan tarım sektörünün –özellikle çay ve fındığın- piyasalaştırma süreci de bu dönemde hızlanmıştır. Bu durumun ise küreselleşme ile birebir ilişkisi bulunmaktadır. Bu sürecin temel aktörleri IMF, AB ve birliğin Ortak Tarım Politikası (OTP) ile 1995 sonrası Dünya Ticaret Örgütü'nün politikalarını belirleyici

---

her ne kadar üretene DGD verildiği beyan edilse de gerçekte yardım tapu sahibine gitmektedir (Bilgiler TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası'nın verilerine göre düzenlenmiştir).

⁹⁵ Keyder, Ç. ve Yenal, Z. (2003), "Kalkınmacılık Sonrası Dönemde Türkiye'de Kırsal Dönüşüm Eğilimleri ve Sosyal Politikalar", *Küresel Düzen: Birikim Devlet ve Sınıflar*, (der. A.H. Köse, F.Şenses, E. Yeldan), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 357–383.

⁹⁶ Sönmez'in yaptığı çalışmaya göre nüfus göçünün temposu düşmektedir. 1980'den 1990'a yüzde 55 artarak 4,7 milyondan 7,3 milyona çıkan nüfus, takip eden 10 yılda yani 1990'dan 2000'e yüzde 37 artacak ve 10 milyonda hız kesecektir artık. Güneydoğu, Karadeniz ve İç Anadolu'dan göçün yönü, İstanbul'dan Güney illerine yönelmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki daha önce de ortaya koyduğumuz gibi yeni dönemde artık kentler arası ve kent içi göçler belirleyici olmaktadır. Sönmez, 1998.

olan GATS'dır (Hizmet Ticaret Anlaşması).⁹⁷ IMF ile imzalanan niyet mektupları ve anlaşmalar ile tarımda desteklemeler kaldırılmış, yerine -ağza bir parmak bal misali- Doğrudan Gelir Desteği (DGD) getirilmiştir. Ancak kayıt dışılığın gayet geniş olduğu tarımda DGD'ler daha çok maddi durumu iyi olan çiftçilerin işine yarımış, üretimi değil, mülk sahibi olanı desteklemişti. 1 Ocak 1995 yılında yürürlüğe giren GATS ile tüm hizmetlerin piyasalaştırılması amaç edinilmiştir. Türkiye'de buna en ilginç örneği; Sağlık ve Sosyal Sigortalar güvenlik Sisteminde yapılmaya çalışılanlar ile Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün kapatılması oluşturmaktadır. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün kendi olanakları ile yaptığı işler GATS hizmetler anlaşması gereği özel sektöre terk edilmeye başlanmıştır. Sosyal devlet, kamu hizmetleri, eğitim, sağlık ve doğada bulunan -su gibi- hizmetlerden insanların karşılıksız yararlanması geride kalıyor, bunlar neo-liberal ideoloji çerçevesinde kâr edilebilir alanlar getirilmektedir.⁹⁸ OTP çerçevesinde üretim politikaları değiştirilirken, korumacı politikalar bir yana bırakılmıştır. Oysa Tarım Anlaşması'na konulan Mavi Kutu ve Yeşil Kutu uygulamalarıyla⁹⁹ başta AB ve ABD olmak üzere, gelişmiş ülkeler tarım sektörüne yönelik korumacı politikalarını sürdürebilmişlerdir.¹⁰⁰

---

⁹⁷ Devlet desteğinin gerilemesine getirilen açıklamalar arasında DPT'nin ifadesi sübvansiyonlardaki dönüşümün sebeplerini açıklamaktadır, (DPT, 2000, Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT: 216 ÖİK: 534, Ankara):

“Bütçe yükü, politikanın etkinliği, hedef kitle seçimi, gelir dağılımında eşitsizlik, piyasa koşullarına karşı duyarsızlık, destekleme fiyat kararlarında siyasi tercihlerin etkinliği ve taraf olduğumuz anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerimiz, tarım politikalarında yeni arayış ve yaklaşımları gündeme getirmiştir. Bu kapsamda, içinde bulunduğumuz reform sürecinde yeni seçeneklerin belirlenmesinde taraf olduğumuz anlaşmalar çerçevesinde özellikle dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve Avrupa Birliği ile yapılan anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerin dikkate alınması gerekmektedir. Yeni seçeneklerin belirlenmesinde bir diğer önemli nokta, son dönemde Uluslararası Para Fonu (IMF) ile yapılan anlaşmalarda yer alan hususlardır.”

⁹⁸ Aysu, A. (2008), Küreselleşme ve Tarım Politikaları, Su Yayınları, İstanbul

⁹⁹ Mavi Kutu Destekleri; alan ve miktar sınırlamaları nedeniyle yapılan ödemeler, Yeşil Kutu Destekleri; tarım ürünleri üretim ve ticareti üzerinde direkt etkisi olmayan tüm destekler.

¹⁰⁰ Şahinöz, A. (2005), Küreselleşme Sürecinde Türkiye Tarımı, TMMOB, ZMO, VI. Teknik Kongre, Ankara.

4 TAŞRADA KÜRESELLEŞME HAZIRLIKLARI: Trabzon'da '80 Sonrasının İzleri ve Küreselleşme Tezahürleri

1980'li yıllarla birlikte Türkiye'nin geçirdiği dönüşüm, mutlak surette Trabzon'u da etkilemiştir. Yukarıda açıklanan gelişmelerin kente farklı sirayetleri olduğu gibi, kendi içsel dinamikleri doğrultusunda, özellikle 2000'li yıllarda hızlanacak olan küreselleşme eğilimlerinin altyapısı bu dönemde kurgulanmaya başlamıştır.

Bahis konusu edilen süreç Trabzon için yeni bir dönem olarak tarif edilebilir. Serbest piyasa koşullarının tahsisi, Sovyetler Birliği'nin dağılması, AB ile entegrasyon sürecinin getirdiği ticari koşullar, bu zaman diliminde büyük tüccarın zenginleşmesine neden olurken, tarım sübvansiyonlarının terki köylünün yoksullaşmasına, kırdan artık daha hızla göçen köylülerin sanayileşmenin yokluğu koşullarında esnaflaşmasına ve işsiz kalmasına yol açmıştır. Bölgeye hizmet eden altyapı imkânlarıyla (havaalanı, liman, üniversite, hastane vb.) daha önceki dönemde de bir merkez konumunda olan kent, 1980 sonrasında ticaretin yükselişi ile birlikte, hem kendi kıyı hem de komşu iller açısından bir çekim merkezi olması niteliğini pekiştirmiştir. Hızlı kentleşme ve yoğun bir iç/dış göç ile demografik yapının sürekli değişim içinde olması farklı kentsel yaşam ve kimlik pratikleri doğurmuştur. Bununla birlikte küreselleşme sürecinin yarattığı sosyal çözülme, kamusal kaynakların geri çekildiği ve kamusal yaşamın aşındığı bir ortamda milliyetçi, tepkici söylemin yükselmesine neden olmuştur.

Bakırezer, 1980 sonrasında kentin bir bakıma atılım gerçekleştirdiğini şu tespitlerle aktarmaktadır:

“Gerçekten de Trabzon 1980'lerin sonundan itibaren uzun süren uykusundan uyanır gibi oldu. 1970'lerin ortasından '80'lerin ortasına, İran'ın petrol krizi sonucu yükselen petrol fiyatlarına bağlı ithalat kapasitesi sayesinde, transit ticaret kısa bir dönem için dönmüş ve hatta bu sırada büyüyen umutlarla limanın kapasitesinin tekrar arttırılmasına neden olmuştu. Fakat 1988'de Sarp sınır kapısının küçük ticarete açılması ve az sonra SSCB'nin dağılması ertesinde genişleyen büyük ticaret olanakları sayesinde Trabzon, ülkenin kuzeydoğusundaki ticari bir kapı olarak adeta yeniden doğdu. Genişleyen ticari potansiyeli değerlendirmek için, 1992'de Türkiye'nin öncülüğünde Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü kuruldu. Yine

1992’de Trabzon Serbest Bölgesi ülkenin beşinci serbest bölgesi olarak faaliyete açıldı. 1998’de Trabzon İhracatçılar Birliği kuruldu, 2001’de unvanını Doğu Karadeniz İhracatçıları Birliği olarak değiştirdi. 2003’te Dünya Ticaret Merkezi açıldı. 1980’lerde Trabzon’da en zengin iş adamlarının başında nakliyatçılar ve müteahhitler vardı, 90’larla birlikte dış ticaret yapanlar başa geçti. 1988’de Sarp Sınır kapısı açılmadan önce dış ticaret ile ilgilenen firma sayısı 3 iken 1995’te 400’e ulaşmıştı. Trabzon-Erzurum demiryolu yapımına dair kanun 1988’de çıkarılan bir kanunla hükümsüz sayılmıştı, ama konu eskiden olduğu gibi gündemden düşmemişti. Dahası 1990 ve 2000’li yıllarda Kafkasya ve Orta Asya ticaretinin canlanmasına paralel, demiryolu ihtiyacı, bu kez Batum-Hopa arasında bir hattı kapsayacak bir biçimde, bakanlar, ihracatçılar ve yerel medya tarafından dillendiriliyordu. 1997’de şehrin ilk beş yıldızlı oteli açıldı.”¹⁰¹

Bu tespitler, turizm sektöründeki gelirlerin kent ekonomisi açısından önemli bir kalem haline gelmesi, yabancı yatırımların kısmi olarak artması ile birlikte bizi bir açıdan kentin önemli bir gelişim içerisinde olduğu sonucuna vardırabilmektedir. Ancak bu değişim ve dönüşüm, çalışmanın en başından beri ortaya koyduğumuz biçimiyle farklı toplumsal sınıflar açısından farklı sonuçlar doğuran bir süreçtir. Bununla birlikte geç kapitalistleşme sürecinin altyapı yoksunu, Özalizme dayalı popülist politikaları, 2000’li yıllarla birlikte kırılğan ekonominin olumsuz sonuçlarını toplumun geniş kesimlerine göstermiştir.

4.1 KÜRESEL YAPILANMALAR ve YENİ BÖLGESELÇİLİK

Birçok kez belirtildiği üzere Karadeniz Havzası ve doğal olarak bu havzanın Türkiye açısından doğu bölgesinde merkezi konumda bulunan kenti Trabzon bakımından 1980 sonrasında başlayan ve 2000 sonrasında hızlanan çeşitli gelişmeler, küresel akış ve yapılanmalar dikkat çekici unsurları barındırmaktadır.

Demirer, “*Trabzon’u Anlama*” yolunda ilin, iktisadi ve finansal gücün ülke çapında merkeze odaklanması ve kenti terk etmesinden sonra giderek daralan bir ekonomik kaynak gücü ile ayakta kalmaya gayret ettiğini belirtmektedir.¹⁰² Kimi görüşler ise küresel yeniden yapılanma çerçevesinde Doğu Karadeniz’in ve özellikle Trabzon Limanı’nın ABD ve Büyük Ortadoğu Projesi içerisinde çok stratejik bir konumda

---

¹⁰¹ Bakırezer, 2009; s. 80–81.

¹⁰² Demirer, Y. (2009), “Sonsöz ya da Trabzon’u Anlama Yolunda” *Trabzon’u Anlamak*, (der. Güven Bakırezer ve Yücel Demirer), İletişim Yayınları, İstanbul, (403–425), s. 420, 421.

olabileceğini ileri sürmektedir.¹⁰³ İran, Kafkasya, Orta Asya, Rusya'nın Türkiye ile çevrelediği bu bölgede yeni enerji koridorlarından, mal ve hizmet akışlarının yapılmasına kadar birçok unsur bu yeni süreci etkilemektedir. TEPAV¹⁰⁴ direktörü Güven Sak bu durumu şu şekilde özetlemektedir:

“Son yıllarda yaşanan bölgesel ve küresel gelişmeler, Karadeniz Havzası'nı küresel aktörlerin nüfuz mücadelesinin öncelikli sahalarından birisi haline getirmiş ve bölge ülkeleri arasında siyasi ayrışmalara sebep olmuştur. Bölgenin yeniden yapılandırılmasına yönelik girişimlerin kısa ve orta erimde artarak devam edeceği öngörülmektedir. Bu gelişmelerin Türkiye için yeni fırsatlar, riskler ve politika ihtiyaçları doğuracağı ortadadır. Geline noktada tarihsel olarak Karadeniz Bölgesi'nde değişimin öncüsü olan Türkiye'nin aktif, etkin, ön alıcı ve bütüncül bir politika geliştirmesi gereği doğduğu kanaatinden hareketle TEPAV Karadeniz projesi gündeme gelmiştir” (TEPAV, Karadeniz Proje Toplantısı, 5 Şubat 2007).”¹⁰⁵

Özel sektörün ihracına dayalı bir sistem ile gelişmeyi amaçlayan bu stratejiler doğrultusunda, “ortak çıkar ve amaç” etrafında yerel kalkınmaya ilişkin önemli vurgularından birisi de “Nüfustan Kaynaklı Fırsat Penceresi” olarak adlandırılan bölgesel işgücü potansiyelinin kullanılması yönündeki fırsatlardır. Bu fırsatlar, yani ucuz ve maliyeti düşük işgücüne dayalı gelişme yine sınıfsal karakterlidir. Ve yine ileride görebileceğimiz gibi bu durum bir devlet politikası olarak da öngörülmüştür.

Küreselleşme sürecinde öncelikli gelişmelerden biri Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yaşanmaya başlayan “mekik ticareti”dir. Mekik ticareti, eski Sovyetler Birliği ile Asya, Orta Doğu ve Avrupa'daki birçok ülke arasında, eski Sovyet yurttaşlarının talepleri etrafında kümelenen dinamik bir tüketim malları piyasası oluşturmuştur. Bu ticaret ilişkilerinin temel aktörleri olan Rusça konuşan “alışveriş turistleri” ya da eski SSCB yurttaşı bavul turistleri ülkelerinden getirdikleri

---

¹⁰³ Karadeniz'in uluslararası stratejiler içerisinde değerlendirildiği birçok yazı bulmak mümkündür. Ancak özellikle Trabzon açısından bu yönüyle bir tartışma için bkz. Karagül, İbrahim, “Trabzon ABD'ye Verelim mi?”, Yeni Şafak Gazetesi, 20.02.2009.

¹⁰⁴ Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) 2004 yılında faaliyete geçmiş ve TOBB desteğiyle çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Karadeniz'e yönelik olarak 24 Haziran 2007 tarihinde Yıldız Teknik Üniversitesi'nde “Karadeniz Geleceğini Arıyor” adlı sempozyum gerçekleştirilmiştir. Karadeniz Havzası'nın küresel ekonomiye entegrasyonunu sağlama çabasındaki proje kapsamında oluşturulan komisyonlarda Dışişleri Bakanlığı, T.C. Deniz Kuvvetleri, DPT Müsteşarlığı, BOTAŞ gibi devlet kurumlarının yanı sıra ASAM, German Marshall Fund, Turizm Yatırımcıları Derneği, KEİ gibi sivil toplum kuruluşları, ODTÜ, TOBB-ETÜ, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi'nden bürokrat, akademisyen ve araştırmacılar yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.tepav.org.tr/tur/index.php>

¹⁰⁵ Aktaran; Tezcek, Ö. (2007), “Bölgesel Kalkınma Ajanları: Yerel Aktörler mi, Valilik mi?”, *1. Karadeniz ve Çevre Sempozyumu*, MMO Yayınları, Ankara, (45–57), s.45.

malları diğer ülkelerde satmakta, bir kısmı ise hem satış yapmakta hem de geldikleri ülkeden satın aldıkları malları kendi ülkelerinde perakendeci veya toptancı pazarlarında ya da bazen büfelerde ve dükkânlarda satmaktadırlar. Bu işleyiş, enformel ekonominin, ulus aşırı dinamikler açısından yapılacak tanımı için önemli bir örneğini teşkil etmektedir.¹⁰⁶

Bavul ticaretinin gelişmesi ile birlikte Trabzon'da bir canlılık başlamıştır. Trabzon, dönem itibarıyla bu ticaretin merkezi olması ile birlikte, çevre ilçe ve il merkezlerinde de zamanla ticari faaliyet gelişmiştir. Sistem öncelikle yol kenarlarında satış şeklinde kurulsun da, satışlar daha sonra yerleşmelerin geleneksel pazar günlerinde düzenli olarak yapılmıştır. Trabzon kent merkezinde ise "Rus Pazarı" kurulmuş, daha sonra "Avrasya Pazarı" adını almıştır. Buralarda mutfak eşyaları, küçük sanayi mamulleri, altın, dokuma türü, çocuk oyuncakları, süs eşyaları ve benzeri eşyaları satılmaktaydı. Bu mallar arasında eski Sovyetler Birliği-Çin sınırındaki sınır ticaretinden elde edilen Uzak Doğu mamulleri (Çin, Japon, Kore v.b) ve Batı ülkelerinin Sovyet Cumhuriyetleri'ne yardım amacıyla gönderdikleri mallarda yer almaktaydı. Rus Pazarı zamanla kente gelen yerli ve yabancı turistlerin uğrak bir noktası haline dönüştü. Zamanla istihdam alanında değişimler yaşanarak Trabzonlu satıcılar buralarda yer edindiler. '90'ların ikinci yarısından itibaren ise bu ticaret batıya kaymaya başladı:

"Ticari bağ, başlangıçta, ağırlıklı olarak kadınların yer aldığı 'bavul ticareti' yoluyla kurulmuştur ve Sovyet Cumhuriyetleri'nden gelen turistlerin yöneldiği ana şehir Trabzon olmuştur. Turistler zamanla Doğu Karadeniz'in diğer şehirlerine, İstanbul'a ve diğer büyük şehirlere yönelmiştir. Birkaç yıl sonra ise bavul ticaretinin merkezi İstanbul olmuştur. 1989 yılında bavul turizmiyle tanışan Trabzon yoğun bir nüfus hareketliliği yaşadığı yıllarda farklı bir nüfus hareketliliği daha yaşamaktaydı. Trabzon 1992 yılında yoğun bir şekilde dışarıya göç vermekteydi. Trabzon'dan göç eden 51.318 kişinin 16.339'u İstanbul'a göç etmiştir."¹⁰⁷

Bu süre zarfında zor bir geçim ekonomisine sahip kentin devlet bütçesinden aldığı payın da giderek azalmasından dolayı dışarıya göç tetiklenmiştir. Göç edilen yerler arasında İstanbul'u sırasıyla Bursa, Ankara, Adapazarı, Samsun izlemiştir. 1997'den itibaren Trabzon'a gelen yabancıların sayısı azalmaya başlamıştır. Bu azalmada,

---

¹⁰⁶ Yenal, D. (1999), "İnformel Ekonominin Uluslararasılaşması: Bavul Ticareti ve Laleli Örneği", *DeFTER*, no: 30, (73-98), s. 48-49.

¹⁰⁷ Aydın, S. (2006), *Post_Sosyalist Ülkelerde Açığa Çıkan İşgücü ve Trabzon'da Yabancı Uyruklu Kadın Olgusu*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, s. 39.

daha büyük pazarlara ulaşma kolaylığı ve kâr hadlerinin yüksekliği açısından İstanbul'a yönelişin daha çok olması, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Güney Rusya gibi bölgelerdeki iç karışıklıklar ve ekonomik kriz etkilidir. 1997'den sonra eski Sovyetler Birliği ülkelerinde ekonomik krizin baş göstermesi ve bazı bölgelerde iç savaşın olması turistlerin azalmasına ve alım gücü düşük turistlerin gelmesine yol açmıştır.¹⁰⁸ Azalışın en önemli nedenlerinden biri de bakıcı, temizlikçi, garson vb. işlerde çalıştırmak vaadiyle kandırılan kadınların insan ticareti tuzağına düşmeleridir.

Bu ticari gelişmeler Trabzon'da kriz karşısında son derece kırılgan esnaf-yoğun bir ekonominin gelişmesine yol açmıştır. Bakırezer bu gelişmeleri şu şekilde özetlemektedir:

“Küreselleşme süreci ekonomik göstergeler bakımından Trabzon'a yararlı oldu ama kalkınma ve refah getirmedi. Ülke ölçeğinde küreselleşme çağı ile bütünleşerek serbest piyasa kurallarını yerleştiren iktisat politikaları büyük alt üst oluşlara neden olurken Trabzon'da bunlar daha da şiddetli yaşandı ve il sosyal dengeler açısından büyük kutuplaşmalar ve sosyal çözülme yaşadı. Trabzon ticari uykusundan uyanması dış ticaretten zenginleşen bir kesimin doğmasına neden oldu. Büyük ölçekli dış ticaretin artması karmaşık satış/pazarlama ve diğer rutin işlerde ve şehrin bir dış ticaret merkezi olarak konumlanışına temel hazırlayacak kurumlarda çalışacak beyaz nitelikli bir işgücü istihdamına da imkân verdi. Öte yandan ticari uyanış ihracat bakımından ise Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinden gelenlerin geçici olarak neden olduğu ticaret turizmine dayanıyordu. Üretim sanayiye değil bölge dışı piyasalar için basit tarımsal meta üretimine dayandığı ve kentsel nüfusunun gelirlerinin temelde bu üretimden mübadele düzeyinde alınacak paya bağlı olduğu Trabzon yerel ekonomisi aslında son derece kırılgandı.

(...) Trabzon'da esnaf ve zanaatkâr 1990'lar boyunca Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri yurttaşlarının ticaret turizminden oldukça yararlandı. Bu kaynak kuruyunca yerel ekonominin içsel döngüsü belirleyici olmaya başladı. Özellikle esnaf kırsal üreticinin refahına bağımlıydı ve köylünün refahındaki gerilemenin de temel neden oldu. Daha kötüsü tarımı terk etmeye başlayan köylü, sanayinin yokluğunda ülke ölçülerini aşan bir esnaf bolluğuna neden olacaktı.

(...) 2001 krizi sonrası esnaf ve zanaatkâra ait kapanan işyeri sayıları Trabzon'da ülke genelinden çok daha fazlaydı ve bu eğilim 2000'lerin ortalarında hala sürmekteydi.”¹⁰⁹

Küçük ölçekli bu ticaretin ötesinde Sarp Sınır Kapısı'nın açılması bir dış ticaret burjuvazisinin oluşmasına yol açmıştır. Önceki dönemde 3 adet dış ticaret şirketinin bulunduğu ilde bu sayı 400'e kadar çıkmıştır.¹¹⁰ 1998 yılında Doğu Karadeniz İhracatçıları Birliği kurulmuştur. Bununla birlikte 1980 sonrasında ülkede

---

¹⁰⁸ Yüksekoker, D. (2003), Laleli-Moskova Mekiği, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 288.

¹⁰⁹ Bakırezer, 2009, s. 85–86–87.

¹¹⁰ TTSO (1995), “Trabzon Ekonomisine Genel Bir Bakış, Sorunlar ve Öneriler”, TTSO Yayınları, Trabzon, s. 8.

kurulmasına hız verilen “serbest bölge”lerden bir diğeri de Trabzon’da faaliyete başlamıştır.¹¹¹ Zamanla dış ticarete dayalı bu yapı, uluslararası piyasalara entegre olma, doğrudan sermaye ihracı gerçekleştirme şeklinde yön değiştirir. Ercan ve Müftüoğlu’nun da belirttiği üzere¹¹²;

“1980’li yıllarda ihracata dayalı büyümeyi hedef alan Türkiye dışsal sermaye birikiminin yaratılmasına dönük politikaların uygulanmasıyla birlikte ‘90’lı yıllarda hızla uluslararası piyasalara entegre olmaya başlar. Bu süreçte 1989 yılında Sovyet Blok’un çöküşü ile birlikte tek kutuplu dünya düzenine geçilmesi ardından, Karadeniz’e kıyısı olan ülkeler de teker teker kapitalist sisteme entegre olmaya başlar. Böylece Karadeniz, Avrupa ile Orta Asya’ya açılan Kafkasya koridorunun arasında en stratejik bölgede yer almasıyla 350 milyonluk nüfus ve 300 milyar dolarlık dış pazar hacmine sahip bölge, petrol ve doğalgaz kaynaklarının transfer koridorunda bulunması ile tüm dikkatleri üzerine çeker. Bölgeselleşmenin başat verdiği dönemde 1992 yılında Rusya Federasyonu, Romanya, Arnavutluk, Bulgaristan, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Ukrayna, Yunanistan ve Türkiye’nin de aralarında yer aldığı Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)¹¹³ kurulur. Ancak çok aktif olamaz. Ancak 2000’li yıllarda Avrupa Birliği Karadeniz’i çekim merkezi görmesiyle birlikte KEİ’nin aktifleştirilme çabası gündeme gelir. (...) Bölgeselleşme ve bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesini sağlamak amacıyla 2000 yılında Japonya destekli DOKAP çalışması hazırlanır.”

Karadeniz Ekonomik İşbirliği fikri, 1980’li yılların sonunda Doğu Avrupa Ülkeleri ve Sovyetler Birliği’ndeki değişim sürecinin hızlandığı bir dönemde doğmuştur. 1980 sonrası küresel boyutta ve Karadeniz Havzasındaki gelişmeler, Türkiye ile Karadeniz’e kıyısı olan ülkeler arasında ekonomik işbirliği ve bölgesel bütünleşme

---

¹¹¹ Serbest bölgelerin kurulmasıyla ilgili çalışmalar, Türkiye’nin liberal ekonomi politikalarına geçişinin başlangıcı sayılan 24 Ocak 1980 Kararları’nın uygulanmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Çalışmaların ilk sonucu Bakanlar Kurulu’nun 22 Eylül 1983 tarih ve 83/7077 sayılı Kararı ile uygulamaya konulan 1984 Yılı İcra Planı’na “Serbest bölgeler tesis edilecektir” maddesinin konulmasıyla alınmıştır. Türkiye’de serbest bölgeler konusunda düzenleme getiren esas kanun 15.6.1985 tarih ve 3218 sayılı “Serbest Bölgeler Kanunu”dur. Trabzon Serbest Bölgesinde ilk ticari faaliyete 03.07.1992 tarihinde başlanmıştır. Trabzon Serbest Bölgesi 38.000 m² kamu arazisi üzerine yap-ışlet-devret modeline göre Serbest Bölgeler Kanunu’nun 2’inci maddesi gereğince Bakanlar Kurulu’nun 06.04.1991 tarih ve 91/1693 sayılı kararı ile kurulmuş ve ilk ticari faaliyetine 03.07.1992 tarihinde başlanmıştır. 31.12.2008 Dış Ticaret müsteşarlığı verilerine göre Trabzon Serbest Bölgesi’nde 6 büro personeli olmak üzere 57 çalışan vardır (DTM, www.dtm.gov.tr, 23.08.2009). Trabzon Serbest Bölge Kurucu İşleticisi şirket (TRANSBAŞ) sermayesinin % 4 hissesi Türkiye Denizcilik İşletmeleri Genel Müdürlüğüne ait olup, % 96’sı yabancı sermayeye aittir. Özellikle 2007–2008 yılları arasında artan ticaret hacmi (% 74) ile bölge, Mardin ve Rize serbest bölgelerinden sonra ticari faaliyetleri daralma eğiliminde olan Denizli serbest bölgesini de geride bırakmıştır.

¹¹² Ercan, F. ve Müftüoğlu B. 2007, s. 24–25.

¹¹³ KEİ Anlaşması, 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul’da düzenlenen Zirve Toplantısı’nda, dokuz üye ülkenin yanı sıra, Yunanistan ile Arnavutluk’un da kurucu üye olarak katıldığı on bir ülkenin devlet veya hükümet başkanları tarafından imzalanarak, resmen işlerlik kazanmıştır. KEİ’nin finansal birimi, Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası’dır. KEİ Ticaret ve Kalkınma Bankası’nı kuran anlaşma, 30 Haziran 1994 tarihinde Tiflis’te yapılan KEİ Dışişleri Bakanları 4. Toplantısında Türkiye tarafından imzalanmış, 25 Temmuz 1996 tarihli 4150 sayılı kanun ile de onaylanması uygun bulunarak kuruluş çalışmalarını tamamlamış ve Selanik şehrinde genel merkezini açılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.

<http://www.die.gov.tr/uid/gnlbilg.html>

girişimi için uygun bir ortam oluşturmuştur. Başlangıçta KEİ'nin amacının Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında aşamalı olarak bir “serbest ticaret bölgesi” kurulması olduğu belirtilmiş, ancak daha sonra yapılan toplantılarda bu girişimin “ekonomik işbirliği” çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir girişim olduğu nitelendirilmiştir. KEİ gibi yeni bölgeselcilik temelinde yapılan bu kurumsallaşma çabalarının bir diğer açılımı “Uluslararası Karadeniz Kulübü”dür.¹¹⁴ Ancak Karadeniz Bölgesi’nde amaçlanan işbirliğinin etkin bir kurumsal altyapı ile işleye geldiği söylenemez. Bu nedenle Avrupa Konseyi’nin harekete geçirmesi ile birlikte 2006–2008 yılları arasında kuruluş aşaması gerçekleştirilen “Karadeniz Avro Bölgesi” platformu oluşturulmuştur. AB’nin 2007 yılında yayınladığı “Karadeniz Sinerjisi: Yeni Bölgesel İşbirliği İnisiyatifi” adlı bildiri, önümüzdeki süreçte birliğin dikkatini bu bölgeye çektiğini iyiden iyiye göstermektedir. Yerel kamuoyu ve idare tarafından AB’nin Karadeniz havzasına yönelik 2007–2013 yılları arasında geçerli olacak ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel iş birliği programının bir gelişme stratejisi olarak kabulü geçerlidir.¹¹⁵ Karadeniz Sinerjisi, Karadeniz bölgesi ile AB’yi birbirine bağlayan Tuna İşbirliği Süreci¹¹⁶ gibi mevcut bölgesel inisiyatiflerin tecrübeleri üzerine kurulma amacındadır. Rusya ve Türkiye hükümetlerinin bu oluşuma yaklaşımı, KEİ’ye alternatif oluşturabilmesi amacıyla temkinli görünmektedir.

---

¹¹⁴ Girişim Temmuz 1992’de Varna’da yapılan toplantıda ortaya atılmıştır. Üye şehirler; Bulgaristan’dan Varna ve Burgaz, Yunanistan’dan Selanik ve Pire, Romanya’dan Köstence ve Galatz, Rusya Federasyonu’ndan Tagarog, Türkiye’den İstanbul, Samsun ve Trabzon, Ukrayna’dan Odessa, Kherson ve Nikolaev’dur.

¹¹⁵ Bu bağlamda, Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) himayesinde organize edilen “Karadeniz Havzası Sınırötesi İşbirliği Programı” toplantısı Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası’nda gerçekleştirilmiştir.

¹¹⁶ Avusturya, Romanya, Avrupa Komisyonu ve İstikrar Paketi tarafından Tuna işbirliğini yaygınlaştırmak ve güçlendirmek, bu işbirliğine net bir politik ve ekonomik boyut kazandırmak amacıyla oluşturulan inisiyatif.

4.2 TARIMSAL ÜRETİMDE YAPISAL DEĞİŞİM

Tarım sektörü gerek yarattığı hasıla bakımından gerekse istihdam açısından Türkiye’de olduğu gibi Trabzon’da da gerileyen bir konumda yer almıştır.¹¹⁷ Öncelikle geniş bir nüfusun geçim kaynağı olan çay ve fındık dışındaki ürünlerin büyük ölçüde üretiminden vazgeçilmiştir. Daha önceki dönemde Trabzonlunun temel besin maddesi olarak ürettiği mısır, ticari bir kalem olan tütün üretimi ve hayvancılık 1980 sonrasında giderek gerilemiştir.¹¹⁸ Yine halkın kendi ihtiyaçları için ürettiği tarla bitkileri, ulaşım ve taşıma altyapısının gelişmesi sayesinde, diğer bölgelerden daha az maliyetli edinilebildiğinden yavaş yavaş terk edilmeye başlanmıştır.

Bu dönemde fındık ve çay, bitkisel özellikleri ve devlet-piyasa ilişkileri doğrultusunda, diğer bölgelerde üretilen tarımsal ürünlere nazaran küreselleşme süreçlerine karşı daha korunaklıydı. Çayın iç pazardaki tüketim talebi, fındığın da bölgenin en önemli ihracat kalemi olarak dış pazarlara yönelik alternatifsiz bir ürün olmasından ötürü üretiminden bir anda vazgeçilemiyordu. Ancak bu durum yine de fındık ve çayın üretim-bölüşüm-tüketim ilişkilerini etkilemekten geri kalmadı. 1980–2000 döneminde fındık üretiminin yaklaşık % 36’sı ihraç ediliyordu. Fiyat artışları tarımsal üretimin verimliliğine ve niteliğine bağlı olduğu kadar, hükümet politikalarına da bağlıydı. Hükümetin fındığa yönelik politikaları şu şekilde dönüşüm geçirmiştir:

“Devlet adına fındık alım görevini üstlenen Fiskobirlik, 1983’e kadar sezon başında belirlenen fiyatlarla alım yapmıştır. 1983 yılında çıkarılan Fındık Üretim Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi Hakkında Kanun ile fındık üretimi Bakanlar Kurulu kararlarına bağlı hale getirilmiştir. 1984’ten sonra 1993’e kadar olan dönemde (1990) yılı hariç yıl içerisinde kademeli fiyat uygulanmıştır. Devlet 1980 yılına kadar düzenli alım

---

¹¹⁷ 1987–2000 yılları arasında yıllık ortalama büyüme hızı % -2,5 olan sektörün 1987 yılındaki payı % 26,4 iken, 2000 yılında bu oran % 15,9’a düşmüştür (sabit fiyatlarla), DPT, 2003.

¹¹⁸ İlde, 1980 yılında 3,3 bin hektar alanda yaklaşık 3,3 bin ton tütün ekimi gerçekleştirilirken, bu miktar 1990 yılında 2,5 bin hektar alanda 2,3 bin tona, 2005 yılında ise 0,9 bin hektar alanda 0,9 bin tona gerilemiştir. Mısır üretimi 1985 yılında, 47 bin hektarlık alanda 102 bin ton gerçekleştirilirken, üretim 2005 yılında 20 bin hektarlık alanda yaklaşık 53 bin ton kadar yapılmıştır. Hayvancılıktaki mutlak rakamlar da benzer bir düşüş eğilimindedir. 1980 yılında ilde 375 bin sığır, 226 bin koyun varken, 1990 yılında bu sayı 203 bin sığır, 154 bin koyun, 2005 yılında ise 155 bin sığır, 88 bin koyundur. Balıkçılıkta ise üretim faaliyetlerinin düşüşüne aynı zamanda Karadeniz’de yaşanan kirlenme, yanlış avlanma sonucu birçok canlı türünün bu bölgeyi terk etmesi de etkindir. (Veriler, DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim İstatistikleri; 1980–1985–1990 ve TÜİK, Tarımsal Yapı: Üretim, Fiyat, Değer; 2005’teki istatistiklerden derlenmiştir.)

yapmakta iken, seksenli yıllardan itibaren kademeli fiyatlandırmaya geçilmiş, 1994–1998 döneminde alım fiyatlar dolar karşılığı TL olarak belirlenmiştir.

Fındık üretim alanlarının kısıtlanmasına 1993 yılında çıkarılan 93/3985 sayılı Karar ile başlanmış ve aynı yıla kadar 24 olan devlet destekleme kapsamındaki ürün sayısı, 1994 yılında 8'e indirilmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde tarımsal destekleme politikalarındaki dönüşüm daha netleşerek arz fazlası olan ürünlerin (tütün ve fındık özellikle belirtilerek) üretimlerinin sınırlandırılması tarım politikalarındaki kısa vadeli hedefler içinde yer almıştır. 2001'de yayınlanan Bakanlar Kurulu kararıyla daha önce yürürlükte olan fındık üretimine ilişkin kararlar kaldırılarak, fındık yerine alternatif ürünler ekmesi karşılığında teşvik bedelleri verilmesi kararlaştırılmıştır.¹¹⁹

Fındıktaki serbest piyasalaştırma sürecinin en önemli ayağı ise büyük ölçüde üretici ve özel sektörün elinde olan kooperatiflerin şirketleştirilmesidir. Bu bağlamda Fiskobirlik'in de içinde bulunduğu 16 adet Tarım Satış kooperatifi ve Birliği'ne dair Dünya Bankası'nın direktifleri doğrultusunda 4572 sayılı yasa çıkarılmıştır. Bu yasayla birlikte, birliklerin elinde bulunan fabrikaların üç yıl içinde anonim şirketlere dönüştürülmesi (geçici 1-f maddesi), özelleştirme, planlama, denetim konularında uzman yürütme birimlerinin oluşturulması (geçici 1-d maddesi), devlet veya diğer kamu tüzel kişilerinden herhangi bir mali destek sağlanamaz (geçici 1-e, 3 maddesi) gerekçeleri getiriliyordu.

Fındıktaki fiyatlandırma, rekolteye bağlı olarak belirlendiği söylene de, merkezi hükümetin bu konudaki yaklaşımı esastır. Örneğin 2006 yılı üretiminde devlet desteği minimum seviyede iken 2001'den sonra yüksek rekolte gerçekleşmiş, fiyat 7 liradan 3,5 liraya inmiştir. İnişin ardındaki en büyük sebeplerden biri hükümetin desteğini çektiğini ilan etmesidir. 2007 yılında, seçim öncesinde ise yine politik tercihlere yönelik düzenlemeler gündeme gelmiştir. Fiyat beklentisi 7 YTL' ye kadar çıkmıştır. Bu durum, bölge ekonomisinin temel ürünleri üzerinde seçime endeksli siyasetinin süregeldiğini göstermektedir.¹²⁰

---

¹¹⁹ Yılmaz, F. (2007), "Karadeniz Bölgesinin Kalkınmasında Tarımsal Teşvik ve Sübvansiyon Politikalarının Dönüşümü-Stratejik Bir Ürün: Fındık", *1. Karadeniz'de Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, MMO Yayınları, Ankara, (91–106), s. 101.

¹²⁰ "Fındık Gündemden Düştü mü?" Dünya Gazetesi, 19.09.07:

"(...) hükümet ile Fiskobirlik arasındaki tartışma, kavga devam etti. Seçim gündeme gelince Başbakan Tayip Erdoğan fındıkçılarla ve onların kuruluşu Fiskobirlik ile barıştı. 2007–2008 sezonunda TMO ile Fiskobirlik'in birlikte hareket etmesini istedi. Fındık alması ve borçlarını ödemesi için Fiskobirlik'e kredi açıldı. Deposundaki eski yıllara ait fındığın satın alınacağı sözü verildi."

2000 sonrasında neo-liberal piyasaya göre belirlenen fiyat politikalarına yönelik üreticiler tarafından önemli protestolar gerçekleştirilmiştir. Bu protestolara dair İkinci şu gerekçeleri ortaya koymaktadır:

“IMF'nin desteklediği ‘istikrar’ politikalarıyla 2003'ten itibaren tarım birlikleri ve kooperatiflere sağlanan desteklere son verildiği, bu durumdan etkilenen Fiskobirlik'in iflasın eşiğine geldiğini eldeki fındık stoklarının fiyatlarının düşüşe geçtiği, ticari bankaların birliğe yeni kredi vermediklerini, bu yüzden birliğin üreticilerine bir yıla yakın bir süredir ödeme yapmadığı ifade edilmiştir.”¹²¹

Fiyatlandırma politikalarında artık etken olan, iç pazarın tüketimini arttırmaya dayalı ithal ikameci politikalar değil, dış pazarların belirleyiciliği ve siyasal iktidarın ihtiyaç düzeyidir. Siyasal iktidar bu düzenlemelerle kalmayıp üretici örgütlenmeleri üzerinde de denetim kurmayı amaçlamaktadır:

“AKP bunlarla yetinmeyerek bir de, 2003 yılında Fiskobirlik seçimlerinde liste çıkarmış fakat yönetimini de ele geçirmeyi başaramamıştı. 2006 yılı seçimlerinde yönetimi ele geçirmek için yeniden liste çıkarırken ‘bizim listemiz seçilirse kredi hazır’ diye propaganda yapmış, kazanamayınca bu kez Fiskobirlik'in kredi almasını engellemiştir.”¹²²

Çayda da benzer bir süreç yaşanmaktaydı. Çay sektörü, bitkisel üretiminin yanı sıra, bölgede istihdam sağlayıcı en önemli kamusal sanayi faaliyetini gerçekleştiriyordu. Ancak bu durum da 1980 sonrasında değişim geçirmiştir. Bugün özelleştirilmesi gündemde olan Çay-Kur'un öncelikli olarak piyasadaki tekelliği ANAP hükümeti tarafından kaldırılmıştır.

“2929 sayılı Kanunla Kurum 1982 yılında, ‘Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü’ adı altında bir Kamu İktisadi Teşekkülü'ne (KİT) dönüştürülmüştür. Bu kanun 233 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile tashih edilmiştir. Türkiye çay tarımı ve sanayindeki çay tekeli 04.12.1984 Tarih ve 3092 Sayılı Kanun'la kaldırılmıştır. Böylece 3788 Sayılı Kanun'la çaya getirilen devlet tekeli 44 yıl sonra kaldırılmıştır.”¹²³

Bakırezer'in ortaya koyduğu şekli ile;

“1980'lerde devlet tedbir almak durumunda kaldı ama tedbirlerin maliyeti yaş çay üreticisine yüklendi. Yeni dönemde önce yaş çay alımına sınırlama getirildi. 1984 sonunda çay tarımında devlet tekeline son ve özel sektöre yatırım teşvikleri verildi. Enflasyonun yüksek oranlarda seyrettiği ortamda, Çay-Kur yaş çay paralarını ortalama 8 ay geç öderken özel sektör ortalama 18 ay geç ödüyordu. Sonuç olarak, yaş çay yaprak üreticilerinin gelirleri düştü, çay tarımı yapılan alan miktarının artışı sürdü ise de hızı kesildi. Durum devletin yaş

---

¹²¹ İkinci, S. “Türk Çiftçilerinden Kitlese Protesto”, World Socialist Web Site, www.wsws.org/tr/

¹²² Aysu, A. 2007; s. 160.

¹²³ Aysu, A. 2007; s. 149

ay üreticileri için tekrar sorumluluk üstlenmek zorunda kaldığı 1992'ye kadar sürdü. Fakat artık üretim alanı genişlemeyecekti.”¹²⁴

Üretim alanı bu dönemde zaten ekolojik sınırların son haddine kadar genişletilmişti. Bununla birlikte özel sektörün çay ödemelerini geç yapmasıyla birlikte, diğere bir şikayet konusu da fabrikalarda çalışan işçilerin maaşlarının geç ödenmesi idi.

Çayın fiyat politikası da, özellikle '80 sonrası enflasyonist ortamda üreticiye son derece olumsuz yansıyordu:

“70'li yılların ikinci yarısında yaprağın kilosuna verilen fiyat, ortalama 0,56 doların üzerindeydi. 80'li yılların ilk yarısında bu fiyat 0,33 dolara düştü, ikinci yarısında da 0,26 dolara kadar geriledi. 90'lı yıllarda bir miktar arttı.”¹²⁵

Günümüzde de yine çay fiyatının belirlenme politikası hararetili tartışmalara sahne olmaktadır.¹²⁶

Sektörde çalışanların örgütlülüğü açısından da çok geri bir pozisyonda olduğu rahatlıkla tespit edilebilir. Her iki üründe de kayıtdışı istihdamın ve mevsimlik işçi çalıştırmanın yaygınlığı düşünüldüğünde güvencesiz ve sendikasız çalışanların yoğunluğu ortaya konabilir. Fındıkta Fiskobirlik, emekçi kesimin taleplerini yansıtmaktan oldukça uzaktır.

“Çay yetiştiricilerinin çoğu köyde bir kooperatife üyedir; ancak bu kooperatiflerin çoğu suni gübre dağıtmaktan başka bir şey yapmaz ve üyeler bunun dışında birlikte hareket etmez. Fabrikalarında çalışanların çoğu sendikalara üyedir, ancak eylem için harekete geçtikleri çok nadirdir.”¹²⁷

Bunların dışında sektörde, çeşitli örgütlenme çabaları içerisine girilse de politik bir hareket sağlanamamıştır. Nitekim 12 Eylül'ün gölgesinde hazırlanan 1982 Anayasası, bu örgütlenme çabalarının önünde kıyasıya bir engel teşkil etmektedir. 21 Mayıs 2008'de kurulan ve içerisinde Fındık-Sen ve Çay-Sen'in¹²⁸ de yer aldığı Çiftçi

---

¹²⁴ Bakırezer, 2009; s. 56–57.

¹²⁵ Hann ve Hann, 2003; s. 87.

¹²⁶ 2008 itibarıyla Türkiye Ziraat Odaları Birliği'nin yaş çay destekleme primi olarak belirlediği 1,10 YTL'ye karşın hükümet 85 kuruş önermiştir. Sonrasında ise tüm tarım ürünlerine uygulanan % 10 kesinti kapsamında prim düşürülmüştür.

¹²⁷ Hann ve Hann, 2003; s. 142.

¹²⁸ “Toplumsal Örgütlenme Çabaları” Birgün Gazetesi, 01.06. 2008, Fındık-Sen ve Çay-Sen'in yönetim kurulu başkanları kuruluş sürecini şu şekilde aktarmaktadırlar:

“Fındık-Sen

Sendikaları Konfederasyonu (Çiftçi-Sen), “üreticilerin sendika kuramayacağı” gerekçesiyle kapatılmıştır. Çay işleme tesislerinde ise dair ise hükümet sendikasılaştırma politikaları izlemektedir.¹²⁹

Sonuç olarak üretici gerek fiyatların belirlenmesinde, gerek satış zamanında, gerekse çalışma koşullarında örgütsüz ve güvencesizdi. 1980’lerden sonra gerek her iki ürüne verilen fiyatlar, gerekse üretime getirilen sınırlamalar ile değişen devlet politikaları köylünün görece yoksullaşmasına neden oldu. 2006 yazında Fiskobirlik ile hükümet arasında yaşanan anlaşmazlık üzerine fındık taban fiyatının bir önceki yılın neredeyse yarısına düşmesi köylünün hükümet politikalarına ne kadar bağımlı ve ne kadar güvencesiz olduğunu hatırlatan örnek bir olaydı.¹³⁰ Küçük işletmelere ve örgütsüz bir yapıya sahip olan fındık üreticisi piyasa koşullarında fiyatların yükselmesini beklemeden ürününü satmak durumunda kalıyor, tüccar karşısında son

---

200’ü aşkın kurucu irade 2004 Haziranında Ordu ilinde gerçekleştirilen Fındık Konferansında, Fındık-SEN’nin kurulma kararını almış ve 01.09.2004 tarihinde de Ordu valiliğine kuruluş belgelerini vermişti. 2004 yılında yaşanan don afeti sonrası hükümetin kayıtsızlığı karşısında bir şeyler yapmak isteyen fındık üreticilerinde Fındık-Sen’nin ortaya çıkışı heyecan yaratmıştı. Kısa sürede üye sayısını 500’lere çıkararak sendika açılan kapatma davası ile üye yazılımını askıya almak zorunda kaldı. Çünkü köylerde kahve toplantılarında sendikaların yasa dışı bir örgüt olduğu propagandası yapılmaya başlanmıştı. Fındık Üreticileri Sendikası hakkında İçişleri Bakanlığına izafeten Ordu Emniyet Müdürlüğüne, 2821 sayılı sendikalar yasasına aykırılıktan 08.10.2004 tarihinde faaliyetlerini durdurma ve kapatma davası açılmıştı. Bu dava Ordu Asliye Hukuk İş Mahkemesinde görülmüş ve 14.01.2005 tarihinde Fındık-SEN hakkında kapatma kararı verilmişti. Fındık-SEN bu kararı temyiz etmiş, Yargıtay 9.hukuk dairesi 2821 sayılı sendikalar kanununun 54. maddesinin 1.fıkrası gereğince 28.06.2006 tarihli 2005/23021 sayılı karar numaralı ilamında kapatma kararını bozmuştu. Dava 14.10.2005 tarihinde yeniden iş Mahkemesinde görülmüş ve tekrar kapatma kararı verilmişti. Fındık-Sen ikinci kez verilen kapatma kararını da temyize gitmişti. Halen dosya Yargıtay da beklemektedir.

Çay-Sen

Çay-Sen bölgede 2002’li yıllara dayanan bir çalışmanın ürünü olarak kurulmuştur. 2002 yılında üreticilerle yapılan bölge toplantıları sonucu Rize’de bir çay kurultayı düzenlenmiş ve sonuç bildirisi yayınlanmıştır. 2005 yılında çay üreticileri sendika girişimcileri olarak Hopa da bir miting düzenlenmiştir. Sendika kurma girişimcilerinin inisiyatifiyle üretici, kitle örgütü temsilcileri ve muhtarlardan oluşan halka açık aleni toplantılar yaptık. Yapılan toplantı ve girişimler sonucu 25 Eylül 2007 de genel merkezi Rize-Pazar da olmak üzere yasal başvurmuzu yaptık ve tüzel kişilik kazandık. 17 Kasım 2007 Cumartesi sendika genel merkez bina açılışımızı yaparak resmen çalışmalarımıza başladık.”

¹²⁹ Çay-Kur ve Fiskobirlik bünyesinde sendikasılaştırma veya iktidar politikalarına uyumlu sendikal örgütlenme çalışmalarının sürdürüldüğü iddia konusudur. Yeni Viçe “Öz-Gıda İşçisine İhanet Etti”, 04.03.2008; Evrensel Gazetesi, “Çay-Kur İflasın Eşiğinde”, 09.10.2008.

¹³⁰ Bakirezer, 2009; s. 86.

derece güçsüz konumda yer alıyordu. İşin özünde, üreticilerin tüm bu süreçlerde söz ve karar sahibi olmasını sağlayacak hiçbir mekanizma ve örgütlenme bulunmuyordu.¹³¹

4.3 YENİ SANAYİLEŞME HAMLELERİ

Trabzon'da 1980 sonrasında da önemli bir sanayileşme hamlesi gerçekleştiği söylenemez. Trabzon, yarattığı GSYİH (cari fiyatlarla) içindeki %14'lük sanayi payıyla, %23,3 olan Türkiye ortalamasının oldukça altında kalmaktadır. Trabzon Organize Sanayi Bölgesi parsel sayısı bakımından Türkiye'de 42'inci, imalat sanayinin yarattığı hasıla bakımından 48'inci, küçük sanayi sitesi işyeri sayısı, imalat sanayi bakımından 39'uncu, imalat sanayi işyeri sayısı bakımından 24'üncü, imalat sanayi yıllık çalışanların ortalama sayısı bakımından 34'üncü, imalat sanayi kurulu güç kapasite miktarı bakımından 45'inci sırada yer almaktadır.¹³² Üretim kalemlerinin henüz bölgeye dışarıdan kaynak girişini artıracak nitelikte ve dış satıma yönelecek düzeyde olmadığı görülmektedir.”¹³³

Trabzon'da Çimento Fabrikası haricindeki imalat sanayi kuruluşları daha çok tarımsal ürünleri işletmeye yönelik, küçük ve orta ölçekli kuruluşlardır. İlde imalat sanayinde sayılabilecek belli başlı alanlar: un ve kepek, süt mamulleri balık yağı ve unu, hazır giyim, mefruşat, ayakkabı, kereste, beton direk, lastik ve plastik ürünler, PVC boru, bakır, çinko, kurşun, alüminyum, kurşun mamulleri, boru, galvanizli sac, tuğla, metal, otomobil yan sanayi ve cerrahi dikiş malzemesi imalatıdır.

---

¹³¹ Üreticilerin fındık fiyatının serbest piyasa koşullarında belirlenmesi sürecinde izlenen politikalar sonucu “perişan” olacağını belirten Uras, bu yapılanma içindeki aktörlerin durumunu şu şekilde özetlemektedir, Uras, Güngör, “Fındık Çiftçisi Derdini Anlatamıyor”, 12.09.2008, Milliyet Gazetesi:

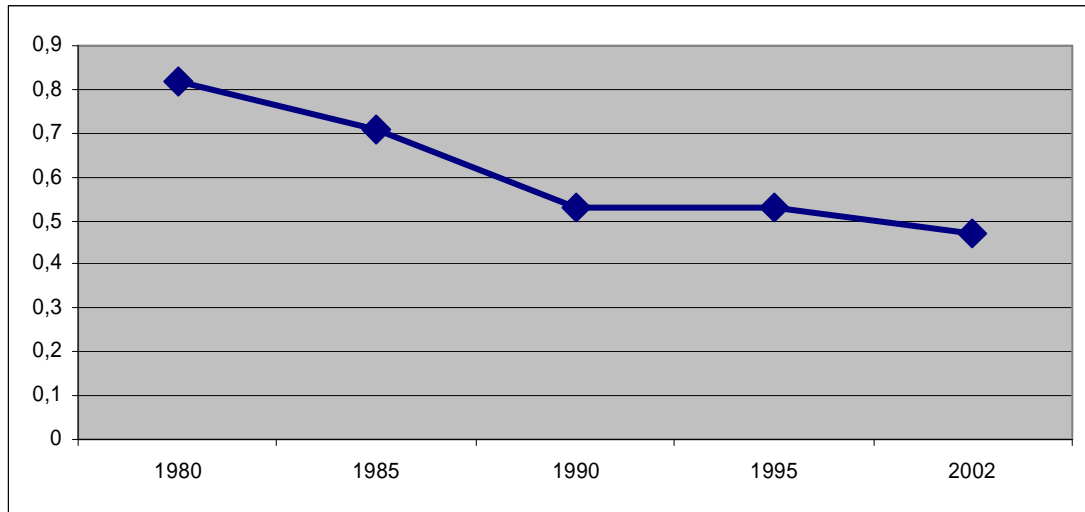
“TMO: Kamu kuruluşu. FİSKOBİRLİK: Yönetimini AKP'nin ele geçirdiği, hiçbir iş yapmayan müflis bir kuruluş. Ulusal Fındık Konseyi: Borsa, oda temsilcileri, sanayici ve tüccarın hâkim olduğu 9 kişilik yönetim kurulunda bir tek büyük üretici temsilcisinin yer aldığı bu nedenle de ihracatçı tüccarların hâkimiyetindeki bir örgütlenme. Ziraat Odaları: Üretici yanlısı olan, üretici için mitingler düzenleyen odalar, şimdilerde “Konsey” şemsiyesi altında tüccar için çalışmaya başladı. SONUÇ: Üreticinin sesini duyuracak kimse yok!”.

¹³² Bilgiler, 2000 yılına göre, DİE, DPT ve Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü'nden derlenmiştir.

¹³³ Çuhadaroğlu, B (2007), “Dokap Kapsamında Sanayileşme ve Çevre Koruma İle İlgili Proje Önerileri Üzerine Bir İnceleme”, *1. Karadeniz ve Çevre Sempozyumu*, MMO Yayınları, Ankara, (73–91), s. 84.

İlin ilk organize sanayi bölgesi Arsin OSB'dir. 1985 yılında faaliyete geçen OSB'de 90 adet firma faaliyet göstermekte, 4000 kişinin istihdam edildiği belirtilmektedir. 2008 yılında faaliyete başlayan Beşikdüzü OSB şu an 780 kişiyi istihdam etmektedir. Gündemde olan Vakfıkebir ve Akçaabat OSB'lerin yerseçimi gerçekleştirilmiş, kamulaştırma ve parselasyon çalışmaları yapılmamıştır.¹³⁴ İlde 2002 yılı itibariyle 11 adet küçük sanayi sitesi yapı kooperatifi mevcut olup, bunların 6'sının inşaatı tamamlanarak faaliyete geçmiştir. Bu küçük sanayi sitelerinde 2004 yılı itibariyle 722 işyerinde, 2394 çalışan bulunmaktadır.¹³⁵

Şekil 4.1. Trabzon İlinin Yıllara Göre İmalat Sanayinde Çalışanların Türkiye Ortalaması İçerisindeki Yeri

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı, 2000 Yılı Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

1980–2002 yılları arasında Trabzon ilinde imalat sanayinde çalışanların Türkiye içerisindeki payı yıllara göre düzenli bir biçimde azalmaktadır. Bu dönem içerisinde Trabzon'da faaliyet gösteren bazı kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ve kapatılması bu payın azalmasının en önemli nedenidir. Ülke içinde küçük-büyük imalat sanayisinde yaratılan katma değerde Trabzon'un payı da yıllar itibariyle azalmıştır.¹³⁶

¹³⁴ Trabzon Valiliği, <http://www.trabzon.gov.tr/TrabzonTanitim/sanayi.aspx>, 31.09.2009.

¹³⁵ Trabzon Çevre ve Orman İl Müdürlüğü, İl Çevre Durumu Raporu, 2004, s.159–160.

¹³⁶ Oranlar, 1980'de 0,44, 1985'te 0,3, 1990'da 0,28, 1995'te 0,2, 2002'de ise 0,22'dir, DİE, İl Yıllığı, 2003.

Trabzon'da sanayileşme hareketi, Türkiye genelindeki sanayileşme hareketinin oldukça gerisinde kalmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde, Trabzon ekonomisinin uzun yıllardır tarım ve tarıma dayalı bir sanayi profiline sahip olduğu görülmektedir. Arazinin dar ve engebeli oluşu, kurulacak olan sanayi tesislerinin çevreye uyumlu olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu anlamda ülke genelindeki kamu yatırımlarından yeterince yararlanamayan Trabzon'da kamuya ait sınai tesisi sayısı son derece sınırlıdır. Kamunun giderek imalat sektöründen çekilmeye başlaması ve Çay-Kur'un özelleştirme sürecinde olması bu istihdam-yoğun sektördeki çalışan sayısının giderek daha da azalacağını ortaya koymaktadır. Nitekim 1992'de özelleştirilen çimento fabrikasında 2000'lerin başındaki çalışan sayısı 400'den 113 kişiye kadar düşmüştür.

Çizelge 4.1. Trabzon'daki Özel ve Kamu Sektöründeki Sanayi İşletmeleri ve İstihdam Durumları

ÖZEL SEKTÖR		
Sanayi Grubu	İşyeri Sayısı	İstihdam durumu
Gıda İçki ve Tütün Sanayi	65	4836
Dokuma Giyim Eşyası ve Deri Sanayi	9	243
Orman Ürünleri San.	10	181
Kâğıt, Kâğıt ürünleri ve Basım Sanayi	1	5
Kimya, Petrol, Kömür Kauçuk ve Plastik Ürünleri Sanayi	21	290
Taş ve Toprak San.	13	331
Metal Ana Sanayi	9	177
Metal Eşya –Makine ve Teçhizat, Ulaşım Aracı İlmi ve Mesleki Ölçme Aletleri Sanayi	4	48
Diğer İmalat Sanayi	58	1581
KAMU SEKTÖRÜ		
Sanayi Grubu	İşyeri Sayısı	İstihdam durumu
Gıda, İçki ve Tütün Sanayi (Çay)	8	2673
Taş ve Toprağa Dayalı San.	1	155

Kaynak: İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü Verileri, 2004

Trabzon ili imalat sanayinin en belirgin özelliği de tarımsal ve hayvansal kaynak potansiyeline yönelik olmasıdır. Nitekim il tarımında önemli bir yer işgal eden fındık ve çay yaprağı üretimi, aynı zamanda imalat sanayinde fındık işleme ve çay işleme

tesislerinde girdi olarak kullanılmaktadır. 1984 yılına kadar yalnızca Çay-Kur (Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü) tarafından işlenen ve pazarlanan çay, 4 Aralık 1984 tarihinde çıkarılan 3092 sayılı kanunla özel sektörün de faaliyet alanına girmiş bulunmaktadır. 1999 yılı itibariyle ilde Çay-Kur'a ait toplam 36.410 ton/yıl yaş çay yaprağı işleme kapasitesine sahip 8 adet çay fabrikası bulunmaktadır. Özel sektöre ait ise yaklaşık 29.244 ton/yıl çay yaprağı işleme kapasitesine sahip 21 adet çay fabrikası faaliyet göstermektedir. İmalat sanayinde girdi olarak kullanılan bir diğer önemli tarım ürünü de fındıktır. Trabzon ili tarımsal üretiminde ve GSYİH'si içinde önemli bir yer teşkil eden fındık üretimi, aynı zamanda imalat sanayinde fındık işleme tesislerinde (iç fındık, beyazlatılmış fındık, kavrulmuş, kıyılmış, ezilmiş fındık üretiminde) girdi olarak kullanılmaktadır. İlde yaklaşık 93.407 ton/yıl iç fındık ve iç fındık işleme kapasitesine sahip 12 adet fındık işleme tesisi bulunmakta ve bu tesislerde 784 kişi istihdam edilmektedir.¹³⁷

1980 sonrasındaki Trabzon'daki sanayileşme niceliksel olarak bu karakterdedir. Genel itibariyle bakıldığında, bu dönemde Anadolu'da gelişen sınaî merkezler büyümelerini ihracata yönelmek suretiyle sağlamışlardır. Trabzon'da mevcut fabrikalar arasında ihracata yönelik olanlar da vardı ama daha çok bölge pazarına yöneltiler. Ayrıca orta ölçeği geçmiyorlar ve düşük katma değer üretiyorlardı.¹³⁸ Yenilikçi sanayileşme bağlamında teknoloji-yoğun bir üretimden bahsetmek mümkün değildir. Bu yönde üniversite ve sanayi işbirliği temelinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu işbirliklerinin ayrıntılarına girmeden, bilgi üretimi ile ekonomi (sermaye diye belirtelim) arasında kurulan ilişkinin yine küreselleşme ve geç-kapitalizm ile oldukça bağıntılı olduğunun altını çizmeden geçmeyelim:

“Kapitalizmin vardığı bu aşamada araştırma geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri büyük şirketler içinde ayrı bir bölüm haline gelir. Buradaki temel güdü şirketin kendi kârını maksimize etmesidir.

(...) bu ilişkiyi (kapitalizm/sermaye-üniversite) daha özgül kılan nokta, bir kurum olarak üniversitenin ve hatta tüm bir eğitim sisteminin sadece ideolojik ve kültürel yeniden üretimin değil, bizzatıhi iktisadi bir süreç olarak sermaye birikiminin de kalbi haline gelmeye başlamasıdır.

---

¹³⁷ TTSO, <http://www.ttso.org.tr/index.php?link=sabit&no=71>, 17.07.2009.

¹³⁸ Bakırezer, 2009; s. 68.

(...) sermaye açısından bakıldığında bu işbirliği, geç-kapitalizmde sermaye birikim süreci için gerekli aşırı kârın kaynağı haline gelen teknolojik yenilenmenin ve onun gereği olan araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin yüksek maliyetini kamu finansmanından faydalanan üniversiteler üzerinden topluma yayma anlamına gelmektedir. Sanayi-üniversite işbirliği programı kapsamında üniversitelerdeki altyapı ve insan gücü sermayenin hizmetine koşulacaktır.”¹³⁹

Bu işbirliği ve “yenilikçi projeler” kapsamında yapılandırılan “Karadeniz Teknoloji Merkezi”nden bahsedilebilir. DOKAP bölgesindeki KOBİ’lerin teknolojinin geliştirmek, bunların ulusal/uluslararası pazarlarda rekabet şansını arttırmak amacıyla KTÜ destekli olarak KOSGEB tarafından bu program yürütülmektedir. Bununla birlikte, KTÜ çevresinde bir “ileri teknoloji vadisi” yapılandırılması amaçlanmaktadır. KTÜ bünyesinde kurulmuş olan “Trabzon Teknoloji Geliştirme Bölgesi Yönetici Anonim Şirketi”¹⁴⁰; üniversiteler, araştırma kurum ve kuruluşları ile üretim sektörlerinin işbirliği sağlanarak, “ülke sanayinin uluslararası rekabet edebilir ve ihracata yönelik bir yapıya kavuşturulması” maksadıyla teknoloji standardını yükseltmek, verimliliği arttırmak amaçındadır.

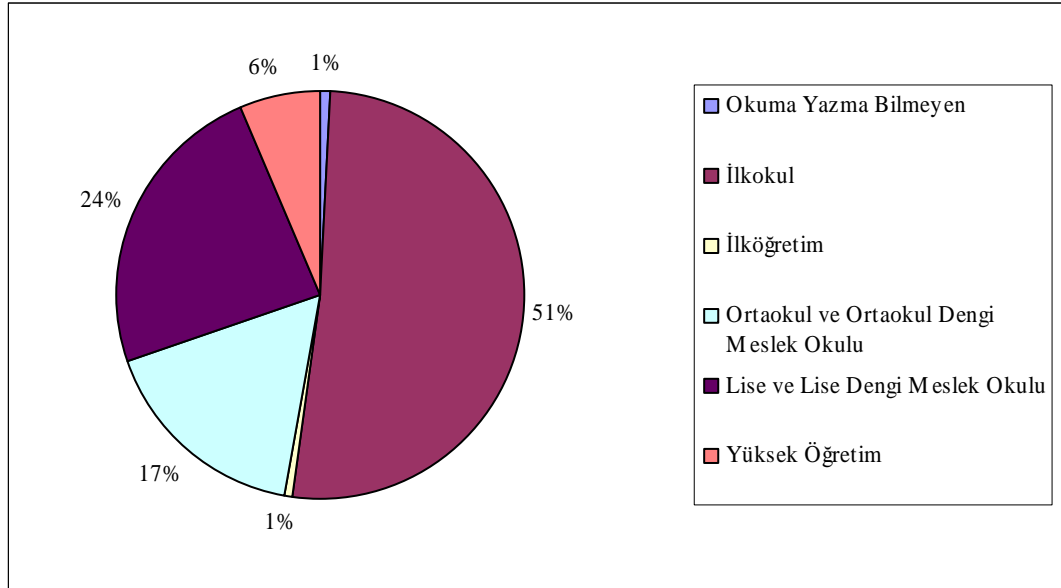
Bu yapılanma çalışmaları ile birlikte Trabzon’da ileri vasıflı bir emek kullanımından bahsetmek şu an itibariyle mümkün gözükmemektedir. İmalat sanayi büyük ölçüde kol emeğine dayalı üretimde yoğunlaşmakta ve düşük nitelikli eğitime sahip nüfusa istihdam olanağı sağlamaktadır. Çalışanların sadece % 6’sı yükseköğretim mezunudur.

---

¹³⁹ Akça, İ. Benli, F. ve Sabit, A. (2001), “Geç Kapitalizm, Yeni Sağ ve ‘Yeni’ Üniversite” *Birikim Dergisi*, no: 142–143, (57–70), s. 58, 59.

¹⁴⁰ 30 Nisan 2004 tarih ve 25448 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 2004/7127 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Trabzon Teknoloji Geliştirme Bölgesi Trabzon Belediyesi, TTSO, Trabzon Ticaret Borsası, Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği, KASİYAD ve KARGİD dernekleri ile ATİ Teknoloji ve Özel Sağlık Hizmetleri AŞ ve Karadeniz Çelik Döküm Sanayi, Nakliyat ve Ticaret AŞ’nin katılımıyla “Trabzon Teknoloji Geliştirme Bölgesi Yönetici AŞ” kurulmuştur.

Şekil 4.2. Trabzon İli İmalat Sanayinde Çalışanların Eğitim Durumu (2000 Yılı)

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı, 2000 Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

4.4 İŞGÜCÜNÜN YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ ve ÖRGÜTLÜLÜĞÜ

İşgücünün değişen yapısını ve durumunu incelemek, değişen koşullar etrafında sınıfsal bir irdelemeyi yürütmek açısından oldukça önemlidir. İşgücünün yapısının dönüşümünün, örgütlülüğünün, mekânsal dağılımının ve özellikle işsizliğin küreselleşme ile birden çok bağlantısı bulunmaktadır. Bu, sektörel dönüşümden, örgütlenmeye, küresel akışlardan, kamunun değişen rolüne kadar birçok unsuru içerisinde barındırmaktadır.

Çalışan nüfusun işgücüne dağılımına baktığımızda yine gerek kapitalist modernleşmenin genel eğilimi, gerekse Trabzon'un kendine özgü yapısından kaynaklı bir yapı görülebilmektedir. Birçok kez belirtildiği üzere Doğu Karadeniz Bölgesi ve bunla birlikte Trabzon ili çay ve fındık kaynaklı olmak üzere tarımsal üretimin yoğun olarak gerçekleştiği yerlerdir. Bu yapılanma yıllar itibariyle hizmetler sektörünün gelişimi bağlamında değişim gösterse de hemen hemen sabit eğilimli bir sektör olan sanayinin, gerek istihdam kapasitesi gerekse yarattığı hasıla açısından, geri bir pozisyonda olduğu kolaylıkla belirtilebilir. Trabzon'un buradaki önemi, bölgesel hizmet birimlerini bünyesinde barındırması, bu ölçekte yerel-ulusal-küresel akışların odağında yer alıyor olmasıdır. Aynı zamanda Trabzon, bölgenin tarımsal üretiminin büyük ölçüde pazarlandığı bir ticaret merkezidir. Geçmişten beri

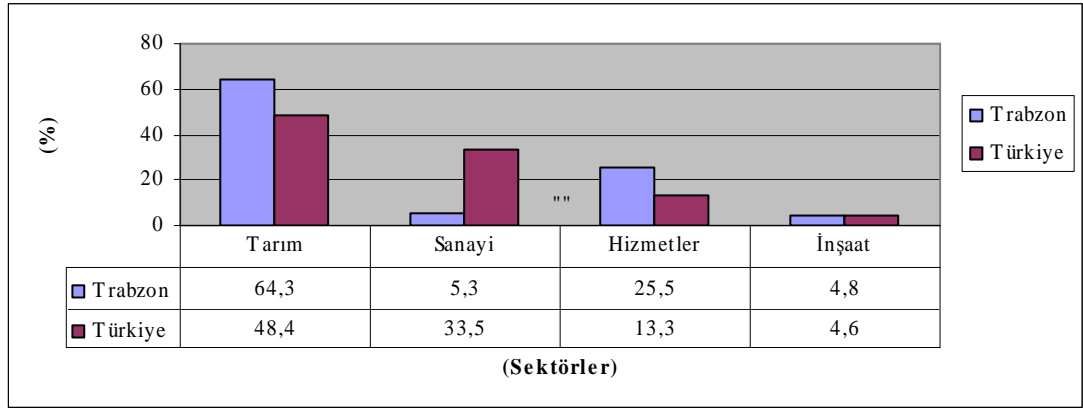
bu temel özelliklerini sürdüren kentte '90'larla birlikte tarımdaki çözülme ve küreselleşme süreçlerinin yoğunlaştırdığı küçük ölçekli ticaret, taşımacılık ve turizm sektörlerinin gelişmesi ile birlikte, kentin hizmet merkezi olma eğilimi güçlenmiştir.

Çizelge 4.2. Trabzon'da İktisadi Sektörlere Göre İstihdam Edilen Nüfusun Yıllara Göre Değişimi (%)

SEKTÖRLER	1980	1985	1990	2000
Tarım	72,6	70,8	68,8	64,3
Sanayi	6,8	6,4	6,4	5,3
Hizmetler	16,4	19,8	20,4	25,5
İnşaat	3,2	2,8	4,0	4,8

Kaynak: "DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı - Trabzon, Yayın No: 2489, Ankara, 2001" Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Şekil 4.3. Trabzon'da Çalışanların Sektörel Dağılımının Türkiye İle Karşılaştırması (2000 Yılı, %)

Kaynak: DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı, Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Bu eğilimlerin küreselleşme ile olan bağlantısı, genel tarihsel değişimi arka plana aldığımızda rahatlıkla kurulabilir, ancak yeterli değildir. Mevcut küreselleşme yazınında da küreselleşme ile birlikte kalifiye, finans, bilişim, iletişim, uluslararası ticarete dayalı bir işgücü profiline ortaya çıkacağı/çıkması gerektiği belirtilmektedir. Trabzon ve benzeri yerleşmelerdeki eğilimi (hizmetler sektörünün gelişimini) ise bu genel-geçer bakış açısı ile ele alıp, bu tezi doğrulamak hata olur. Baştan beri belirttiğimiz biçimde bu bir "taşra" yapılanmasıdır ve küreselleşme süreçleri ile ne kadar bağlantılı olsa dahi, bilinçli bir ekonomi-politik yapılanmanın tercih unsuru olduğu söylenemez.¹⁴¹

¹⁴¹ İşgücü yapısının dönüşümünün izlerini takip etmek ve bunun küreselleşme ile bağlantısını kurmak birkaç açıdan sıkıntılı bir analizdir. Birincisi istatistikî verilerden kaynaklanmaktadır. TÜİK sayımlarına göre yapılacak bir analiz gerek tarihsel olarak –en sonuncusu 2000 yılında yapılan nüfus

Çizelge 4.3. Trabzon'da Çalışanların Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı

SEKTÖRLER	EKONOMİK FAALİYET	İl Toplamı	Merkez
TARIM	Ziraat, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	64,31	0,95
SANAYİ	Madencilik ve Taş Ocakçılığı	0,09	0,09
	İmalat Sanayi	4,99	11,15
	Elektrik, Gaz ve Su	0,26	0,73
İNŞAAT	İnşaat	4,82	7,14
HİZMETLER	Toptan ve Per. Tic. Lokanta ve Otelcilik	7,1	23,6
	Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	2,82	7,93
	Mali Kur. Sigorta, İş Hizmetleri	1,77	6,3
	Toplum-Sosyal-Kişisel Hizmetler	13,81	42,01

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı, 2000 Yılı Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

İşgücünün sektörlere göre dağılımını ekonomik faaliyetler doğrultusunda derinleştirdiğimizde, karşımıza Çizelge 4.3'te yer alan tablodaki veriler çıkmaktadır. Hizmetler sektöründeki dağılımın ticaret ve özellikle toplum hizmetlerinde yoğunlaştığı ortaya çıkmaktadır. Trabzon'un halen daha kamu yatırımları doğrultusunda, bölgenin yönetim birimlerini/müdürlüklerini de bünyesinde barındırdığı bir kent olduğu düşünüldüğünde yüksek oranda bir memur kesiminin varlığından bahsedilebilir. Çizelge 4.4'te ayrıntılarıyla da görüldüğü gibi bu hizmetlerin kamu kesiminde yoğunlaştığı ortaya çıkmaktadır (% 82). Dikkati çeken önemli bir nokta milletlerarası ve yabancı kuruluşlardaki istihdamın dikkate değer olmamasıdır.

---

sayımından dolayı- gerekse içerik olarak küresel bir işgücü profiline varlığı ve/veya yokluğuna dair bizi tutarlı ve karşılaştırılabilir sonuçlara götürememektedir. Bununla birlikte özellikle küreselleşme ile bunun gereksinimleri arasında doğrudan bağlantı kurmaya çalışanlar söylem ve tespitlerinde benzeri bir hataya düşmektedir. Örneğin kentte bir yüksek öğrenim kurumu mevcuttur, buna göre kalifiye işgücünün varlığına dair bir akıl yürütmesi hiç sakınmasız yapılabilmektedir.

Çizelge 4.4. Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmetlerde Çalışanların Dağılımı

Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmetler	TOPLAM	ERKEK		KADIN	
	Sayı	Sayı	Yüzde (%)	Sayı	Yüzde (%)
Toplam	56672	44378	78,31	12294	21,69
Kamu idaresi ve savunma	21664	18991	87,66	2673	12,34
Çevre sağlığı ve benzeri hizmetler	282	172	60,99	110	39,01
Sosyal ve ilgili kamu hizmetleri	24783	16165	65,23	8618	34,77
Eğlence ve kültür hizmetleri	968	836	86,36	132	13,64
Kişisel hizmetler	8972	8212	91,53	760	8,47
Milletlerarası ve diğer yabancı kuruluşlar	3	2	66,67	1	33,33

Kaynak: DIE Genel Nüfus Sayımı, 2000 Yılı Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

İstihdam oranlarının yanı sıra yaratılan hasılanın sektörlere dağılımı ise Çizelge 4.5'teki gibidir. Beklenildiği üzere yıllar itibariyle tarım sektörünün yarattığı hasıla değeri daralma eğilimi gösterirken, toplam büyüme hızı % 1,3 seviyesinde kalmıştır.

Çizelge 4.5. Trabzon'da Yaratılan Hasıla Bakımından Sektörel Dağılım ve Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla)

	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam
2000 Yılı Sektör Payları	15,9	19,3	64,8	100,0
1987–2000 Yıllık Ortalama Büyüme Hızı (%)	-2,5	1,7	2,5	1,3

Kaynak: DPT, 2003 Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Çalışanların örgütlülüğü açısından Trabzon'un oldukça geri bir konumda olduğu tespit edilebilir.¹⁴² Elbette sendikal örgütlülük yalnızca niceliksel sonuçlar ele alınarak değerlendirilemez. Ayrıca sendikal örgütlülüğün kendisinin dahi sınıfsal bir mücadele biçimini doğurduğu kabulü ile yola çıkmak doğru değildir, kimi zaman bu durumun kendisi çelişkili süreçler doğurmaktadır. Ancak burada kısmi bir niceliksel bakış açısı bile bize çalışanların örgütlülüğü açısından önemli sonuçlar vermektedir. İşçi hareketini, Türkiye genelinde 35 sendika ile temsil eden Türk-İş'in, Trabzon'da 14 sendika şubesi etkinlikte bulunmaktadır.¹⁴³ Bununla birlikte Hak-İş'e bağlı Hizmet-İş

¹⁴² Bu kısımdaki bilgiler, Ahmet İnce'nin "Trabzon Emek Hareketi" adlı yazısından derlenmiştir: <http://sendikalinisiyatif.blogcu.com/trabzon-emek-hareketi-3-bolum-4221749.html>, 20.09.2007.

¹⁴³ Bu sendikalar, Orman-İş, BASS sendikası, BASİSEN, 1 No'lu Yol-İş, 2 No'lu Yol-İş, Tes-İş, Türk Haber-İş, Sağlık-İş, Belediye-İş, Maden-iş ve Tek Gıda-İş'tir. Bu sendikalardan en büyüğü Yol-İş

bulunurken DİSK'e bağlı herhangi bir sendika bulunmamaktadır. Trabzon'da Türk-İş'e bağlı sendikalar, bu zamana dek merkezi eylemler yapmışlar, yerel inisiyatifle herhangi bir eylem gerçekleştirmemişlerdir. Kamu emekçilerinin en önemli örgütlenme alanı olan eğitim işkolunda ise 2005 yılına kadar en fazla üyeye Eğitim-Sen sahip olurken, bu tarihten sonra hem ülke genelinde hem de Trabzon'da üye sayısında ciddi düşüşler yaşanmıştır.¹⁴⁴ KESK'e bağlı bir diğer sendika ESM'nin (Enerji Sanayi ve Maden Kamu Emekçiler Sendikası) üye sayısı 300 civarındadır.¹⁴⁵ Bununla birlikte sağlık işkolunda SES'in üye sayısının 2007 yılı itibariyle 460 olduğu tespit edilirken, Haber-Sen'in üye sayısı 426'dır.¹⁴⁶ Örgütlülüğe dayalı bu tespitlerin ötesinde sendikaların eylemliliği merkezi düzeyde ve oldukça düşük katılımlıdır.

4.5 İŞSİZLİK, GELİR DAĞILIMI ve SOSYO-EKONOMİK ÇÖZÜLME

Trabzon'un işsizlik verilerini incelediğimizde, işsizlik oranının her dönem Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Bu sonuç iki nedenle yanıltıcıdır; birincisi bilindiği üzere Trabzon yüksek işsizlik problemi nedeniyle dış göç vermektedir, ikincisi özellikle tarım kesiminin istatistiğe dahil edilmesi işsizlik oranının düşük çıkmasına neden olmaktadır. İşgücüne katılma oranı bakımından da aynı eğilim söz konudur.

Çizelge 4.6. Yıllara Göre İşsizlik Oranları (Türkiye-Trabzon)

	1980	1985	1990	2000
Türkiye	3,6	4,7	5,4	8,9
Trabzon	2,7	4,2	4,7	8,3

sendikasıdır. Karayollarında örgütlü yaklaşık 850, özelleştirilen Köy Hizmetleri birimlerinde ise yaklaşık 1500 üye tespit edilmektedir.

¹⁴⁴ Eğitim işkolundaki sendikaların üye sayıları (2007 itibariyle) şu şekildedir: Türk Eğitim-Sen; 2657, Eğitim Bir-Sen; 1331, Eğitim-Sen; 849, Eğitim-İş; 391, Teç-Sen; 20.

¹⁴⁵ Memur kesimine yönelik konfederasyonlarda, aynı iş kolunda 15 Mayıs 2007 tarihi itibariyle Tüm Bel-Sen'in üye sayısı 400, Türkiye Kamu-Sen'e bağlı Türk Yerel Hizmet-Sen'in 154, Memur-Sen'e bağlı Bem Bir-Sen'in 227 üyesi bulunmaktadır. Bu duruma göre, Trabzon'da yerel hizmet işkolunda en büyük sendika olarak Tüm Bel-Sen öne çıkmaktadır.

¹⁴⁶ Bunların yanı sıra Türk Kamu-Sen'e bağlı Türk Büro-Sen, Türk Sağlık-Sen, Türk İmar-Sen, Türk Haber-Sen ve Türk Enerji-Sen'in sendikaları bulunmaktadır.

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı, 2000 Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

Türkiye geneline göre yüksek bir kırsal nüfus barındıran ilde kentsel alanlardaki oranlara da bakmak gerekmektedir. Buna göre işsizlik kırsal % 1,7, il merkezinde % 16,5, ilçe merkezlerinde % 30,9 oranlarındadır.¹⁴⁷ Bu oranın kriz sonrasında yaşanan büyük yıkımın sonucu kentsel alanda daha yüksek gerçekleştiği tahmin edilebilir.

Aynı dönemler itibari ile işsizlik oranları incelendiğinde yine işgücüne katılım oranlarında ortaya çıkan durumun benzeri söz konusudur. 1990'lara kadar değişken olmayan bir süreç gözlemlenirken, 1990'ların ikinci dönemi ile beraber işgücüne katılımında görülen azalışın yanı sıra işsizlik oranlarında belirgin bir artış söz konusudur.

Çizelge 4.7. Trabzon İlçe Merkezleri Çalışabilir Nüfusun İktisadi Özellikleri (%)

YERLEŞMELER	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşgücünde Olmayan
İl Toplamı	58,4	91,7	8,3	41,6
İl Merkezi	39,1	83,5	16,5	60,9

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı, 2000 Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

İşgücüne katılım ve işsizlik oranları Çizelge 4.8'de cinsiyete göre tasnif edilmiştir. Yine kırsal nüfusun ve geçimlik aile çalışanlarının yoğunluğundan dolayı kadın nüfusun işsizlik oranı düşük bir oranda gözükülebilmektedir.¹⁴⁸

Çizelge 4.8. Trabzon İli Nüfusun İktisadi Özelliklerinin Cinsiyete Göre Değişimi

	1980	1985	1990	2000
ERKEK				
İşgücü	168.348	189.316	204.327	256.284
İstihdam	161.210	176.608	189.897	230.110
İşsiz	7.138	12.708	14.430	26.174
İşgücüne katılma oranı (%)	73,6	72,8	73,2	67,5
İşsizlik oranı (%)	4,2	4,7	7,1	10,2
KADIN				
İşgücü	164.584	167.468	186.998	191.060
İstihdam	162.866	165.142	183.213	180.155
İşsiz	171	2326	3.785	10.905
İşgücüne katılma oranı (%)	32,0	57,6	61,3	49,5

¹⁴⁷ DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı: Trabzon, s. 130, 132.

¹⁴⁸ Bunu sağlayan bir diğer gerekçe de nüfus sayımlarında ev hanımlarının "işsiz" nüfusa dahil edilmemesidir. Ücretsiz çalışan aile işçisi göz önüne alındığında da çalışan kadınların %79,80'i bu kesimin içerisinde yer almaktadır.

	1980	1985	1990	2000
İşsizlik oranı (%)	1,0	1,4	2,0	5,7

Kaynak: TR 90, ÇDP, İktisadi Analiz Raporu. DİE, Genel Nüfus Sayımı, 2000 Verilerine Göre Hazırlanmıştır.
www.gelecekkaradeniz.org

Yukarıdaki çizelgede daha net bir biçimde görüleceği üzere 1990'lara kadar süren benzer eğilimler 1990 yılı ve sonrasında açık bir değişim göstermektedir. Bu dönemde hem erkek hem de kadın işgücü ve istihdam rakamlarındaki ve işgücüne katılım oranlarındaki paralel azalmalar özellikle dikkat çekicidir. Doğal olarak işsizlik oranında da tersine bir eğilim gözlenmekte olup, kadın işsizliğindeki artış daha belirgindir.

Küreselleşme ve işsizliğin bağlantısını kurabilmek maksadıyla 2000 sonrasında, özellikle kriz dönemlerini incelemek önemli sonuçlar ortaya koyabilir.¹⁴⁹ 2001 krizinden sonra Türkiye'deki genel işsizlik oranı artarak % 10,5 seviyelerine gelmiştir. Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası tarafından ise kriz sonrasında Trabzon'daki işsizlik oranı % 13-14 olarak tahmin ediliyordu. 2002 ile birlikte, küreselleşme ve neo-liberal politikaların uygulama alanının genişletildiği ve kurumsallaştığı, sıcak para akışının gerçekleştiği dönemde işsizlik oranlarının kısmen düştüğü, büyüme oranlarının yükseldiği malumdur. Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) Hanehalkı İşgücü Anketinin 2006 yılı sonuçlarına göre, Türkiye'de işgücüne katılım oranı ise yüzde 48 olarak hesaplanmış, işsizlik oranı kentlerde yüzde 12,1, kırsal kesimde yüzde 6,5 olarak belirlenmiştir.¹⁵⁰ 2008 yılı TÜİK'in Hanehalkı İşgücü Anketlerine dayalı olarak Türkiye'de işsizlik oranı % 11 seviyesindedir.¹⁵¹ 2008 yılı sonlarında etkisini göstermeye başlayan ekonomik kriz ile birlikte Trabzon'da, 2008 yılında, aylar itibariyle İŞKUR İl Müdürlüğü'ne yapılan iş başvurularında artışlar tespit edilmeye başlanmıştır.¹⁵² 2009 Mayıs ayı itibariyle ise

---

¹⁴⁹ 2000 sonrasında TÜİK tarafından genel bir nüfus sayımı yapılmadığından bu değerlendirmeler farklı kaynaklara referansla gerçekleştirilmiştir.

¹⁵⁰ "2006 Yılı İşsizlik Oranı 9,9" Milliyet Gazetesi;
<http://www.milliyet.com.tr/2007/03/06/son/soneko08.asp>, 03.07.2009

¹⁵¹ TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=25&ust_id=8, 21.07.2009.

¹⁵² Aylara göre başvurular şu şekildedir: Ocak 700, Şubat 1.735, Mart 843, Nisan 684, Mayıs 706, Haziran 954, Temmuz 898, Ağustos 532, Eylül 304, Ekim 1.255, Kasım 1.329, Aralık 1.920.
"Trabzon'da 2008 Yılı İşsizlik Rakamları", <http://www.lpghaber.com/Trabzon%E2%80%99da-2008->

bu Türkiye’de İşsizlik oranı küresel krizin etkisiyle % 13,6’ya, kentsel alanda ise % 16,5’e kadar yükselmiştir. Bu oranın Türkiye genelinde olduğu gibi Trabzon’da da doğrudan yansımaları görülebilmektedir. Nitekim Sosyal Güvenlik Kurumu verilerine göre Trabzon genelinde 2009 yılında işsizlik oranı artarken, çalışan 5 bin kişi de işsiz kalmıştır.¹⁵³

Küreselleşme ile devletin kamu hizmetlerinden giderek elini çekmesi ve sermayenin akışkanlığının artmasına paralel olarak gelir dağılımındaki adaletsizliğin arttığını belirtmiştik. Türkiye’deki benzer dağılım adaletsizliği Trabzon’da da kendini yinelemektedir.¹⁵⁴ Türkiye’nin geneli itibariyle bir değerlendirme yaptığımızda DPT verilerine göre (2001) Trabzon’un kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) sıralamasında 48. sırada olduğu görülmektedir.¹⁵⁵ Trabzon’da kişi başına GSYİH 2001 yılında 1.506 ABD Doları olarak gerçekleşmiş, 2.146 ABD Doları olan Türkiye ortalamasının oldukça altında kalmıştır.

1994 yılı verilerine göre Trabzon genelinde en düşük gelire sahip % 20’lik kesim toplam gelirin % 5,68’ini alırken, en yüksek gelire sahip % 20’lik kesim gelirin % 51,16’sını paylaşmaktadır.¹⁵⁶ Genel itibariyle adaletsiz bir dağılımın tespit edildiği bu paylaşım yine de Türkiye ortalamasından daha iyi durumdadır. 2000 sonrasında yaşanan iki büyük kriz ile gelir dağılımındaki adaletsizliğin derinleştiğini tahmin etmek zor değildir. Nitekim 2007 yılında Trabzon kentinde (18 yaş üstü, en az bir yıldır Trabzon’da yaşayan 3412 kişiyle görüşülerek) yapılan araştırma¹⁵⁷ sonuçlarına

---

[Yeni-İssizlik-Rakamları--haberi-161980.html](http://www.yeni-issizlik-rakamlari-haberi-161980.html), 24.08.2009. Bu sayı, DİE rakamlarına göre, 2001 krizi sonrasında, 2002 yılı itibariyle toplam 2.336 kişidir.

¹⁵³ “Kriz Trabzon’u Böyle Vurdu”, Günebakış Gazetesi, <http://www.gunebakis.com.tr/haber.php?id=19470&t=kriz-trabzonu-boyle-vurdu>, 05.08.2009.

¹⁵⁴ Gelir dağılımına yönelik analiz bu konuda illere göre yapılan istatistikî verinin yetersizliğinden dolayı zayıf kalmaktadır. Nitekim TÜİK’in illere göre gelir dağılımı yayını 1994 verilerine dayanmaktadır ve bu veriler de bu çalışmanın gereksinimlerini karşılamamaktadır. Ancak yetersiz olsa da burada farklı kaynaklardan yapacağımız değerlendirme çeşitli ipuçları ortaya koyabilmektedir.

¹⁵⁵ DPT, (2003), İller Ve Bölgeler İtibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki Gelişmeler (1987–2000).

¹⁵⁶ DİE, (1994) Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, DİE, Ankara, 1997.

¹⁵⁷ Vatandaş, C. (2008), Trabzon’da Kentleşme-Kentlileşme Süreci ve Problemleri, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, KTÜ Matbaası, Trabzon.

göre örneklem grubunun % 38'inin aylık hane geliri 750 TL'nin altındadır.¹⁵⁸ TÜRK-İŞ'in düzenli olarak hesaplayarak yayınladığı açlık sınırı çalışmasına göre, araştırmanın yapıldığı yılda dört kişilik bir aile için açlık sınırı geliri 714 TL/aydır.

Birçok diğer sosyal gösterge de ilin genel anlamda geri kalmışlığını ortaya koymaktadır. Özellikle düşük gelirli gruplar açısından sosyal güvenliğin önemi düşünülerek bakıldığında, Türkiye ortalamasının altında bir durumun söz konusu olduğu ortaya çıkar.¹⁵⁹ Trabzon'un köylü ve esnaf ili olduğu göz önüne alınarak Bağ-Kur kapsamındaki nüfusa bakıldığında yine Türkiye ortalamasının altında bir durum ile karşılaşılır.¹⁶⁰ Eğitim ve sağlık göstergeleri açısından Türkiye ortalamasının üzerinde bir il görünümünde olan Trabzon'un tüketim anlamında geri kalmışlığı yine gün yüzüne çıkmaktadır. 2000 yılı verilerine göre Trabzon, fert başına düşen elektrik tüketim miktarında Türkiye'deki diğer iller arasında 63. sırada iken, on bin kişiye düşen özel otomobil sayısı bakımından 52. sıradadır.¹⁶¹

Özellikle kent 2008 yılı itibariyle de küresel krizden önemli ölçüde etkilenmiştir. Trabzon Esnaf ve Sanatkarlar Odası Başkanı Halil İbrahim Kalfaoğlu'nun yapmış olduğu açıklamaya göre, 2008 yılının son beş ayında kapanan işyeri sayısı 1175'i bulmuştur.¹⁶² 2001 yılında da yine benzer durumlarla karşı karşıya kalınmıştır.¹⁶³ 2001 krizinin sanayi bölgesindeki yıkıcı etkisi de büyük olmuştur. O dönemde

---

¹⁵⁸ TÜRK-İŞ'in çalışmasına göre açlık sınırı, araştırmanın yapıldığı yılda dört kişilik bir aile için açlık sınırı geliri 714 TL/aydır.

¹⁵⁹ 2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre SSK kapsamındaki toplam nüfus Trabzon'da % 34,74'lük bir kesimi içerirken, Türkiye genelinde bu oran % 52,6'dır. Bu oran 1996 yılında Trabzon'da % 36,43'tür.

¹⁶⁰ DİE, 2000 yılı nüfus sayımına göre Bağ-Kur'dan aylık alan aktif ve pasif sigortalı nüfusun oranı Türkiye'de % 4,90 iken Trabzon'da bu oran % 4,19'dur. 2000 yılı itibariyle Türkiye nüfusunun 1,43'ü bir esnaf ve köylü ili olan Trabzon'da iken, 2006'da Türkiye genelindeki Bağ-kur kapsamındaki bağımlılar dahil esnafın % 1,33'ü, bağımlılar dahil köylünün 1,05'i Trabzon'daydı. 2007 yılı itibariyle ise bağımlılar dahil toplam sosyal güvenlik kapsamında olan kesimin Türkiye'nin % 1,1'ine kadar düşmüştür. Sosyal Güvenlik Kurumları İstatistikleri için bkz. <http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/Anasayfa/Istatistikler>, 16.18.2009.

¹⁶¹ Dinçer, B. Özasan, M ve Kavasoglu T. (2003), İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, DPT, Ankara.

¹⁶² Trabzon Esnaf ve Sanatkarlar Odası (TESOB), Haberler, <http://www.tesob.org.tr/haberler.php?no=10&ad=Sanki%20Cennetten%20Yer%20Al%C4%B1yorlar> d%C4%B1, 29.09.2009.

¹⁶³ 2001 krizi ile birlikte Trabzon Esnaf ve Sanatkarlar Odası Birliği 1332 esnafın kaydını sildirdiğini belirtmektedir, Karadeniz Gazetesi, "Trabzon: 1332 Esnafın Kaydı Silindi", 07.09.2001.

OSB’de 900 işçinin işten çıkarıldığı belirtilmektedir.¹⁶⁴ Benzeri etki Serbest Bölgede de ciddi bir şekilde hissedilmiştir.¹⁶⁵ Daha önce 1000 kişiye iş sağlayan Trabzon serbest bölgesinde, ekonomik kriz sonrası çalışan sayısının 50 kişiye düştüğü belirtilmiştir. 2005–2006 yıllarında da ülke genelinden daha şiddetli bir yıkım gerçekleşmiştir. Trabzon’da işletme sayısı 2005’te 2.533 adet, 2006’da 1.187 adet azalmıştır.¹⁶⁶ Trabzon ve çevresindeki bazı fabrikalar üretimini süresiz durdururken, bazıları da üretimine ara vermiştir.

4.6 KÜRESEL AKIŞ ÖGELERİNİN ANALİZİ

Küreselleşmenin siyasal-ekonomik toplam içerisinde, kapitalizme içkin olan yapısından çalışma boyunca bahsedildi. Çalışmanın bu bölümünde dönemin kendine özgü koşullarını anlamlandırabilmek için çeşitli göstergelere ve ölçme tekniklerine başvurulacaktır.¹⁶⁷ Son dönem itibarıyla küreselleşme süreçleri ile ilişkilendirilebilecek dolaşım ilişkileri irdelenecektir.¹⁶⁸

---

¹⁶⁴ “900 İşçi İşsiz Kaldı”, Karadeniz Gazetesi, 01.06.2001. Aynı başlıklı haberde OSB’nin 6 bin kişi olduğu ve işten çıkarmalardan sonra 1.200 kişinin istihdam edildiği belirtilmektedir.

¹⁶⁵ “1000 Çalışanlı Serbest Bölgede 50 Kişi Kaldı”, Karadeniz Gazetesi, 14.06.2002.

¹⁶⁶ “Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Sicil Gazetesinde Yayımlanan İlanların İllere Göre Dağılımı”, www.tesk.org.tr/tr/calisma/sicil/7.htm, 28.09.2008.

¹⁶⁷ Küreselleşme göstergeleri ve akışları özellikle Appadurai tarafından beş alanda açıklanmaktadır: Sermayenin serbest dolaşımı (finanscapes), kişilerin serbest dolaşımı (ethnoscapes), mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı (commodityscapes), teknoloji akışı (technoscapes), iletişim olanaklarının gelişmesi sonucu artan bilgi akışı (mediascapes), ideoloji-düşünce akışı (ideoscapes) gerçekleşmektedir. Bunların dışında yine küresel akışlar bağlamında; çevresel değerlerin dolaşımı ile çevresel kirliliklerin/çevre sorunlarının yaygınlaşmasından ve ayrıca uluslararası ortaklıklar, sözleşmeler ile yeniden yapılandırma süreçlerinden bahsedilebilir.

Bu bakış açısı, çalışmanın kuramsal bölümünde de belirtildiği biçimiyle küreselleşmeyi verili bir koşul olarak ele alıp, tarihsel ve siyasal arka planını göz ardı edebilmekte, bunun sınıfsal yansımalarını gözden kaçırabilmektedir. Ancak yine de bu akış ve dolaşım ilişkisini irdelemek tüm sürece dair genel-geçer bir kavramsallaştırmanın önüne geçebilmekte, özellikle yerelin bu süreçte içe dönük/dışa dönük hareket biçimlerini ölçme anlamında işlevsel olabilmektedir.

¹⁶⁸ İncelemeye tabi tutulan konu başlıkları ve içerikleri, güncel, karşılaştırılabilir, yeterli ve anlamlı veriler dahilinde oluşturulmuştur. Birebir teorik çerçeveye bağlı kalınmaksızın kimi konu başlıkları derinleştirilmiş, daraltılmış ve/veya değiştirilmiştir.

4.6.1 İnsan Akışı ve Beşeri Dolaşım

Trabzon kenti son dönem itibariyle giderek çevre illerden göç alan bir kent konumuna gelmiştir. 1995–2000 arası diğer illerden göçle gelen 52.923 kişinin olduğu ve bunların yarısının kent merkezine yerleştiği varsayımı yapılırsa, bu durum kent nüfusu üzerinde yaklaşık % 10-15’lik bir etkiye karşılık gelir. Bunun da ötesinde Trabzon’un kentsel nüfusunda kayıt dışı bir fazla nüfusun varlığı da tahmin edilmektedir.¹⁶⁹

Çizelge 4.9. Trabzon İli Nüfus Bilgileri ve Yurt Dışından Gelen Göç

NÜFUS	Toplam	Şehir	Köy
Nüfus (2000 Sayımına Göre)	975.137	478.954	496.183
Yıllık Nüfus Artışı (‰)	20,31	36,84	6,59
Nüfus (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine Göre–2007)	740.569	396.646	343.923
GÖÇ (2000)	Toplam	Kadın	Erkek
Trabzon	3.318	1.702	1.616
Trabzon/Türkiye	% 1,42	% 1,30	% 1,56

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, 27.08.2009.

Trabzon’un 1990 sonrasında nüfus artış oranları ciddi bir değişime uğramıştır. 1990–2000 arası yıllık ortalama nüfus artış hızı değerleri Türkiye için binde 18,28 iken, Karadeniz Bölgesi için 3,65’ti, ama Trabzon’daki oranlar ise her ikisinin üzerindeydi (binde 20,31). Trabzon artık dışarı göç veren bir il kimliğinden, özellikle ticari ve turistik anlamda, göç alan bir yerleşim hüviyetine bürünmüştü. Demografik olarak kırsal nüfusun kentsel alana yerleştiğini de yine bu yıllarda görebilmekteyiz. Türkiye genelinden daha hızlı bir süreçte yaşanan bu değişimin gerekçesi, büyük ölçüde iki kaynağa bağlanabilir. Birincisi köyler ile kentsel alan arasındaki ulaştırma hizmetleri ve altyapısının gelişmesine paralel olarak Trabzonlunun hem tarımsal üretim yapıp, hem de kentsel alanda yaşayabilmesi mümkün olabilmiştir. İkincisi ise 1980 sonrasında her ne kadar tarımsal sübvansiyonların azalması gerçekleşmiş olsa dahi Türkiye’de üretim yapılan diğer illere nazaran Trabzon’da yetiştirilen ürünlerin neo-

¹⁶⁹ Dönemin Trabzon Belediye Başkanı Volkan Canalıoğlu yaptığı bir röportajda, Trabzon’un artık göç veren değil göç alan bir kent olduğunu günlük yaşayan kent nüfusunun gösterildiği gibi 215 bin değil 450–500 binlere kadar çıktığını belirtmektedir. “Futbol yerine Mafya”, Radikal Gazetesi, 10.02.2006.

liberal politikalara görel olarak daha dayanıklı olmasıdır. 1990'lı yıllar itibariyle de Trabzon, eski Sovyetleri birliği ülkelerinden yoğun bir şekilde göç almaya başlamıştır. Yoğun bir şekilde ticaret turizmine paralel olarak artan bu insan akışının yanı sıra, sınır kapısının açılması ve eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki liberalleşme politikaları doğrultusunda bu ülkelere, ekseriyetle inşaat sektörüne yönelik işçi, mühendis, yatırımcı göçü yaşanmıştır.

2000 yılı sonrasında 5 yıllık periyot içerisinde Trabzon'a gelen yabancıların dağılımı Çizelge 4.10'da yer almaktadır. Buna göre 2004 yılındaki dalgalanma haricinde Trabzon'a yurtdışından gelen yabancı sayısında istikrarlı bir artış olduğu tespit edilebilmektedir. Turizm sektörünün gerek altyapı, gerekse tanıtım anlamında gelişmesi bu konudaki en önemli etkidir. Doğu Avrupa, Rusya ve B.D.T ile (özellikle Sochi şehri olmak üzere) denizyolu ile gerçekleşen akışlar güçlü iken bu ilişki Avrupa ile kurulamamaktadır.

Çizelge 4.10. Trabzon'a Gelen Yabancıların Yerlerine ve Taşıtlarına Göre Dağılımı (2003–2007)¹⁷⁰

YILLAR	Taşıt Yolu	AB	OECD Ülkeleri	B.D.T.	Doğu Avrupa	Afrika	Batı Asya	Gün. Asya	Amerika	Tümü
2003	Deniz	142	212	5 394	5 506	4	63	44	3	5 834
	Hava	6 152	6 409	4 171	4 535	53	214	107	22	11 340
	Toplam	6 294	6 621	9 565	10 041	57	277	151	25	17 174
2004	Deniz	167	225	6 002	6 174	3	42	86	-	6 530
	Hava	16 384	17 362	3 483	3 830	70	1 641	84	30	23 022
	Toplam	16 551	17 587	9 485	10 004	73	1 683	170	30	29 552
2005	Deniz	303	350	6 811	6 924	3	64	121	2	7 464
	Hava	7 485	8 280	1 298	1 752	12	845	43	12	10 944
	Toplam	7 788	8 630	8 109	8 676	15	909	164	14	18 408
2006	Deniz	540	546	11 538	11 679	28	66	127	29	12 501
	Hava	7 943	7 969	439	584	27	1 766	123	24	10 607
	Toplam	8 483	8 515	11 977	12 263	55	1 832	250	53	23 108
2007	Deniz	594	907	-	15 620	8	127	120	7	16 808
	Hava	9 062	9 159	-	1 943	42	4 764	622	6	16 560
	Toplam	9 656	10 066	-	17 563	50	4 891	742	13	33 368

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistiklerine Göre Hazırlanmıştır.

<http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF2B81939FD5B60AFA2D9C6AFDB94F017A>, 25.08.2009.

Trabzon'dan çıkan yabancıların istatistikleri giriş yapanlarla karşılaştırıldığında birbirini karşılayan rakamlar ortaya çıkmaktadır. Bu da büyük ölçüde turizme dayalı

¹⁷⁰ Bulgaristan ve Romanya 01.01.2007 tarihinde Avrupa Birliğine katılmışlardır.

bir insan akışının gerçekleştiğini göstermektedir. Trabzon havalimanının bölgesel ölçekte hizmet vermesi, çıkış yapan yabancı rakamlarının kimi dönemlerde daha yüksek gerçekleşmesini anlaşılır kılmaktadır.

Çizelge 4.11. Trabzon'dan Çıkan Yabancıların Taşıt Araçlarına Göre Dağılımı ve Türkiye'ye Oranı (2003–2007)

YILLAR	Hava	Kara	Tren	Deniz	Toplam	Türkiye'ye Oranı (%)
2003	19 459	-	-	6 787	26 246	0,19
2004	19 023	-	-	7 970	26 993	0,16
2005	11 967	-	-	7 350	19 317	0,09
2006	10 621	-	-	12 485	23 106	0,12
2007	16 882	-	-	16 668	33 550	0,15

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistiklerine Göre Hazırlanmıştır.

<http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF2B81939FD5B60AFA2D9C6AFDB94F017A>, 25.08.2009.

Trabzon'a sınır kapılarından giriş-çıkış yapan vatandaşların 5 yıllık zaman dilimi içerisinde, çeşitli dalgalanmalarla birlikte sayısal olarak artış gösterdiği tespit edilebilmektedir. Son iki yıl içerisinde giriş-çıkış yapan vatandaşlar sayısal olarak birbirlerini karşılarsa da, kimi yıllar içe/dışa dönük insan akışları değişmektedir. Beklenildiği gibi, hava ve deniz limanı altyapılarının gelişmesi bu yöndeki akış biçimlerine yön vermektedir.

Çizelge 4.12. Trabzon'a Giriş-Çıkış Yapan Vatandaşların Taşıt Araçlarına Göre Dağılımı ve Türkiye'ye Oranı (2003–2007)

Trabzon'a Giren Vatandaşlar Taşıt Araçlarına Göre Dağılımı						
YILLAR	Hava	Kara	Tren	Deniz	Toplam	Türkiye'ye Oranı (%)
2003	28 337	-	-	7 218	35 555	0,61
2004	57 776	-	-	6 903	64 679	0,91
2005	28 171	-	-	10 321	38 492	0,48
2006	30 683	-	-	15 605	46 288	0,57
2007	34 454	-	-	16 597	51 051	0,58
Trabzon'dan Çıkan Vatandaşlar Taşıt Araçlarına Göre Dağılımı						
2003	53 506	-	-	7 706	61 212	1,03
2004	51 401	-	-	7 177	58 578	0,80
2005	32 797	-	-	11 197	43 994	0,53
2006	30 256	-	-	16 355	46 611	0,56
2007	34 685	-	-	16 767	51 452	0,58

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

<http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF2B81939FD5B60AFA2D9C6AFDB94F017A>, 25.08.2009.

Trabzon'a gelen-giden tüm yolcular ve uçak trafiği göz önüne alındığında gerek yolcu akışları, gerekse taşımacılık kapasitesi açısından bir artış olduğu ortadadır. Bu eğilim yine denizyolunda da karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte tarifersiz uçaklarla gelen yolcu sayısı da artış göstermektedir. Yine de Türkiye'nin geneli ile kıyaslandığında tarifersiz uçak ile yolcu taşımacılığının düşük bir seviyede olduğu belirtilebilir. Tüm bu değerlendirmelerin ışığında Trabzon havalimanının yoğun olarak yurtiçi ulaşımda kullanılageldiği ortaya konulabilir. Trabzon'un karayolu ulaşımı açısından Türkiye'deki merkezlere olan uzaklığı, havayolu taşımacılığının altyapı olarak giderek gelişmesi ve hizmet fiyatlandırılmasında görece ucuzluğun sağlanması sebebiyle yurtiçinde uçak, tercih unsuru olma özelliğini arttırmıştır. Yurtdışına yönelik havayolu taşımacılığında gerek kapasite olarak, gerekse yolcu sayısı bakımından istikrarlı bir artış görülebilmektedir.

Çizelge 4.13. Trabzon'a Gelen-Giden Toplam Yolcuların Yıllara göre Dağılımı

YILLAR	DIŞ HAT (GELEN-GİDEN)		İÇ HAT (GELEN-GİDEN)		TOPLAM	
	Uçak Trafiği	Yolcu Trafiği	Uçak Trafiği	Yolcu Trafiği	Uçak Trafiği	Yolcu Trafiği
2003	1.512	56.497	3.821	371.592	5.333	428.089
2004	1.518	57.539	6.328	719.531	7.846	777.070
2005	2.474	60.888	9.091	1.022.171	11.565	1.083.059
2006	2.408	65.985	11.658	1.406.995	14.066	1.472.980
2007	2.990	85.585	11.584	1.397.715	14.574	1.428.760

Kaynak: DHMİ, <http://www.dhmi.gov.tr/dhmistatistik/istatistik.aspx>, Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır, 22.08.2009

Çizelge 4.14. Trabzon Havalimanına İniş-Kalkış Yapan Tarifersiz Uçakların ve Yolcuların Yıllara göre Dağılımı ve Türkiye'ye Oranı

YILLAR	TRABZON			TÜRKİYE'YE ORANI (%)		
	Uçak sayısı	Yolcu sayısı		Uçak sayısı	Yolcu sayısı	
	İniş-kalkış	Gelen	Giden	İniş-kalkış	Gelen	Giden
2002	614	22263	19873	0,56	0,28	0,25
2003	715	27413	27195	0,65	0,34	0,34
2004	659	27931	29033	0,49	0,29	0,29
2005	690	30641	30610	0,45	0,28	0,27
2006	612	32862	33166	0,47	0,35	0,34

Kaynak: DHMİ, <http://www.dhmi.gov.tr/dhmistatistik/istatistik.aspx>, Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır, 22.08.2009

2000 sonrasında turizm sektörü açısından Trabzon'a gelen yerli ve yabancı sayılarının sürekli artış halinde olduğu, buna paralel olarak turizm gelirlerinin il

ekonomisi içerisinde önemli bir iktisadi kalem olarak geliştiği tespit edilebilmektedir.¹⁷¹ 2000’li yılların başında gerçekleşen değerler, sonrasındaki yıllarda krizin etkisiyle düşme eğilimi gösterse de, turizm gelirlerinin özellikle 2006 sonrasında ilin ekonomik yapısı açısından önemli bir sektör haline geldiği ortaya konulabilir.

Çizelge 4.15. Yıllara Göre Trabzon’a Gelen Yerli-Yabancı Turist Sayısı ve Turizm Geliri (2000–2008)

YILLAR	Yerli	Yabancı	Toplam	Turizm Geliri (ABD Doları)
2000	652.655	175.750	828.405	79.087.500
2001	740.462	278.777	1.019.239	84.300.000
2002	895.663	345.107	1.240.770	84.107.650
2003	940.813	262.832	1.202.645	65.458.000
2004	958.395	266.712	1.225.107	53.044.200
2005	1.122.210	385.189	1.507.399	75.037.800
2006	1.196.214	477.665	1.673.879	95.533.000
2007	1.369.909	631.700	2.001.609	126.340.000
2008	1.490.284	634.861	2.125.145	126.972.200

Kaynak: Trabzon Valiliği, <http://www.trabzon.gov.tr/TrabzonTanitim/turizm.aspx>

Uluslararası kruvaziyer gemi ile yolcu taşımacılığı açısından Trabzon limanı 2001 yılından itibaren hizmet vermeye başlamıştır. 2000’li yıllar boyunca nispeten bu taşımacılıkta artış görülse de dalgalı bir gelişme eğilimi içerisinde bulunduğu söylenebilir. Türkiye ile kıyaslandığında, kruvaziyer liman yatırımlarının diğer bölgelerde artmasından ötürü, özellikle yolcu taşımacılığı açısından ilin oldukça düşük seviyelerde bulunduğu tespit edilebilmektedir.

Çizelge 4.16. Trabzon Limanına Gelen Kruvaziyer Gemi ve Yolcu Sayısı (2002–2008)

YILLAR	Birim	Değer	Türkiye'ye Oranı (%)
2002	Gemi	9	1,10
	Yolcu	2.533	0,76
2003	Gemi	7	0,79

¹⁷¹ İlerdeki turizm sektörü altyapısı şu şekildedir: Turizm işletme belgeli 23 adet tesisin 1.371 oda ve 2.779 yatağı mevcuttur. Yatırım belgeli tesis sayısı ise 10 adet olup, bunların da 547 odası ve 1.085 yatak kapasitesi vardır. Uzungöl konaklama tesislerinde 52 tesisin 1.437 nitelikli yatağı mevcuttur. Ayrıca belediye belgeli tesis sayısı 164 ve bunlarında yatak sayısı da 5.751’dir. İl genelinde toplam yatak sayısı 11.056’dır. 13 adet kamping alanı bulunmaktadır. Ayrıca 30 adet A grubu Acente, 7 adet A Grubu Acente Şubesi, 3 adet b Grubu Acente ve 4 adet de C Grubu Acente mevcuttur. (Bilgiler, Trabzon Valiliği’nin internet sitesinden alınmıştır, <http://www.trabzon.gov.tr/TrabzonTanitim/turizm.aspx>, 24.08.2009).

	Yolcu	3.204	0,55
2004	Gemi	13	1,40
	Yolcu	3.816	0,59
2005	Gemi	12	1,15
	Yolcu	4.351	0,57
2006	Gemi	17	1,29
	Yolcu	4.845	0,48
2007	Gemi	13	0,91
	Yolcu	2.950	0,22
2008	Gemi	15	0,93
	Yolcu	4.813	0,30

Kaynak: Denizcilik Müsteşarlığı, <http://www.denizcilik.gov.tr/istatistik/istatistik.asp>, Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır, 02.09.2009.

Beşeri dolaşım açısından incelenebilecek bir diğer başlık da öğrenci akışlarıdır. Karadeniz Teknik Üniversitesi 25.000’i aşkın nüfusu ve yıllık 10.500 kişilik kontenjanı ile kentsel yaşamı da büyük ölçüde de değiştiren bir nüfus potansiyelini barındırmaktadır. Uluslararası öğrenci akışları açısından ise yılda ortalama 300 kişinin üniversiteye yerleştirildiği ortaya çıkmaktadır.¹⁷² Üniversitenin uluslararası etkinlik ve organizasyon konusunda gelişkin bir seviyede olduğu söylenemez.

4.6.2 Mal ve Hizmet Akışları

Trabzon, karayolu, denizyolu ve havayolu taşımacılığı, uluslararası mal akışları açısından 2000’li yıllar sonrasında altyapı olarak gelişme kaydetmiştir. Trabzon Limanı, son dönem itibarıyla Ermenistan ile sınırın açılmasına yönelik girişimlerin yapılması, İran-Avrupa arasındaki mal akışının buraya kaydırılmak istenmesi gibi gerekçelerden ötürü yeniden önemli bir gelişme potansiyeli göstermektedir.¹⁷³ Gündemde olan demiryolu projesinin gerçekleştirilmesi ve ulaştırma altyapılarının birbirine entegre hale getirilmesiyle birlikte Trabzon’un vizyonu için öngörülen sektörlerden biri olan “lojistik” böylece gerçekçi bir zemin kazanabilir.

¹⁷² Bu rakamın Türkiye’de 18 bini aşkın olduğu belirtilmektedir. “Üniversitedeki Yabancılar”, http://www.universitehaber.com/article.php?article_id=7074, 21.08.2009.

¹⁷³ “Limana Yeni Misyon”, www.kuzeyhaber.com, 16.05.2009, “İran Malları Trabzon Limanından Akacak”, www.denizhaber.com, 18.01.2009.

Çizelge 4.17. Yıllara Göre Havayolu İle Gerçekleştirilen Yük Taşımacılığı (2002–2006, Ton)

YILLAR	İç Hat	Dış Hat	Toplam
2002	5.874	2.178	8.052
2003	6.469	1.687	8.156
2004	10.323	1.606	1.1929
2005	13.600	1.767	1.5367
2006	16.759	1.936	1.8695

Kaynak: DHMİ, <http://www.dhmi.gov.tr/dhmistatistik/istatistik.aspx>, Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır, 22.08.2009

Yıllar itibariyle havayoluyla kargo taşımacılığının artışı gözlenirse de bu taşımacılık genel itibariyle yurtiçine yönelik gerçekleştirilmektedir. Uluslararası yük taşımacılığı büyük ölçüde deniz yolu ile gerçekleştirilmektedir. Yıllar itibariyle, liman kapasitesinin de artmasıyla birlikte yükleme-boşaltma faaliyetleri artış göstermiştir. Uluslararası Ro-Ro gemileriyle taşımacılık konusunda Trabzon, Türkiye'deki payını son yıllar itibariyle arttırmaktadır. Gürcistan ile yoğunluklu olarak yapılan bu seferler, farklı limanların da dolaşıma girmesi itibariyle kapasite gelişim eğilimi gösterecektir.

Çizelge 4.18. Trabzon'da (Trabzon-Sochi) Yıllar İtibariyle Ro-Ro Gemileriyle Taşınan Araç Sayısı ve Türkiye Karşılaştırması (2002–2008,Tır-Kamyon)

YILLAR	Trabzon	Türkiye	Trabzon/Türkiye
2002	3.641	200.016	% 1,82
2003	1.609	220.345	% 0,73
2004	3.512	263.910	% 1,33
2005	3.403	274.778	% 1,24
2006	6.574	291.562	% 2,25
2007	7.180	348.213	% 2,06
2008	10.150	330.100	% 3,07

Kaynak: Denizcilik Müsteşarlığı, <http://www.denizcilik.gov.tr/istatistik/istatistik.asp> ve UTİKAD, <http://www.utikad.org.tr/istatistik.asp> Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır, 02.09.2009.

Çizelge 4.19. Yıllara Göre Trabzon Limanında Gerçekleştirilen Yük Taşımacılığı (2000–2008)

YILLAR	Yükleme (Ton)	Boşaltma (Ton)	Transit (Ton)	TOPLAM (Ton)
2000	24.000	534.000	4.000	558.000
2001	77.000	491.000	9.000	568.000
2002	258.000	739.000	13.000	997.000
2003	301.992	1.051.332	13.073	1.353.324
2004	326.000	1.089.000	10.000	1.415.000
2005	231.000	969.000	4.000	1.204.000
2006	421.000	1.108.000	7.000	1.536.000
2007	635.000	1.323.000	51.000	2.009.000
2008	626.091	1.994.919	0	2.621.010

Kaynak: Trabzon Valiliği, <http://www.trabzon.gov.tr/TrabzonTanitim/ulasim.aspx>, 24.08.2009.

Trabzon limanından yapılan dış ticarete bakıldığında çeşitli yıllar yükseliş gösterse de sabit eğilimli olduğu belirtilebilir. Aşağıda yer alan tabloda da görüldüğü üzere liman, ithalatçı özelliği göstermektedir. Yıllar itibariyle de ihracata dayalı yük taşımacılığını arttırmaktadır. Dikkati çeken bir diğer nokta yabancı bayraklı taşımacılığın dış ticarete giderek egemen olmasıdır.

Çizelge 4.20. Yıllara Göre Trabzon Limanında Yapılan Uluslararası Yük Taşımacılığı (2001–2008, Ton)

YILLAR	İHRACAT			İTHALAT			Genel Toplam	Türkiye'ye Oranı (%)
	Türk Bayraklı	Yabancı Bayraklı	İhracat Toplamı	Türk Bayraklı	Yabancı Bayraklı	İthalat Toplamı		
2001	50.882	56.209	107.091	187.800	358.220	546.020	1.164.002	0,69
2002	157.646	113.402	271.048	114.234	638.323	752.557	1.602.423	0,84
2003	105.398	174.240	279.638	177.063	1.001.397	1.178.460	1.925.175	1,01
2004	116.368	170.633	287.001	289.516	1.058.240	1.347.756	2.056.141	0,97
2005	71.257	139.137	210.393	284.693	966.920	1.251.613	1.889.121	0,88
2006	96.855	250.564	347.419	415.378	1.029.354	1.444.732	2.239.692	0,91
2007	79.407	451.925	531.332	259.500	1.302.274	1.561.774	2.648.794	0,92
2008	72.475	679.293	751.768	448.113	278.044	1.223.903	1.950.060	0,61

Kaynak: Denizcilik Müsteşarlığı, <http://www.denizcilik.gov.tr/istatistik/istatistik.asp>, Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır, 02.09.2009.

Çoklukla belirtildiği üzere, Trabzon özellikle Sarp sınır kapısının açılmasından sonra bir dış ticaret burjuvazisi yaratarak mal akışlarını yoğunlaştırmıştır. Son 10 yıllık periyoda bakıldığında dış ticaret hacminin genel itibariyle büyüdüğü, firma sayılarının giderek arttığı ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin dış ticaret açığı veren bir ülke olduğu göz önüne alındığında, Trabzon aksi bir yönde ihracatçı bir kent olma karakterindedir.

Çizelge 4.21. Trabzon'da Yıllar İtibariyle Dış Ticaret Eğilimi (1998–2008)

YILLAR	İTHALAT		İHRACAT		Hacim	Denge	Açık/Hacim (%)
	Firma Sayısı	Değeri (Bin Dolar)	Firma Sayısı	Değeri (Bin Dolar)			
1998	133	45.232	225	179.789	225.020	134.557	60
1999	126	25.482	158	146.431	171.913	120.949	70
2000	123	35.410	134	126.598	162.008	91.188	56
2001	95	24.507	152	206.408	230.915	181.901	79
2002	93	29.835	164	234.075	263.910	204.240	77
2003	114	48.850	168	329.833	378.683	280.983	74
2004	137	78.337	154	560.096	638.433	481.758	75
2005	152	100.496	144	965.882	1.066.378	865.385	81
2006	124	74.454	168	728.710	803.164	654.257	81
2007	147	94.100	199	890.900	985.000	796.800	81
2008	148	107.876	229	907.693	1.015.570	799.817	79

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı İstatistiklerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır,
<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&dil=TR&icerikid=1224&yayinid=1115>, 02.09.2009.

Dış ticaretin yapıldığı fasıllara bakıldığında Trabzon'da tarım ve ormancılık sektöründe ihraç ürünlerinin yoğunlaştığı, sanayi anlamında ise ithalatçı özelliği gösterdiği kaydedilebilir. Fındık ürünü dolayısıyla tarımdaki ihracat değerleri yüksek olsa dahi, gerek fındığın yoğunluklu olarak ham mamul olarak ihraç edilmesi, gerekse sanayi sektörüne dayalı mamul ürünler açısından ilin ithalatçı konumda bulunması, dış ticaret hacmini daraltan unsurlardır. Türkiye'nin enerji ithalatçısı konumu düşünüldüğünde madencilik sektöründeki dış ticaret açığının gerekçesi ortaya çıkmaktadır.

Çizelge 4.22. Trabzon’da Yapılan Dış Ticaretin Sektörel Dağılımı (2004 Yılı)

	Tarım ve Ormancılık	Balıkçılık	Madencilik ve Taş Ocakçılığı	İmalat	Diğer Sektörler	Toplam
İhracat	193.023.264	0	1.572.515	152.474.910	142.051	347.212.740
İthalat	7.998.843	0	82.967.491	174.424.613	611.634	266.002.581
Dış Ticaret Dengesi	185.024.421	0	-81.394.976	-21.949.703	-469.583	81.210.159

Kaynak: TÜİK, www.die.gov.tr/bolgehist.htm, 18.07.2009, Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Yıllar itibariyle, Rusya ile politik ilişkilerin düzelmeye başlaması ve iki ülkenin ekonomilerinde paralel olarak yaşanan liberalleşme, dış ticareti pozitif yönde etkilemiştir. Türkiye, bir yandan da, Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle dış ticaretin teşvik edilmesine daha fazla önem vermeye başlamıştır. Bunlarla birlikte dış ticaret eğilimleri küresel konjonktürden oldukça etkilenmektedir. Örneğin 1996 yılında yapılan Gümrük Birliği anlaşması ithalatın artmasında, Körfez Savaşı’nın ise ihracat artışlarının yavaşlamasında etkisi büyük olmuştur. Son dönemlerde yaşanan küresel kapitalist krizler de dış ticarete daralmalara sebebiyet vermektedir.

Dış ticaretin gelişmesi farklı ticari faaliyetlerin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Özellikle sınır ticareti, bavul ticareti ve serbest bölgelerde yapılan ticaret Karadeniz Bölgesi açısından oldukça önemli hale gelmiştir. Trabzon’da da daha önce bahsedildiği üzere, Serbest Bölge’de Rusya ve diğer B.D.T ülkeleri olmak üzere 1992–2004 yılları arasında Bölge’den yurtdışına (% 48), yurtdışından Bölge’ye (% 41) mal hareketi oluşturmuştur.¹⁷⁴ 2008 yılı itibariyle 67 milyon dolarlık ticaret yapılan Bölge’de ticaret hacmi 2007’den 2008’e % 73, 2006’dan 2007’e ise % 185,2 oranlarında genişlemiştir.¹⁷⁵

4.6.3 Diğer Küresel Akış ve Kapasite Göstergeleri

Bu bölümde kimi göstergeler açısından Trabzon’un küresel akışlardaki rolü, ilde bu yönde gerçekleştirilen altyapı yatırımları, kapasiteleri ve yapılan etkinlikler

¹⁷⁴ Yazıcı, M. (2005), Trabzon’un Dış Ticaret Tarihi Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği, Trabzon; aktaran, Bakirezer, 2009, s. 83.

¹⁷⁵ Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM), Serbest Bölgeler İstatistikleri, <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=132&icerikID=242&dil=TR>, 02.09.2009.

değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Trabzon ili 2003 yılından bu yana fuarcılık faaliyetleri sürdürmekte ve yıllar itibariyle katılımcı ve ziyaretçi sayıları artış göstermektedir. Gören talep doğrultusunda yeni fuarcılık yatırımları gündeme gelmiştir.¹⁷⁶ Bölgesel anlamda etkinlikler güçlü olsa dahi yarışmacılık anlamında Trabzon kenti akranlarının hayli uzağındadır. Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası 2000–2005 yılları arasında 11 adet uluslararası fuara katılmıştır.¹⁷⁷

Çizelge 4.23. Yıllar İtibariyle Trabzon’da Yapılan Fuar Etkinlikleri

YILLAR	Sayı	Katılımcı Sayısı	Ziyaretçi Sayısı
2003	2	1 Etkinlik	82 90.000
2004	6	3 Etkinlik	552 223.340
2005	4	2 Etkinlik	391 233.500
2006	2	8 Etkinlik	518 308.331

Kaynak: Trabzon Dünya Ticaret Merkezi Kayıtları, 29.05.2007

Trabzon’da düzenlenen uluslararası etkinlikler son yıllarda artış gösterse dahi oldukça sınırlı bir sayıdadır. Bu etkinliklerin en önemlisi olarak Trabzon’un ev sahipliği yapacağı 2011 Avrupa Olimpik Gençlik Festivali gösterilebilir. Bunun öncesinde 2007 yılında Karadeniz’e kıyısı ülkelerin katıldığı 1. Karadeniz Spor Oyunları yine Trabzon’da düzenlenmiştir.¹⁷⁸ Bunlarla birlikte Trabzonspor’un uluslararası arenada yapmış olduğu müsabakalar yine önemli sportif etkinlikler arasındadır. 10. yılını geride bırakan Trabzon Devlet Tiyatrosu Uluslararası Karadeniz Tiyatro Festivali ve 2005 yılından bu yana düzenlenen Uluslararası Trabzon Kültür Sanat Festivali kentin bu kapsamdaki önemli etkinlikleri arasındadır.

¹⁷⁶ “TÜYAP Irak, Erzurum ve Trabzon’a da Ofis Açıyor”,

<http://www.kobiden.com/haber.asp?id=196&baslik=TUYAP+Irak+Erzurum+ve+Trabzona+da+ofis+a+ciyor>, 16.02.2009

Bununla birlikte Trabzon ili için fuarcılık Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında dahi gündemde olmuş ancak girişimler başarıya ulaşmamıştır (İller Bankası, 1968; s. 92):

“Karadeniz bölgesini temsil edecek bir fuarın kurulması fikri oldukça eskidir. İlk teşebbüs 1936 yıllarında yapılmış olup bugün Atapark’ın bulunduğu saha fuar için uygun görülmüştür. Fuar önce bölgesel çapta açılacak, sonra milli ve nihayet enternasyonal hale getirilecekti.”

¹⁷⁷ Bunlar: İzmir Uluslararası Fuarı (27-31 Ağustos 2000), Ukrayna Kiev Fuarı (13-16 Eylül 2000), İzmir Uluslararası Fuarı (27-31 Ağustos 2000), Rus İhraç Ürünleri Fuarı (Kasım 2000), Batum 2001 (26-30 Mayıs 2001), Büyük Samsun Fuarı (18-26 Mayıs 2002), Erzurum 4. Uluslararası Sanayi ve Ticaret Fuarı (20 Haziran-01 Temmuz 2002) Sochi Türk İhraç Ürünleri Fuarı (15-18 Ağustos 2002), EMIT Turizm Fuarı (20-26 Şubat 2004) İpekyolu 2003-9. Uluslararası İhracat Fuarı (10-14 Aralık 2003)’dır, TTSO, www.ttso.org.tr/index.php?link=sabit&no=107, 27.05.2007.

¹⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.karadenizoyunlari.gov.tr/>.

Trabzon son iki yıldır Uluslararası Resim Festivali (2008), Uluslararası Havacılık Şenliği (2009) ve Uluslararası Boks Turnuvası'na (2009) ev sahipliği yapmaktadır. İlin belirlediği vizyona dayalı olarak bu etkinlikleri kurumsallaştıracağı ve arttıracığı öngörülebilir ancak altyapı ve kapasite olarak ciddi eksiklikler bulunmaktadır.¹⁷⁹

Trabzon'a yönelik yabancı sermaye akışlarına bakıldığında Rusya ve Gürcistan'ın bu yatırımların hemen yarısını gerçekleştirdiği görülmektedir. 1980–2003 tarihleri arasında yabancı sermaye ortaklığında kurulan 25 adet şirket bulunmaktadır. Bunların büyük bir çoğunluğu 90'lı yılların ikinci yarısından itibaren faaliyete geçmiş, büyük ölçüde dış ticarete yönelik şirketlerdir.¹⁸⁰ 2009 yılı itibariyle Trabzon'da 37 adet yabancı sermayeli firma bulunmaktadır.¹⁸¹

Yabancı yatırımları çekmek ve organize etmek maksadıyla yapılandırılan Kalkınma Ajanslarının Trabzon'da ilk toplantısı 11 Ağustos 2009 tarihinde yapılarak Karadeniz Bölgesi Kalkınma Ajansı faaliyetlerine başlamıştır.¹⁸² Genel olarak, eğitimden sağlığa, barınmadan, ulaşımaya kadar her alanda piyasalaştırılan hizmetler, kalkınma

---

¹⁷⁹ Bu altyapıyı geliştirmek suretiyle sportif anlamda ileride üzerinde detaylı bir şekilde durulacak olan "Akyazı Projesi" olarak adlandırılan stat yapımı çalışmaları sürdürülmektedir. Bununla birlikte kültür-sanat faaliyetleri kapsamında yerel yönetim tarafından Hamamizade Kültür Merkezi aynı isimle yeniden inşa edilmiştir. Trabzon kent merkezinde, aynı adı taşıyan eski kültür merkezi yıkılarak, yer aldığı adanın tümünü kapsayacak şekilde, farklı büyüklüklerde üç salon, sergi salonu, sanatçı çalışma odaları, yeme-içme yerleri ve otopark programıyla yeniden projelendirilmiş (12 bin m²) ve yapımına 2007 yılında başlanmıştır. Ancak ildeki kültür sanat faaliyetlerinin oldukça kısıtlı olduğuna dair iki örnek kısmen bilgi verebilir. DİE, Kültür İstatistiklerine göre (2003), Trabzon'da, toplam 1058 koltuk kapasitesi olan 7 adet sinema salonu bulunmaktadır. Bununla beraber ilde, 1'i devlet tiyatrosu ve 1'i resmi kurum tiyatrosu olmak üzere 2 adet tiyatro salonu bulunmaktadır. Toplam kapasitesi 525 olan bu tiyatrolarda, 2002–2003 sezonunda toplam 31 eser, 176 gösterim yapmış ve 45.508 seyirci bu gösterimlere iştirak etmiştir.

¹⁸⁰ Yased, Uluslararası Yatırımcılar Derneği, <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/istatistikler/tudyi/yr/Pages/YASEDRaporlari.aspx>, 12.04.2007.

¹⁸¹ TOBB, Sanayi Veritabanı, http://sanayi.tobb.org.tr/yabanci_sermaye_il2.php?il=61&adi=TRABZON&toplam=, 01.06.2009.

¹⁸² Kalkınma Ajansları ile ilgili olarak üst kurul niteliğinde "Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı" kurulmuştur (21.06.2006 tarihli 5523 sayılı yasa ile). "Yerli sermayeli yatırımlar ile doğrudan yabancı yatırımlar için izin ve onay işlemlerinin" usulünü sağlamayı amaç edinen bu ajansın "invest in turkey" diye de bir internet sitesi bulunmaktadır. (Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, www.invest.gov.tr) Burada Türkiye'de "son derece rekabetçi yatırım koşulları ile liberal ve reformcu bir yatırım ortamı" bulunduğu belirtilmektedir. Ülkenin cazibe merkezi olmasının en önemli gerekçelerinden biri de "kalifiye, düşük maliyetli, işe adanmış, esnek çalışma saatlerine uygun, motive işgücü"nin varlığıdır.

ajanslarında yatırımcıya tamamen “ücretsiz” olarak sunulmaktadır (5449 sayılı kanun, md. 15).

Bilgi ve imaj akışları açısından internet altyapısının gelişimi ve kullanımının yaygınlaşmasının son derece önemli olduğu aşıkardır. Türkiye’de 2008 yılı itibariyle İnternet kullanıcı sayısı 20 milyona, internet kullanıcı penetrasyonu ise % 28’e ulaşmıştır. ADSL abone sayısı Haziran 2008 tarihi itibarıyla 5.300.000, ADSL Penetrasyon Oranı % 7.16’a ulaşmıştır.¹⁸³ Trabzon için erişilebilen bilgilere göre 2004 yılı sonu itibariyle ADSL kapasitesi 7.352 olmakla birlikte, bir önceki yıla göre değişim oranı % 1.431’dir. 2004 yılında yapılan yatırımlar doğrultusunda yılsonu itibariyle ADSL çalışan abone sayısı 3.372 olup, kapasite kullanım oranı % 45,9’dur.¹⁸⁴

Son olarak küreselleşme dinamikleri açısından çevresel değerlerin ne şekilde etkilendiğinden bahsetmek gereklidir. Bilindiği üzere özellikle küresel ısınma konusu doğrultusunda, çevresel kirlilik ve ekolojik yıkımların sınırların ötesinde, insanlığın ortak sorunu haline geldiği kabul görmektedir. Bu bağlamda, rakamsal sonuçlar değil, yaşam pratiği açısından ciddi bir sorun ile karşı karşıya kalınmaktadır. Küresel kapitalist endüstrinin sınır tanımaz kâr hırsı yerküreyi özellikle az gelişmiş coğrafyalar açısından giderek yaşanmaz bir duruma sürüklemektedir. Bugün sürdürülebilir kalkınma adına geliştirilen kavramlar bu sistemi eleştirmekten oldukça uzak bir durumdadırlar. Aynı zamanda bu yaklaşımın dünyayı tek bir bütün halinde düşünmesi ile az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarını gözden kaçırmayı, yaklaşımın altını boşaltmaktadır.

Karadeniz Bölgesi açısından da çevresel kirlilik ve yıkım gün geçtikçe daha önemli bir sorun haline almaktadır. 25 Nisan 1986’da 20. yüzyılın ilk büyük nükleer kazası olan Çernobil reaktörünün patlamasının tüm Karadeniz’e kıyısı olan yerlerdeki etkisi yıllar geçmesine rağmen ortadan kalkmamış, bilakis etkileri yeni yeni kendisini göstermeye başlamıştır. Trabzon’un da içerisinde bulunduğu Doğu Karadeniz

---

¹⁸³ Haberleşme Genel Müdürlüğü, http://hgm.ubak.gov.tr/hb/haberlesme_anasayfa, 02.09.2009.

¹⁸⁴ TR 90 ÇDP Analiz Raporu, Ulaşım Teknik Altyapı Bölümü, www.gelecekkaradeniz.org, 21.08.2009.

Bölgesi'nde 2000'li yıllardan sonra görülen kanser vakaları oranı gün geçtikçe artmıştır.¹⁸⁵ Karadeniz'in kirlilik yükü, Türkiye de dahil olmak üzere çeşitli ülkelerdeki büyük nehirlere boşaltılan atıklardan dolayı yüksektir. Su toplama havzasında bulunan ve toplam 160 milyon insanın yaşadığı 16 ülkeden gelen kirletici maddeler denize boşalmaktadır. Sadece Tuna Nehri'nin Karadeniz'e bir yılda taşıdığı kirleticiler yaklaşık olarak 60 ton cıva, 1.000 ton krom, 4.500 ton kurşun ve 50.000 ton yağıdır. Bu kirleticiler Marmara ve Ege Denizleri'ni de etkilemektedir.¹⁸⁶

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin tamamı açısından önemli bir sorun teşkil eden katı atık konusunda yerel yönetim birlikleri kurulmuştur. Dünya Bankası bünyesindeki Global Çevre Programı (Global Environmental Facility - GEF) dahilinde Rize ve Trabzon kentlerinde olası katı atık yönetimi tesislerin yapımı ile ilgili bir çalışma yürütülmüştür. AB kapsamında hazırlanan "Karadeniz Sinerjisi" bu konuda bölgesel strateji olarak "Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi"ni hazırlayıp hayata geçirmeyi amaçlamaktadır.

Tüm bunlarla birlikte küresel akışlar, ulusal politikalar ve yerel tercihler arasında şüphe götürmez bir ilişki kurarak "Karadeniz Sahil Yolu"nun gerçekleştirilmesinin kendisinin, geri dönülmez bir ekolojik yıkım gerçekleştirdiğinin altını çizmek gerekir. Dolayısıyla bir kapitalizm eleştirisi yapılmadan ne küreselleşmenin, ne de çevresel sorunların anlaşılamayacağı her bir örnekte, yeniden ortaya çıkmaktadır.

---

¹⁸⁵ Dönemin Sanayi Bakanı Cahit Aral'ın "çayları imha edin" önerisine karşın canlı yayında, televizyona çıkıp "temiz" çay içmesi de siyasal tarihimize, hiç silinmeyecek üzere kazanmıştır. Umarız toplumsal belleğimizde de kendisine bir yer bulur.

¹⁸⁶ TR 90 ÇDP Analiz Raporu, Çevre Sorunları Bölümü, www.gelecekkaradeniz.org, 21.08.2009.

5 KÜRESELLEŞME ile TRABZON'DA MEKÂNIN DEĞİŞEN EKONOMİ-POLİTİĞİ

1980 sonrasında gerçekleşen içsel ve dışsal dinamiklerin tümü, iktidar ilişkileri ve egemen ekonomi-politik çerçevesinde belirlenen ve bu ilişkileri etkileyen mekânın da farklılaşmasına neden olmuştur. Özellikle devletin bu dönemdeki yapılanması ve farklı toplumsal sınıflara göre aldığı pozisyonlar, sermayenin yeniden üretimi ve akışkanlığını gerçekleştirmesine dayalı bir kent kurgusunu, diğer birçok yerde olduğu gibi Trabzon'da da üretmiştir. Taşra siyasetinin kendine özgü tezahürleri, planlama paradigmasının neo-liberal küreselleşmeci söylem/pratik içerisinde giderek aşınması ve yeni bölgesel kalkınma anlayışı çerçevesinde gerçekleştirilen devlet yatırımları fiziksel ve toplumsal mekânda çarpık biçimler ve eşitsiz gelişmeler doğurmuştur.

Emiroğlu kentin geçirdiği bu dönüşümü “içeriden” bir sesle şu şekilde betimlemektedir:

“Birçok şehirde olduğu gibi, Trabzon'da da demografik dokusu ve fiziki dokusu ile mahalleler değişmekte, yeni kurulan mahalleler, yapı ve davranış kalıplarıyla eski yaşamı zorlamaktadırlar. Şehrin tarihi ve geleneksel dokusu ise, rant kaygısı karşısında bütün meslek normları çiğnenerek yok edilmektedir. Trabzon'da 'Vahşi Batı' şehri gibi sokağa bile izin vermeden insanların kendi yaptırıkları inşaatlar, şehir içinde, köylüyle ağanın aynı kültürü paylaşması gibi, bu ben yaptım oldu zihniyetini paylaşan bir girişimci ve idareci bloğu oluşturmuştur.”¹⁸⁷

Bu bölümde, ardımıza aldığımız tüm teorik ve pratik süreçler, yapılanmalar doğrultusunda mekânın ne şekilde dönüşüm geçirdiği üzerinde durulacaktır. Burada, özellikle '80 sonrası ile keskin bir ayırım oluşturduğu için özellikle “kamu” üzerinde durulacaktır. Sermayenin yeniden üretimi yoğunluklu bir kentleşme modelinin Trabzon'daki geçerliliği sorgulamaya tabi tutulacaktır. Özellikle kamu harcamalarının tarihsel olarak ne şekilde değiştiğini gözlemlemek, kamunun

---

¹⁸⁷ Emiroğlu, K. (2009), “Trabzon Ne Yetiştirsin?”, *Trabzon'u Anlamak*, (der. Y. Demirel, G. Bakirezer), İletişim Yayınları, İstanbul, (97-127), s. 123.

uygulamaya koyduğu büyük ölçekli projeler ve özelleştirme politikalarının izini sürmek kapitalist küreselleşme süreçleri ile bağlantılı olarak mekânın değişen anlamını ortaya koyabilmektedir. Bu bölümde merkezi ve yerel siyasal aktörlerin uygulama çalışmaları ve küreselleşme bağlamında kamuoyuna sunduğu söylemler yine bir anlama sürecine tabi tutulmuştur. Son olarak da, sermayenin mekansal kurgusu kimi spesifik örneklerle analiz edilecek, burada ortaya çıkan iktidar ilişkileri, siyasal alan ile ekonomik alanın bütünselliği içerisinde değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

5.1 MEKÂNIN ÜRETİLMESİNDE KAMUNUN DEĞİŞEN ROLÜ

Yukarıdaki bölümlerde üst ölçekte kamunun değişen rolünden ve bunun yerele yansımından bahsedilmiştir. Trabzon özelinde de bu durumun ekonomi-politik yansımaları irdelenmiştir.

Bu bölümde, değişen roller ve sınıfsal yapılanmalar doğrultusunda yine mekânın üretilmesinde önemli bir aktör olarak belirlenen kamu harcamaları, faaliyetleri, teşvik ve yönlendirmeleri üzerinde durulacaktır. Bununla birlikte fiziki yapılanmayı birebir etkileyen proje ve uygulamalara değinilecektir.

5.1.1 Kamu Harcamaları ve Teşvikler

Kamu harcamaları açısından Trabzon'un Bölge illeri arasında görece üstün bir konumda bulunduğundan bahsedilmiştir. Kamunun yatırımları bir önceki dönemde kentnin bölgesel merkez konumunun bulunmasından ötürü hizmetler sektöründe ve kısmi olarak imalat sektöründe yoğunlaşmıştır. 1980'lerden sonra ise ilin, makro politikalara bağlı olarak kamu harcamalarından yeterince yararlanamadığı ortaya çıkmaktadır. Yapılan büyük kamu yatırımları kentsel yerleşimi kararlarını da büyük ölçüde etkilemiştir (sahil yolu, havaalanı, üniversite, çimento fabrikası, kamu kurumlarının müdürlüklerinin yerleşimi gibi, bkz. Şekil 5.6).

DPT verilerine göre Trabzon, kişi başına düşen kamu yatırımları sıralamasında 51. sırada yer almaktadır (2001 rakamlarına göre).¹⁸⁸ Ancak yine de, Trabzon'un

---

¹⁸⁸ Dinçer, B. Özasan, M ve Kavasoğlu T. (2003), İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, DPT, Ankara.

Cumhuriyet dönemi gelişmesine ve '80 sonrasında kamunun değişen rolüne müteakiben aldığı yatırımlara genel olarak bakıldığında, geri bırakılmış bir kent olduğu söylenemez. 1994 yılından itibaren kamu harcamalarında görece bir gerileme olsa dahi 2001 krizinden sonra, Türkiye'ye göre kıyaslandığında, ilin yatırımlardaki payının arttığı tespit edilebilir. Ancak yatırımların içeriği büyük ölçüde küreselleşme ile biçimlenen neo-liberal devlet modelinin eksenindedir.

Çizelge 5.1. Trabzon'da Kamu Harcamalarının Beş Yıllık Sektörel Dağılımı (2002–2008, Bin TL)

SEKTÖRLER	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Tarım	1 150	600	550	650	3 025	4 861	5 839
Madencilik	-	-	-	-	-	250	162
İmalat	-	-	-	66	-	200	-
Enerji	3 500	6 500	1 500	1 000	3 000	2 000	2 000
Ulaştırma-Haberleşme	14 870	24 200	15 100	93 470	128 305	99 841	84 945
Turizm	1 180	-	-	-	3 121	5 040	5 250
Konut	1 122	3 642	7 785	9 550	5 000	1 778	112
Eğitim	7 618	10 121	11 354	14 114	21 516	24 096	32 381
Sağlık	5 199	22 171	16 249	34 890	6 252	9 152	8 941
Diğer Kamu Hizmetleri	17 883	13 796	13 614	21 379	19 673	19 441	32 980
İl Toplamı	52 522	81 030	66 152	175 119	189 892	166 659	172 610
Türkiye'ye Oranı (%)	0,34	0,5	0,41	0,88	0,88	0,77	0,79

Kaynak: DPT, Kamu Yatırımları Verilerine Göre Hazırlanmıştır, <http://www.dpt.gov.tr/kamuyat/>, 23.07.2009

Öncelikle devletin üretici bir aktör kimliğinden çekildiği ortadadır. Türkiye'nin genelinde olduğu gibi, Trabzon'da da özelleştirme politikaları ile birlikte özel sermaye birikiminin önü açılmış, kamu yatırımlarının bileşimi üretici sektörlerden uzaklaşmıştır. İlde imalat, madencilik gibi sektörlere olan yatırım neredeyse ortadan kalkmıştır.¹⁸⁹ İstihdam merkezli ekonomi politikaların terk edildiğinin bir başka göstergesi olan bu süreç içerisinde, kamu yatırımlarının özellikle ulaştırma-haberleşme sektöründe yoğunlaştığı tespit edilebilmektedir. Bu da yine çalışmanın birçok yerinde ortaya konulduğu biçimiyle sermayenin birikim ve dolaşımını

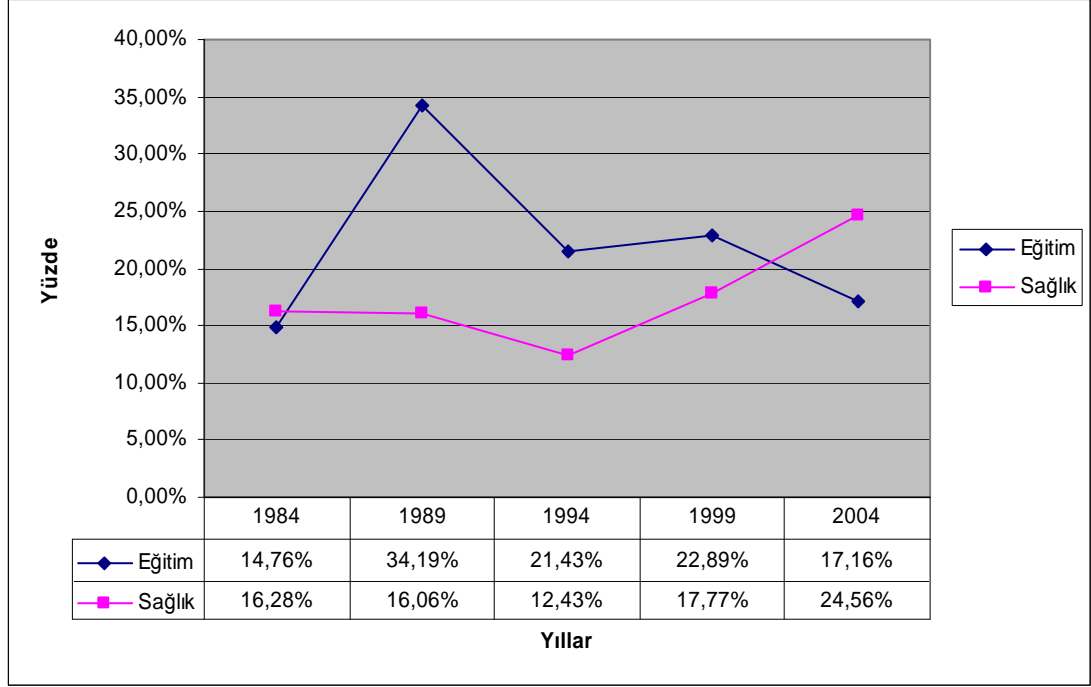
¹⁸⁹ Türkiye geneline bakıldığında 2008'de sanayinin kamu yatırımlarındaki payının düştüğü, ulusal gelirin ancak %3–3,5'u oranında yatırım yapıldığı tespit edilmektedir.

sağlayıcı altyapı yatırımlarını gerçekleştirme zorunluluğundan kaynaklıdır. Kamu harcamalarını yeniden üretim alanında incelemek için daha derinlemesine bir analize kalkıştığımızda şu sonuçlara ulaşılmaktadır. Öncelikle neo-liberal politikalar dahilinde eğitim ve sağlık sektörüne yapılan harcamaların genel itibariyle düştüğü Türkiye'ye nazaran Trabzon bu iki sektörün payı görel olarak yüksektir. 2001 yılı itibariyle de Trabzon'un Türkiye içindeki konumuna baktığımızda bu iki sektördeki harcamalar açısından ortalamanın üzerinde olduğu tespit edilir.¹⁹⁰ Bu durumun önemli bir gerekçesi, Trabzon'un bölgesel ve hatta ulusal ölçekte hizmet veren kuruluşlara sahip olmasıdır (KTÜ, Tıp Fakültesi, Kemik Hastanesi, Göğüs Hastalıkları Hastanesi vb.). Ancak yine de 1990'lı yıllar itibariyle eğitim sektöründe, 2000'li yıllardan sonra ise sağlık sektöründeki payların düştüğü belirtilebilir. Sağlık sektöründeki yatırımlar 2000'in ilk 10 yıllık diliminin sonunda, ilk yıllardaki göstergelere kadar gerilemiştir. Bununla birlikte geleceğe dair bir öngörü ise yine özellikle sağlık sektöründe olmak üzere, bu hizmetlerin giderek özel teşebbüse terk edilecek olmasıdır. Kentte son dönemde açılan özel sağlık yatırımları ve Türkiye ölçeğinde yeniden yapılandırılan sağlık ve sosyal güvenlik sektörü düşünüldüğünde, bu öngörü gerekçelendirilebilmektedir.

---

¹⁹⁰ Trabzon DPT, İl Gelişmişlik Performansı, 2000 verilerine göre on bin kişiye düşen hastane yatağı sayısı bakımından Türkiye'de 17. sıradadır. 2007–2008 dönemindeki net okullaşma oranı ise ilköğretimde % 96, orta öğretimde % 72'dir. Bu oranlar Türkiye genelinde sırasıyla % 97 ve % 58'dir. TÜİK, Eğitim İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=14&ust_id=5, 27.08.2009.

Şekil 5.1. 5 Yıllık Dilimlere Göre Trabzon'daki Eğitim ve Sağlık Sektörüne Yapılan Harcamaların Toplama Oranı

Kaynak: DPT, 1984–1989-1994-2004 Verilerine Göre Hazırlanmıştır, <http://www.dpt.gov.tr/kamuyat/>, 23.07.2009.

Yatırımların ve İstihdamın Teşviki İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki 5084 Sayılı Kanunun 06.02.2004 Tarih ve 25365 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yasa, Türkiye İstatistik Kurumunca 2001 yılı için belirlenen Fert Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla tutarı 1500 ABD Doları veya daha az olan illerde vergi ve sigorta teşvikleri, enerji desteği, bedelsiz arsa ve arazi temini şeklinde teşvikler ön görmektedir. Trabzon ili de bu teşvik bölgesi içerisinde kalmaktadır. Çizelge 5.2’de görüldüğü üzere teşvik belgeli yatırımların büyük çoğunluğu ulaştırma-haberleşme ve altyapı yatırımlarında yoğunlaşmıştır. Devlet teşvikleri reel üretimin artmasını büyük ölçüde gerçekleştirilememiştir.

Çizelge 5.2. Trabzon'da Teşvik Belgeli Yatırımların Sektörlere ve Yıllara Göre Dağılımı (2004–2008)

YILLAR	Sektörler	Ekonomik Faaliyetler	Belge Sayısı (Adet)	Sabit Yatırım (TL.)	İstihdam (Kişi)
2004	İmalat	Orman Ürünleri	1	373.283	59
		Madeni Eşya	1	2.500.000	130
		Çimento	2	3.653.575	45
	Hizmetler	Ulaştırma	14	8.862.277	99
		Ticaret	1	3.212.564	-
		Eğitim	1	3.105.139	50
		Sağlık	2	2.905.820	15
		Altyapı	7	37.288.301	512
	TOPLAM			29	61.900.959
2005	Madencilik	İşleme	1	1.400.000	20
	İmalat	Gıda ve İçki	4	12.661.780	170
		Lastik-Plastik	1	8.496.978	30
		Kimya	1	255.000	30
		Cam	1	1.125.750	15
		Demir Çelik	1	5.913.852	105
		Çimento	2	6.750.000	45
	Enerji	Enerji	1	24.012.863	5
	Hizmetler	Ulaştırma	5	3.887.864	24
		Turizm	3	5.969.804	120
		Sağlık	2	22.754.431	331
		Diğerleri	2	795.192	12
		Altyapı	22	18.655.224	119
TOPLAM			46	112.678.738	1.026
2006	Madencilik	Zenginleştirme	1	1.230.000	30
	İmalat	Orman Ürünleri	1	863.543	15
		Çimento	6	81.866.005	183
	Enerji	Enerji	3	170.313.000	24
	Hizmetler	Ulaştırma	1	2.001.777	4
		Turizm	2	14.073.378	130
		Sağlık	2	19.503.153	110
		Diğerleri	1	1.147.000	10
		Altyapı	11	7.087.000	14
TOPLAM			28	298.084.856	520
2007	İmalat	Gıda ve İçki	2	20.972.690	275
		Orman Ürünleri	1	2.753.000	50
		Lastik-Plastik	2	2.483.060	11
		Demir Dışı Metaller	1	845.208	-
		Madeni Eşya	1	1.167.796	9
	İmalat	Makine İmalat	1	2.101.550	40
	Enerji	Enerji	11	175.930.000	400
	Hizmetler	Turizm	1	1.650.000	60
		Diğerleri	6	8.878.110	32
TOPLAM			26	216.781.414	877
2008	İmalat	Gıda ve İçki	2	20.972.690	275

YILLAR	Sektörler	Ekonomik Faaliyetler	Belge Sayısı (Adet)	Sabit Yatırım (TL.)	İstihdam (Kişi)
		Orman Ürünleri	1	2.753.000	50
		Lastik-Plastik	2	2.483.060	11
		Demir Dışı Metaller	1	845.208	-
		Madeni Eşya	1	1.167.796	9
		Makine İmalat	1	2.101.550	40
	Enerji	Enerji	11	175.930.000	400
	Hizmetler	Turizm	1	1.650.000	60
		Diğerleri	6	8.878.110	32

Kaynak:Hazine Müsteşarlığı,
<http://www.hazine.gov.tr/irj/portal/anonymouse?NavigationTarget=navurl://c3c0263e19651858d45bef96f36db186>
, 27.08.2009.

Yarattığı istihdam açısından değerlendirildiğinde ise yine işsizlik sorununu yapısal olarak çözümleyemediği tespit edilebilmektedir. Bu bağlamda 2008’de yaşanan küresel kriz doğrultusunda hükümet 2010 yılı itibariyle işlemeye başlayacak olan yeni bir yatırım teşvik paketi açıklamıştır. Bu pakete göre Trabzon ili en alt sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından en alt seviye olan 4. Bölge’de yer almıştır. Bu gerekçeyle hükümetin açıkladığı teşvik imkanlarından en üst seviyede yararlanacaktır. Bu durum Trabzon iş çevrelerinde olumlu bir şekilde karşılanırken açıklanan çalışan sınıflara yansımaları, yine çalışmanın temel tezlerini doğrulayacak niteliktedir.

Trabzon’un “en avantajlı bölge” içerisinde açıklandığı son teşvik paketi ne kadar yerel kamuoyunda sevinç yaratsa dahi arka plan yine gözden kaçırılmaktadır. Sermayeye teşvik paketleri, vergi indirimleri, sigorta primlerinden işveren payını kaldırmak (yakın zamanda çıkartılan ve kamuoyuna yük olarak mal edilmeye çalışılan sosyal güvenlik sisteminin aslında, sermayeye yönelik teşvikler için emeğin haklarına yönelik bir saldırı olduğu bu düzenleme ile iyice belirginleşmiştir.), ucuz arazi tahsisi gibi kaynak transferi anlamına gelen, vergi adaletsizliğini derinleştiren, kamu hizmetlerini niteliksizleştirme ve piyasalaştırma uygulamaları ile yanyana giden uygulamalar, ya da ucuz, güvencesiz çalışmayı devlet eli ile icra etmek, bu paketin içeriğini oluşturmaktadır. Sosyal güvenlik, devletin yerine getirmesi gereken en temel sorumluluklardan biri iken gerek bir önceki istihdam paketinde, gerekse krize karşı açıklanan son teşvik paketinde, hükümetin amacının sermayenin üzerinden sosyal güvenlik prim yükünü kaldırmak olduğu açıkça görülmektedir.

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık (SSGSS) yasası henüz tasarı aşamasındayken, devletin sırtındaki kambur olarak gösterilen sosyal güvenlik harcamalarını, yine devlet, işveren paylarını ortadan kaldırarak sırtına almayı kabul etmektedir.¹⁹¹ Bölgesel uzmanlaşma adı altında Türkiye'nin gelişmiş bölgelerinde teknoloji-yoğun ve katma değeri yüksek sektörler teşvik edilirken, geri kalmış bölgelerinde emek yoğun ve katma değeri düşük sektörlerin teşvik edilmesi programlanmaktadır.

5.1.2 Özelleştirme Politikaları

1980 sonrasında özelleştirme politikalarının Türkiye'de olduğu gibi, Trabzon'da da önemli etkileri olmuştur. Özelleştirme söylentileri bugüne kadar gelmiş olan çay fabrikaları haricinde, çimento fabrikasının, Et ve Balık Kurumu'nun, TEKEL'in ve limanın özelleştirilmesi gerçekleştirilmiştir. Fındıkta Fiskobirlik'in depoları satışa sunulmaya başlamıştır.¹⁹² Limanın özelleştirilmesi kent gündemini bir hayli süre meşgul ederken, TEKEL'in el değiştirmesi ve mülklerinin satışı ile kent merkezi içerisinde kalan binasının alışveriş merkezi olarak fonksiyonun değiştirilmesi Trabzon ölçeğinde önemli kentsel gelişmelerdir.

Trabzon Limanı öncelikle, "Özelleştirme İdaresi tarafından, Valilik İl Özel İdaresine devredildi. Trabzon İl Özel İdaresi limanı 30 yıllığına 400 bin dolar karşılığı Türkiye Denizcilik İşletmeleri A.Ş.den kiraladı."¹⁹³ İki devlet kurumu arasında yapılan bu devir teslim sonrasında liman tekrar alıcı buldu. "Liman işkolunda örgütlü Liman-İş Sendikası da 10.08.2001 tarihinde bu işlemin hukuka ve Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle Trabzon İdare Mahkemesi'ne başvurdu. İdare Mahkemesi de devir işleminin hukuksuz olduğuna karar vererek yürütmeyi durdurma kararı aldı."¹⁹⁴ Liman-İş bu süre zarfında özelleştirmeyi önleyebilmek için çeşitli girişimlerde bulundu,¹⁹⁵ ancak Özelleştirme İdaresi, Trabzon Limanı'nı ihaleye çıkarttı.

---

¹⁹¹ Öngel, S. "Teşvikte Sınır Yok!", www.turnusol.biz, 12.06.2009.

¹⁹² "Fındık-Sen: Fiskobirlik Depoları Satılmasın", www.bianet.org, 18.09.2006.

¹⁹³ "Liman Devlette El Değiştirdi", Karadeniz Gazetesi, 02.09.2001

¹⁹⁴ "Limanlarda Soygun Var", Evrensel, 17.10.2002.

¹⁹⁵ Liman-İş bu özelleştirmelerde kamunun zarara uğratılacağını öne sürerek politik bir argüman geliştirip "limanın bedelsiz olarak çalışanlarına devredilmesi" gerektiğini savunmuştur. Ne var ki, işin ilginç yanı sendikanın bu politikayı desteklemek için kullandığı söylemdir. Liman-İş şube başkanı, limanın Ermeni ve Rum Pontus lobisi tarafından ele geçirilmek istendiğini önde sürmektedir.

Trabzonspor'un da dahil olduğu yenilenen ihale ise dönemin Başbakanı R. Tayip Erdoğan'ın yakını ve yine kendisi ile birlikte, belediye'deki yolsuzluk iddialarınca yargılanan, daha sonra Trabzonspor yönetim kurulu başkanlığı da yapacak olan Nuri Albayrak ve Albayrak Grubu tarafından alındı.¹⁹⁶

1965 yılında kurulmuş olan ve 1991 yılına kadar Türkiye Çimento ve Toprak Sanayi (ÇİTOSAN) Genel Müdürlüğü'ne bağlı çimento fabrikası 1992 yılında -Uzanlar olarak bilinen- Rumeli Holding AŞ'ye özelleştirilmiştir. İmar Bankası olayından sonra 13.02.2004 yılında TMSF tarafından fabrikaya el konulmuş, 29.12.2005 tarihinde ise Aşkale Çimento Sanayi T.A.Ş. tarafından satın alınmıştır.¹⁹⁷ Uzanlara gerçekleştirilen özelleştirme sonrasında sendikaya üye olmak isteyen işçilerin işten çıkarılması, işçi ücretlerinde gerilemeler, üretimi durdurmaya giden yıldırma politikaları yaşanmıştır.¹⁹⁸

Fabrikanın özelleştirilmesinin kentin geleceğinin mekânsal yapılanmasında da önemli bir etkisi bulunmaktadır. Kentin merkezinde kalan fabrikanın, özelleştirme ile birlikte, 10 yıl içerisinde taşınması kararlaştırılmıştır. Ancak bu taahhüdün gerçekleştirilmeyeceğine dair yerel basında çeşitli söylentiler yer almaktadır.¹⁹⁹ Bugüne gelindiğinde taşınmaya yönelik bir çalışma yapılmamıştır. Bununla birlikte, şayet taşınma gerçekleşirse, kent merkezinde kalan bu yüksek rantlı arazi için bir planlama kararı getirilmemiştir. Ancak böyle olsa dahi özelleştirme ile kamu mülkiyetinden çıkarılan bu arazinin, üretim fonksiyonları haricinde de ciddi bir sermaye transferi oluşturacağı açıktır.

Milliyetçi-muhafazakar ideolojinin sınıf mücadelesi içinde üretilme biçimleri açısından dikkat çekici bir örnektir. "Trabzon Limanı Peşkeş Çekilmek İsteniyor", Yeni Mesaj, 12.10.2002. Ancak sınıf mücadelesi kavramı burada oldukça muğlaktır, siyaset özellikle taşrada amorf bir hal almaktadır. Sendika yöneticileri, özelleştirmenin Türkiye'de adeta kurumsallaşmasını sağlayan ANAP'ın il yöneticilerinden yardım istemekte, işin ilginç ANAP il sekreterinden "limanın özelleştirilmesini önlemek için elimizden geleni yapacağız" sözünü almaktadırlar. "İşçiler Özelleştirme Değil, Kadro İstiyor", Karadeniz Gazetesi, 28.09.2002.

¹⁹⁶ "Trabzon Limanı da Albayraklar'ın", Hürriyet Gazetesi, 08.08.2003.

¹⁹⁷ Bilgiler, www.askalecimento.com.tr adresinden alınmıştır.

¹⁹⁸ "Trabzon Çimento'da Direniş", Evrensel Gazetesi, 16.10.2000 ve "IMF'ye Rahmet Okutuyor" Evrensel Gazetesi, 27.09.2002.

¹⁹⁹ "Çimento'dan 400 Kişilik Yemek", Kuzey Express Gazetesi, 16.04.2009.

5.1.3 Merkezi Yönetim Projeleri

Sermaye akışını kendi üzerine çekme ve buna paralel olarak küresel ağa eklemleme stratejisi Karadeniz Bölgesi için merkezi-yerel idare ile sermayenin örgütlü kesimleri etrafında benimsenmiş ve uygulanmaya çalışılan bir yoldur. Karadeniz Bölgesi ve özellikle Trabzon açısından bu stratejik çerçeve içerisinde, Trabzon'un geçmişten gelen ticari potansiyelini değerlendirerek İpekyolu ticari aksının canlandırılması söz konusudur.

Dönemin Dış Ticaret ve Gümrüklerden Sorumlu Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen bu durumu şu ifadelerle özetlemektedir:

“Türkiye olarak biz dünya ticaretinin Atlantik'ten Pasifik'e kaymaya başladığı bu süreci en iyi şekilde değerlendirmek ve İpek Yolu güzergahındaki kara ve demiryolu alt yapımızı iyileştirmek için üzerimize düşeni yapmaya çalışıyoruz (...) İstanbul Boğazı Tüp Geçişi, İstanbul-Ankara-Sivas Hızlı Tren Projesi, Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Projesi, İran-Türkiye Demiryolu ağlarının çeşitlendirilmesi gibi büyük ölçekli projeler gündemimizde yer almaktadır. Karadeniz'in en büyük ticaret merkezi olmaya aday Trabzon'unuzun da artık demiryolu ağına bağlanma zamanı gelmiştir.”²⁰⁰

Trabzon kenti bu noktada İran, Irak, Rusya ve Türkî Cumhuriyetleri transit yolunun başlangıcında bulunması itibariyle Avrupa ve Dünya pazarlarına bağlanma konusunda önemli bir stratejik role soyunmaktadır. Bu noktada yüzyılı aşkın bir hikayesi olan, çeşitli dönemlerde yatırım programlarına alınıp sonrasında iptal edilen ancak hiçbir dönem gündemden düşmeyen demiryolunun yeniden gündeme gelmesi önemlidir.²⁰¹ Nitekim 2006 yılı içerisinde hazırlanan, Ordu-Trabzon-Rize-Giresun-Gümüşhane-Artvin Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı kapsamında, Samsun-Sarp demiryolu hattı, güneye doğru yapılacak olan bağlantılarla da birlikte kurgulanarak, bölgenin erişilebilirliğinin artırılması amaçlanmıştır.

---

²⁰⁰ “1. İpekyolu İşadamları Zirvesi Başladı”, Günebakış Gazetesi, 17.10.2008. Zirve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası ile Doğu Karadeniz İhracatçıları Birliği'nin ortaklaşa olarak düzenlenmiştir. Zirveye 19 ülkeden 230 katılımcı, Türkiye'den de 500'e yakın kişi katılmıştır.

²⁰¹ 29 Haziran 2009 tarihi itibariyle Ulaştırma Bakanlığı DLH İnşaatı Genel müdürlüğü tarafından ‘Trabzon-Tirebolu-Gümüşhane-Erzincan Demiryolu Etüt Proje ve Mühendislik Hizmetleri’ ihale edilmiştir. “Demiryoluna Alternatif Güzergah”, Günebakış Gazetesi, 10.07.2009

Trabzon'da merkezi kaynaklı altyapı yatırımları açısından son dönem itibariyle “Karadeniz Sahil Otoyolu” ve 2000'ler sonrasında yeniden yapılandırılan TOKİ projelerinden bahsedilebilir.

Trabzon'un planlama sürecine dair alınan ilke kararlarında, kentin güneye doğru büyümesi öngörülmüştür. Bu yöndeki gelişiminin önünde engel oluşturan ve kentin kıyı boyunca lineer biçimde gelişmesine yol açan en büyük etmen hiçbir planda yer almayan, birçok yerde dolgu alanları oluşturularak gerçekleştirilen 1964 tarihli sahil yoludur. Ancak burada bahis konusu edilecek olan ve birçok itiraza, meslek odalarının açmış olduğu davalara rağmen Samsun-Sarp kısmı tamamlanmış ve bundan sonraki kısmının da İstanbul 3. Köprü ile Avrupa ulaştırma sistemi ile bütünleştirilmesi öngörülen “Karadeniz Sahil Otoyolu”dur.

5.1.3.1 *Karadeniz Sahil Yolu*

Karadeniz Sahil Yolu (KSY) 1983 yılında “Karadeniz Sahil Yolu İyileştirme Projesi” olarak yatırım kapsamına alınmıştır. KSY olarak 1992 yılında ilk ihalesi yapılan bu dev proje, büyük siyasi tartışmalar sonucu 1995 yılında Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Samsun-Sarp yolu olarak başlayıp, Sinop-Sarp ve İstanbul-Sarp yoluna dönüşen KSY, ÇED raporundan yönetmelikte bulunan geçici bir hükümle²⁰² muaf tutulmuş, ancak 2002 revizyon imar planı ile Trabzon kenti için resmîyet kazanmıştır. Bununla birlikte Kıyı Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma kanunu (yol boyunca birçok doğal tescilli alanlar vardır) İmar ve Çevre Yasaları ihlal edilmiştir.²⁰³ Kıyı alanındaki ekolojik canlılığın, yaşayanların kıyı ve deniz ile kurduğu ilişkinin aşınması, kıyı boyunca yerleşimin sürdürülmesi, havalanma, drenaj, görsel bütünleşme, gürültü kirliliği, erişilebilirlik gibi bir çok sorunu meydana getirmiştir.

KSY, Avrupa ulaştırma sistemi ile Rusya, İran bağlantısını kurarak bütünleşmiş bir karayolu ulaşım ağının Türkiye ayağını oluşturmaktadır. Yarattığı çevresel, kültürel ve ekonomik tahribatın yanı sıra artık sınırlarını zorlayan lineer kentsel gelişimin

---

²⁰² Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği Geçici Madde-2, Resmi Gazete, 23028, 23.06.1997.

²⁰³ Akgün, G. “Karadeniz Kıyı Şeridi, ‘Eşsiz’ Sahil Yoluna Heba Ediliyor”, Birgün Gazetesi, 02.07.2005.

daha yoğun bir şekilde yapılanmasına neden olmuştur. Yolun kuzeyinde kalan ve büyük kısmı yol dolgusu ile kazanılan rekreasyon alanlarının (yeşil kıyı bandının) kentli tarafından kullanılması için gerekli yaya bağlantıları sağlanmamıştır. Bu, ciddi bir güvenlik ve erişim problemini de beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda bu dolgu alanları topoğrafik olarak sınırlı bir yerleşim sahip kentsel alanlarda, yüksek rant alanları olarak yerel kamuoyunun gündeminde sürekli tartışma konusu oluşturmaktadır. Bu alanların Anayasa'dan hareketle kamusal kullanıma ayrılması gerekliliği çoklukla göz ardı edilmektedir.²⁰⁴

KSY'yi sermayenin akışkanlığını sağlamak amacıyla uluslararası bir ulaştırma altyapısı olarak ele almanın yanı sıra kamunun sermaye birikim krizini çözümleyici bir işlevi bulunduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Bununla birlikte bu ve diğer büyük ölçekli kamu harcamaları hızla zenginleşen bir burjuvazi sınıfını yaratmıştır. Hemen tamamı devlet ihalesi ile gerçekleştirilen otoyollar, barajlar, hidro-elektrik santraller, metro inşaatları, boru hatları, havaalanı, liman, savunma sanayi yatırımları, ulusal-uluslararası gayrimenkul yatırımları, büyük ölçekli turizm altyapısı gibi yapıları çevre yatırımları ile birikim gerçekleştiren bu kesimlerin siyasal iktidar ile kurdukları bağ incelenmeye değerdir. KSY gibi uluslararası ölçekteki bir yatırım da, yine benzer projelerde olduğu gibi Limak, Doğuş, Polat, Mapa, Nurol, Yüksel, Güriş, Tefken gibi şirketlerin aldığı ihaleler doğrultusunda, alt faaliyetler taşeronlaştırılarak gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilecektir.

5.1.3.2 TOKİ Uygulamaları

2000'li yılların sonrasında yeniden yapılandırılan TOKİ uygulamaları da kamunun neo-liberal kentleşme sürecinde değişen rolünü tarif eden örneklerden biridir.

---

²⁰⁴ Bölgeye yönelik hazırlanan Çevre Düzeni Plan Raporunda KSY'ye ilişkin şu şekilde karar yer almaktadır [İlke Planlama Ltd. (2008), Ordu-Trabzon-Rize-Giresun-Gümüşhane-Artvin Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Plan Raporu, s. 40.]:

“Mevcut Karadeniz sahil yolu, sahil boyunca ekolojik dengeye verdiği hasarın yanı sıra, özellikle yerleşim merkezlerinde yaşayanların denizle olan bağlantısını koparması ve genel olarak onarım maliyetlerinin çok yüksek olması gibi nedenlerle kimi bölümlerde iç bölgelere alınarak sahildeki yoğunluk düşürülmüştür. Böylece transit karayolu geçişi sürekliliği korunurken, kademesi düşürülen sahil bölgeleri demiryolu ve denizyolu hatları ile desteklenmiştir.”

TOKİ'nin buradaki pozisyonunu anlayabilmek için 2000 yılından sonra başlayan TOKİ'nin yasal/yapısal dönüşümüne göz atmak gereklidir. Bu dönemden sonra en güçlü kamu otoritelerinden biri haline gelen TOKİ, diğer bir yandan da piyasanın en önemli aktörlerinden biri haline getirilmiş, alabildiğine girişimci, yatırımcı, mekânsal politikaları üreten/uygulayan bir kuruma dönüştürülmüştür:

“1984 yılında 2985 sayılı Kanunla, Genel Bütçe dışında, özel fonu ile ve özerk yapısıyla Başbakanlığa bağlı, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı ismi ile kurulmuş olan TOKİ, 90'lı yıllarda yaşadığı fetret dönemi sonrasında 58. ve 59. dönem hükümetleri ile yeniden bir yapılanma sürecinin içerisine girer. 2001 krizinin ardından kamu özelleştirme ve piyasalaştırma süreçlerine tabi tutulan kamu açısından kentsel rantlar yeni bir alana işaret etmektedir. Nitekim 90'lı yılların ikinci yarısından itibaren geçirdiği yerel yönetim deneyimi ile kentsel rantların yaratacağı sermaye birikimi konusunda tecrübeli olan Başbakan Erdoğan'ın yaklaşımları ülkesel politikalara devşirilmiştir.²⁰⁵

Hikayenin bundan sonraki kısmı hükümetin “konut seferberliği” kapsamında TOKİ'ye sağladığı düzenlemeler ile gelişir. AKP hükümetinin küresel-kapitalizm çerçevesinde yeniden düzenleme aracı olarak yasama faaliyetine kazandırdığı ivme, belki de en “başarılı” olduğu alanlardan biridir. Nitekim hemen her alandaki piyasalaştırma sürecinin altyapısını hazırlamak bağlamında çıkan yasaların takip edilmesi gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Özellikle yerel yönetim, kentsel dönüşüm, 2B arazilerine yönelik kentsel rantların konu olduğu yasal düzenlemeler bu çerçevenin kısmi örnekleridir.

(...) 2002 yılında çıkan “Toplu Konut İdaresi Kaynaklarının Kullanım Şekline İlişkin Yönetmelik”te de TOKİ'nin görev alanları turizmden, küçük sanayi işletmelerine, eğitim, sağlığa kadar geliştirilmiştir.

Girişimciliğin doruk noktası ise “kentsel dönüşüm” ile karşımıza çıkacaktır. Nihayet 5 Mayıs 2004 tarihli 5162 sayılı kanun ile “gecekondu dönüşümü uygulamalarında kamulaştırma, imar planı yapma” yetkilerini de üzerine alır. 16 Haziran 2005'te 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” ile TOKİ kentsel dönüşümün bir diğer alanında da yetkiyi eline almıştır [bir uygulama örneği olarak bkz. Hatice Sultan ve Neslişah Mahalleleri (Sulukule) Kentsel Dönüşüm Projesi]. 2007 yılında çıkan 5069 sayılı Yasa ile 775 sayılı Gecekondu Kanununda değişiklik yapılmış ve Bayındırlık ve İskân Bakanlığının gecekondu alanlarındaki tüm yetkileri TOKİ'ye devredilmiştir. Bu yasayla birlikte TOKİ mutlak bir planlama otoritesine dönüşmüştür. Tüm bunların ötesinde, Temmuz 2008 tarihinde ise “Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmündeki Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı”nın büyük bir süratle TBMM, Plan ve Bütçe Komisyonundan geçmesiyle TOKİ'nin planlama yetkileri alabildiğine genişletilip, denetim

---

²⁰⁵ Bu yalnızca bir öngörü değildir. TOKİ'ye dair kurumun kendi açıklamasında, göreve gelen hükümetin Acil Eylem Planı'nda bu politikanın izlendiği aktarılmaktadır. (www.toki.gov.tr/docs/basin/baskan/toki_sunus220206.doc, Ekim 2008). 2002 ve 2003 yıllarında kurulan 58. ve 59. AKP hükümetlerinin acil eylem planlarınının 44. maddesinde “yerel yönetimlerle işbirliği sağlanarak kentlerimizdeki gecekondulaşmanın önlenmesi ve mevcut gecekondu alanlarının dönüştürülmesi”, 45. maddesinde ise “dar gelirli kiralara öder gibi ve kısa sürede ev sahibi olmalarının sağlanması”nın hedeflendiği söylenmektedir. Hükümet, bu planlarını TOKİ ile gerçekleştirecektir. Ayrıca, uygulamaya konulacak konut seferberliği ile ekonominin canlanması, üretimin artması, işsizliğin azaltılması da sağlanacaktır. Aynı zamanda kendi belediye başkanlığı döneminde KİPTAŞ'ın, başına Erdoğan Bayraktar'ı - şu anki TOKİ Başkanı- geçirerek kurumu lüks konut üretimi bağlamında yeniden yapılandırması, bu yaşanan deneyimin sürekliliğini göz önüne sermektedir.

dışında bırakılmıştır. Tasarı ile planlama açısından kara bir delik olan Özelleştirme İdaresi'nin sınırsız plan yetkilerinin benzeri TOKİ'ye de verilmiş ve tüm hazine arazileri TOKİ'nin planlama alanı haline getirilmiştir.

(...)Tüm itirazlara rağmen hayata geçen TOKİ projeleri bugün herkesin hakkı olan kaynakları ve kamudan aldığı gücü kullanarak mekânı dönüştürmekte, sermayenin (kendine yakın olanlar öncelikli) çıkarları doğrultusunda kaynak aktarımı yapmakta ve durdurulamamaktadır. Kapitalizmin üçüncü büyük krizinin yaşandığı bugünlerde dahi, krizden emlak sektörünün yardımı ile çıkılacağını söylemektedir ki, bu da ülkenin kaynaklarının TOKİ'ye aktarılmaya devam edeceğinin sinyallerini de vermektedir. Ancak TOKİ projelerinin konut fazlası yarattığı, var olanların dahi henüz değerlendirilemediği ortadadır. Öte yandan, inşa edilen konutların ve yarattığı toplumsal atmosferin sorunları her geçen gün büyümektedir. Mekanı, yaşayanlarını yok sayarak şekillendiren bu projeler kentleşme dinamikleri ve toplumsal ilişkiler açısından sorun yaratırken kamunun üzerine de büyük bir mali külfet getirmektedir.”²⁰⁶

Özellikle İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlerdeki uygulamalarını kâr oranlarını artırıcı şekillerde yapılandıran TOKİ'nin, Trabzon'da inşaat ve uygulama aşamasında olan 22 adet projesi ve 6.910 adet konutu bulunmaktadır.²⁰⁷ 2006 yılı itibariyle tüm bu uygulamaların 235 Milyon TL'lik bir yatırıma karşılık geldiği belirtilmektedir.²⁰⁸ Takip eden bölümde niteliksel olarak inceleyeceğimiz ve buradaki TOKİ'nin rolünü irdeleyeceğimiz “Zağnos ve Tabakhane Vadileri kentsel Dönüşüm Projeleri”nin yanı sıra toplu konut uygulamaları, hastane, çarşı, cami, restorasyon projeleri, ticaret merkezi ve altyapı çalışmaları gibi birçok farklı yatırım başlığı TOKİ'nin Trabzon'daki ilgi alanına girmektedir. Projelerin makro ölçekte değerlendirilmesinin yanı sıra, TOKİ ve kentsel dönüşüm projeleri özellikle yerel seçimler döneminde merkezi hükümetin yerelde etkinliğini artıracak birer siyasal araca dönüşebilme sinyallerini verebilmiştir.²⁰⁹ Planlama açısından bir diğer nokta ise TOKİ projelerinde en büyük etken olarak ucuz arsa temininin yerseçim kararlarını belirlemesiyle, imar planlarının amaçladığı yönlendiriciliğin yine

---

²⁰⁶ İMECE, Toplumun Şehircilik Hareketi, (2008) “Toplu Kurumsal İflasımız: TOKİ, Barınma Hakkından Sermaye Birikim Sürecine Doğru Konut Sorunu, ŞPO, 32. Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu, İstanbul.

²⁰⁷ TOKİ, http://www.toki.gov.tr/programlar/uygulamatakip/c_illist.asp?x_ilkodu=61, 01.09.2009.

²⁰⁸ İhlas Haber Ajansı, “TOKİ'den Trabzon'da 235 Milyon YTL'lik Yatırım”, 02.12.2006

²⁰⁹ Merkezi hükümet desteği olgusunun 2009 yerel seçimlerindeki Trabzon'un kaderini etkileyen önemli bir unsur olduğu belirtilebilir. Nitekim bir önceki seçime göre oylarını hemen hemen iki katına çıkaran CHP'li Belediye Başkan adayı, seçimi AKP karşısında kaybetmiştir. Seçim çalışmalarında “merkezi” çalışma gayreti dikkate değerdir. TOKİ projelerinde ve kentsel dönüşüm örneğinde de bu projelerin yürütülebilmesi için merkezi ve yerel işbirliğinin olması gerekliliği –bürokratlar dahil- her iki tarafta da siyasal bir söylem olarak kullanılmıştır. “TOKİ Başkanı'ndan İtiraf ve Tehdit”, <http://www.kanalbiz.com.tr/tok-baskanindan-itiraf-ve-tehdit-7028.html>, 12.08.2009.

gerçekleştirilememesidir. Bunun haricinde, bütüncül bir planlama anlayışı dışında yapılan bu yatırımlar kamuya altyapı gerçekleştirme, eğilimler doğrultusundan yeni bölgeleri imara açma anlamında ek maliyetler getirmektedir.

5.1.4 Yerel Siyasal Aktörler, Projeler ve Söylemleri

Trabzon'daki siyasal kompozisyonun kimi dönemler farklılık arz etse de, Türkiye geneli ile yakın bir seyir izlediğinden bahsedilebilir. 1980 sonrasında sağcı muhafazakar bir kadrolaşma ve siyasal yapılanma hâkimdir. 1989–1994 yılında Türkiye'deki eğilime paralel olarak SHP ve 2002–2008 dönemi içerisinde sürpriz sayılabilecek bir sonuçla CHP yerel seçimleri kazanmıştır. Diğer dönemde kentin seçimi ANAP, Refah, Fazilet ve AKP çizgisinde olmuştur. Laçiner'in Türkiye'nin genel seçim sathına dair merkez-taşra nezdinde ortaya koyduğu fikirler Trabzon açısından da açıklayıcıdır:

“AKP'nin 3 Kasım 2002 seçimlerinde tek başına iktidara gelişi, yüzyılı aşkın modernleşme tarihimizin tüm sancuları içinde taşralarda oluşan otantik Türkiye burjuvazisinin nihayet merkezi güç (lerden biri) konumuna geldiğinin kanıtıdır. Bu burjuvazinin yönlendiriciliğinde taşra, daha 1990'larda iç göçlerle yığıldığı ve kuşattığı siyasi idari merkez (Ankara) ve ekonomik toplumsal merkez (İstanbul)'lerde mahalli seçimleri RP'nin şahsında kazandığında, bu bir anlamda Türkiye'nin modernleşme sürecini belirleyen en önemli gerilim kaynaklarından birinin merkez (ler)-taşra (lar) ilişkisinin en azından alışılmış formunun artık geride kaldığını gösteriyordu. Merkezin ve taşranın ayrı coğrafyaları, ayrı sosyo-ekonomik – politik formasyonları ve bunlar arasındaki hiyerarşik ilişkiyi ifade ettiği dönemin bittiğini, bu “format” içinde yaşanmış ve büyük ölçüde içerik kazanmış gerilimin şimdi –dünyaya çok daha açık- ülkenin tüm sathına ve merkezlerin içine taşındığı yeni bir dönemdir demek bu. Ve bu durumda artık dünya merkezlerinin taşrasında olup olmamak gibi, hem bu sorunun kendisinin hem de onun her kelimesinin tartışılmasının gerekeceği “yeni” bir durumla karşı karşıyayız.”²¹⁰

Böylesi bir siyaset zemini, neo-liberal ideolojinin belirleyiciliğinde taşrada ve merkezde benzer araçlarla ve yöntemlerle kendini oluşturmaktadır. Siyaset zeminin kayganlaştığı bu nokta aslen benzer politikaların hemen her yerde ve aynı anda kendisini var kılmasına sebebiyet vermektedir. Planlama disiplinin bütüncül bakış açısından yoksun ve belirli sınıfsal tercihleri yansıtan ve kentsel kimliğin pazarlanabilmesine dair stratejilerle kamuoyuna sunulan bu projeler, siyasal anlamda merkez-taşra kompozisyonun da değiştiğinin bir ölçüde göstergesidir.

---

²¹⁰ Laçiner, 2005; s. 96.

5.1.4.1 Pazarlanabilir Kentsel Kimlik ve Vizyon Projeleri

Özellikle 2009 yerel seçimlerinin söylemsel analizini yapmak, siyasal argümanların küreselleşme zihniyetinde ne şekilde değiştiğini bizlere göstermektedir. Son dönem kentleşme ve planlama deneyiminin post-modern etki parçacı ve projeci söylem ve eylem pratiği kazanması, siyasal alanda da önemli bir mevzi olarak kendine yer edinmiştir. Nitekim “projecilik” başlı başına bir siyaset yapma biçimi haline gelmiş ve kendine meşru bir zemin bulmuştur.²¹¹ Kamucu söylemin ve kamusal hizmetlerin etkin ve rasyonel kullanımına yönelik bir yönetim biçiminin, bütüncül planlama anlayışının aksine kentler ve yönetici adayları küresel sermayeye eklemlenme yarışında projelerini kamuoyuna sunarak birer “vizyon” sahibi “marka kent”, yaratma arayışındadırlar. İşin ilginç bir yanı da bir kentler ve adaylar birbirlerinden farklı yanlarını göstermeye çabalarsa da giderek bu baskın söylem altında kentlerin, projelerin ve insanların birbirine benzemeye başlamasıdır. Zaten bu durumun kendisi küreselleşmenin çoğulculuşturucu söylemine dair pratikte yaşanan en önemli eleştirilerden biri olarak konulabilir. Bu noktada, Trabzon özelinde seçim yarışının her ikisi arasında geçtiği AKP ve CHP söylemleri üzerinden tespitlerimizin izini sürmeye çalışalım.

AK Parti Trabzon Belediye Başkan adayı Orhan Fevzi Gümrukçuoğlu'nun seçim dönemi kamuoyuna sunduğu “61 Proje”²¹², “Kentsel Dönüşüm”²¹³, Çağdaş Belediyecilik, Ulaşım, Altyapı, Sosyal Projeler, Kadınlar İçin Projeler, Gençler İçin Projeler, Kültür Sanat Turizm Projeleri, Hizmet ve Yatırım Projeler” olmak üzere 9 başlık altında toplandı. Bunlarla birlikte “Disneyland”, “Minia Karadeniz”, “Akyazı Projesi”, “2011 Avrupa Gençlik Olimpiyatları” gibi vizyon projeleri kamuoyuna sunuldu. Projeler arasında mikro-kredicilik bir sosyal proje olarak kendisine yer edinirken, “HES Projeleri” gibi ekolojik alanda getirdiği yıkım açısından ciddi

---

²¹¹ Bu konuda, 2009 yerel seçimleri üzerinden bir değerlendirme için bkz. Aslan, Şükrü “Yerel Seçim Kampanyalarının ‘Projeci’ Dili Ne Anlatıyor?”, Birgün Gazetesi, 27.03.2009.

²¹² “61” Trabzon’un trafik plaka numarasıdır.

²¹³ Kentsel dönüşüm projeleri olarak şunlar sıralanmaktadır: Çömlekçi Kentsel Dönüşüm Projesi, Meydan ve Çevresinin Düzenlenmesi, Tabakhane Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi, Ayasofya Müzesi ve Çevresi Kentsel Dönüşüm Projesi, Karşıyaka (Toklu) Vadisi Rekreasyon Projesi ve Peyzaj Düzenlemesi, Yeni İmar Düzenlemeleri.

tartışma konusu olan yatırım unsurları yer aldı. Bu projelerin bir kısmının gerçekleşmesi için gerekli olacak merkezi destek ve kamu yatırımı, seçim döneminde seçmenler açısından etkili bir tercih unsuru oldu.

CHP'nin Trabzon Belediye Başkan adayı Canalıoğlu'nun açıkladığı projelerden bazıları ise şunlar: "Hamamizade İhsan Bey Kültür Merkezi, Belediye Sarayı ve Atapark Alışveriş Merkezi, Doğa ve Av Hayvanları Müzesi, Kentsel Dönüşüm Projeleri (Zağanos Vadisi, Zafer Mahallesi, Esentepe Mahallesi, Ayasofya Mahallesi, Çömlekçi Mahallesi), 2011 Olimpiyatları için yapılacak hazırlıklar, Boztepe'ye 5 yıldızlı otel..."²¹⁴ Hemen hemen birbirine benzer projelerin ortaya sürüldüğü seçim döneminde kentte önemli imar değişiklikleri yapabilecek kentsel dönüşüm projeleri ve aynı zamanda 2. Tanjant Yolu'nun yapılması taraflarca gündeme getirildi.

Mevcut siyasal kompozisyon içerisinde iktidar ve ana muhalefetin küreselleşme karşısında benzer bir tavır takındığı tespit edilebilmektedir. Denilebilir ki, neo-liberal küreselleşme söylemi önemli niteliksel farklılar ortaya koymadan egemen siyasal literatüre hâkimdir.²¹⁵

5.1.4.2 *Kentsel Dönüşüm Projeleri*

Kentsel dönüşüm konusu özellikle 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de planlama, siyasal söylem ve proje/uygulama alanına girmiş bir kavramdır. Farklı sınıflar için farklı anlamları olan bu projelerin kuramsal ve pratik süreçlerdeki yapısal

---

²¹⁴ İHA, www.ihacom.tr, 24.03.2009

²¹⁵ Örneğin, CHP Trabzon milletvekili Akif Hamzaçebi "Stratejik Planlama Çalışması (2010–2014)" kapsamında görüşlerini şu şekilde ortaya koymaktadır:

"Küreselleşen dünyada "yerel" in giderek daha ön plana çıktığı açıktır (...) Bir kentin "dünya kenti" özelliğini kazanabilmesinin ulaşım yollarının merkezinde olmak, telekomünikasyon altyapısı iyi olmak, Fiziksel altyapı ve sosyal olanaklar yönünden iyi olmak, uluslararası sermaye için çekim merkezi olmak gereklidir. Trabzon 19'uncu yüzyılın sonlarına kadar "dünya kenti" olmasa bile bu özelliğe yakın bir kent konumunda olmuştur. Bunun en önemli nedeni "İpekyolu" üzerinde bir ticaret merkezi olmasıydı. Günümüzde bütün ülkeleri etkisi altına alan "küreselleşme" sürecini yaşıyoruz. Küreselleşme süreci gelişmekte olan ülkeler açısından bazı sorunlar yaratsa da bu süreç iyi yönetildiği takdirde bu ülkelere önemli fırsatlar da sunmaktadır. Trabzon bu çerçevede yeniden 'ticaret merkezi' olma yönünde fırsatı yakalayabilecek güçlü bir kenttir".

Günebakış Gazetesi, "Hamzaçebi, Gümrükçüoğlu'na Ne İçin Teşekkür Etti?", 15.07.2009.

özelliklerine dair bir tartışma, bu çalışmanın sınırlarını büyük ölçüde aşmaktadır.²¹⁶ Ancak, özellikle İstanbul ve diğer büyük kentlerde kentsel dönüşüm projelerinde devletin, kentsel mekanda mülkiyetin yeniden düzenlenmesi (dağılması) sürecinde sermaye birikimi lehine oynadığı rol önemle tespit edilmelidir. Bu süreç aynı zamanda kentsel çelişkiler üzerinden bir mücadele alanına işaret etmektedir.

Değinilmesi gereken bir diğer önemli nokta da, kentsel dönüşüm projelerinin, pazarlanabilir ve küresel sisteme eklemlenebilir bir kent modeli çerçevesinde tıpkı diğer projeler gibi taşraya ihraç ediliyor oluşudur. Türkiye'nin kendine özgü kentleşme modelinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve ancak "barınma/yaşama hakkı" çerçevesinde anlamlandırılabilir konut alanlarına yönelik birçok farklı alana dair benzer söylem ve modeller geliştirilmektedir. Trabzon'da da birçok diğer kentte olduğu gibi "kentsel dönüşüm" bir marka hüviyetinde gündeme gelmiştir. Uygulama anlamında farklı içerikte, farklı sonuçlara ulaşılan bir durum söz konusu olsa bile bu projelere diğer tüm uygulamaları, hukuki yapılanmayı gözeterek bütüncül bir açısı geliştirmek gereklidir. Ancak böyle bir bakış açısı kentte ileriki safhalarda gündeme gelecek projelerin ekonomi-politik arka planını anlayabilmemizi ve doğabilecek yeni eşitsizlik biçimlerini açık edebilmemizi sağlayabilir.

Uygulama alanında ele alabileceğimiz, Tabakhane ve Zağnos Vadileri'nde gerçekleşen tek bir kentsel dönüşüm projesi bulunmaktadır. Trabzon'un ilk planından itibaren (Lambert, 1938) tüm plan kararlarında denize dik olarak açılan bu vadiler, kentin hava akımının gerçekleşeceği yeşil alanlar olarak ayrılmıştır. Ancak, özellikle 1960–1975 yılları arasında yoğunluklu olarak yerleşilen bu alanlarda gecekondu²¹⁷ yapılaşması gerçekleşmiştir. Bu alandaki derelerin ıslah edilmesi –

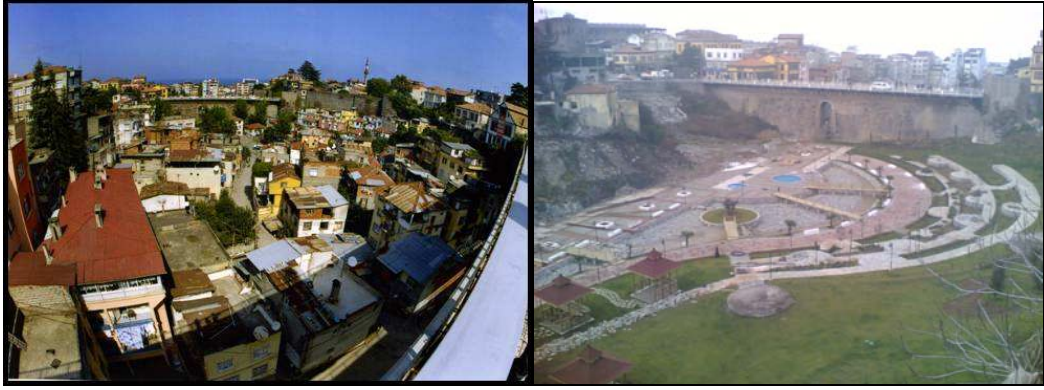
²¹⁶ Böyle bir tartışmayı daha önceki yaptığım bir araştırmada gerçekleştirmeye çalışmışım: Akgün, G. (2006), "Konut Sorununun 'Dönüşümü' Üzerinden Türkiye'nin Kentleşme Süreci ve Gaziosmanpaşa'da Yaşanan İzler, Lisans bitirme Ödevi, MSGSÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.

²¹⁷ 1995 yılında yapılan bir çalışmanın kriterleri doğrultusunda buradaki yapılaşma şu şekilde tasnif edilmektedir: Çalışma alanındaki (Vadilerdeki) eski müstakil ev oranı % 41, gecekondu % 39,8, apartman tipindeki konut % 19,2 olarak tespit edilmektedir. Konutların fiziksel durumunun % 78,3'ü orta, % 3,6'sı iyi, % 18,1'i ise harap olarak belirtilmiştir. Mahallede oturma en önemli sebebi olarak kiracıların % 72,7 'si gelirin buna müsait olduğunu, % 13,6'sı ise işyerine yakın olduğunu belirtmiştir. Ev sahiplerinin ise % 33,3'ü geliri gerekçe gösterirken % 53,8'i "baba ocağı" olduğunu

üzerilerinin kapatılması- ancak 1985–1986 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Ancak yakın döneme kadar halen bu bölgede iklim durumuna göre taşmalar söz konusu olmakta ve sağlık sorunları ile karşılaşılmakta idi.

Vadiler, 2002 Revizyon İmar Planında Özel Planlanma Alanı (ÖPA) olarak belirlenmiştir. 2004'te TOKİ Başkanlığı ile bir protokol imzalanarak Zağnos Vadisi kentsel dönüşüm alanı olarak belirlenmiştir. Vadideki çalışma alanı etaplara bölünerek, Zağnos Köprüsü ile Tanjant Köprüsü arasındaki birinci etabın çalışmalarına 2005 yılında başlanmış ve 2008 yılında bitirilmiştir.

Şekil 5.2. Vadilerin Kentsel Dönüşümden Önceki ve Sonraki Hali

Kentsel dönüşüm projesine yönelik Aydemir vd. şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Alana yapılan yatırımlar sonrasında proje yakın çevresinde kentsel rantın paylaşımına yönelik yeni talepler ortaya çıkmıştır. TOKİ'nin de içinde yer aldığı girişimci gruplar, mülkiyetin çok parçalı olduğu çevredeki alanlarda, ÖPA kapsamında, yapı nizamları, yol güzergahları ve kat artışları gibi farklı imar hakkı taleplerinde bulunmaktadır (örneğin, TOKİ'nin 350 konutluk, özel girişimin 400 konutluk proje talepleri olmuştur) (Şekil 5). Alan yakın çevresinde arsa ve kira değerlerinde 2–3 kat artış yaşanmıştır. Ayrıca SSK mülkiyetinde bulunan Devlet Tiyatrosu, SSK idari binası ve lojmanın bulunduğu alanın TOKİ işbirliği ile belediye tarafından sosyal ve kültürel amaçlı proje kapsamında değerlendirilmesi gündemdeki bir konudur, ancak henüz proje resmiyet kazanmamıştır.”²¹⁸

---

belirtmiştir, Günay, K. (1995), *Kentleşme ve Kentsel Çevre Düzenleme Çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, KTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

²¹⁸ Aydemir, S. vd. (2009), “Parça Parça Eylemlerle Küresel Trabzon'a”, Yayımlanmamış Bildiri, Ankara: Kentleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu.

Mevcut alana ve fiziksel yapılanmasına yönelik yapılan bu değerlendirmenin ötesinde buranın geçmiş dönem kullanıcılarına yönelik de bir araştırmanın yapılması gereklidir. Kullanıcıların yeni yerleşmelerine dair memnuniyetleri, yeni yaratılan dışsal maliyetler, sosyal ve ekonomik çevrenin dönüşmesinin etkileri, kent merkezi ve donatılara erişilebilirlik gibi konulara dair bir değerlendirme ile ancak kentsel dönüşüm projelerinin niteliği ortaya konulabilir.

Uygulamaya geçirilen bu proje Türkiye'nin diğ er birçok kentinde oldu ğ u gibi Belediye ve TOKİ iş birli ğ i do ğ rultusunda, mülk sahipleri ile anlaş ma yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Kentsel dönüş üm ve buna ba ğ lı olarak TOKİ uygulamalarına yönelik Trabzon kentinde yoğun bir muhalif kamuoyu oluş ması da çeş itli sıkıntılar kimi kesimler tarafından dile getirilmiştir.²¹⁹ Kentsel dönüş üm projelerinin gerçekleştirildi ğ i alanlarda – elbette ki diğ er projeler ve ola ğ an de ğ er artış ları ile birlikte- rant giderek yüks elmiştir. Ç izelge 5.3'te de görülece ğ i üzere yalnız ca arsa-m² fiyatlarına bakıldığında dahi, 5 yıllık bir sürecin sonunda de ğ erlerin iki katına yüks eldi ğ i tespit edilebilmektedir. Bu durum kent merkezinde yaş amanın sınıfsal boyutlarına dair bugün ve gelece ğ e yönelik önemli ipuç ları vermektedir.

Ç izelge 5.3. Trabzon'da Kentsel Dönüş üm Bölgelerini İçeren Mahallelerdeki Arsa-m² Fiyatlarının De ğ iş imi (TL)

YILLAR	Mahalleler	Ortalama	En Büyük	En Küçük
2002	Gülbaharhatun	153	600	60
	Ortahisar	119	600	50
2008	Gülbaharhatun	308	1023	108
	Ortahisar	288	1023	108

Kaynak: Trabzon Belediyesi, <http://www.trabzon.bel.tr/EmlakDeger/EmlakDeger.html>, 20.09.2009

5.1.4.3 *TEKEL'den AVM'ye*

Kent merkezindeki TEKEL binasının iş levselli ğ ini kaybetmesi ve sonrasında bu mülklerin özelleştirilmesi ile birlikte bu büyük kamu binasının yeniden iş lev kazandırılması gündeme gelmiştir.

1989 onaylı imar planında eski Tekel binasının bulundu ğ u ada “resmi kurum” olarak ö ngörölmüştür. Bu alanın do ğ usunda kentsel sit alanı bulunmaktadır. Eski Tekel Binasının da içinde bulundu ğ u alan 1998 tarihinde sit alanı iç ine dahil edilmiş, Tekel Binası kompleksi tescil edilmiştir. Binanın 2004 yılında, her kesimden kentsel aktörlerin destekleriyle Belediye'ye devri sağ lanmıştır. Bu süreçte amaç, kentte

²¹⁹ “DSP'den TOKİ'ye Ç ıkartma”, www.akcaabathaber.com, 20.10.2008. DSP Trabzon İl Başkanı yaptığı açıklamada “kentsel dönüş üm projelerinin kentsel rant bölüş üm projelerine dönüştü ğ ünü” ileri sürmekte 936 konutun bulundu ğ u bu Yıldızlı TOKİ evlerinin sosyal çevre, donatı, eriş ilbilirlik, güvenlik açısından ciddi sakıncalarının bulundu ğ unu belirtmektedir. TOKİ konutlarının yapıldığı alanın önceki plan notlarında tarım alanında bulundu ğ u ve dolayısıyla imar yasaklı oldu ğ unu belirtmektedir, “TOKİ'de Skandalların Ardı Arkası Kesilmiyor”, Evrensel Gazetesi, 11.10.2007

“ikinci bir merkez” oluşturulması (!), dolayısıyla alanın resmi kurum, kültür ve ticaret işlevine ayrılması ve Zağnos Vadisi rekreatif kullanımı ile bütünleşmesidir. Tekel Binası, 2006 yılında, tescilli olan kısımların korunması koşuluyla, alışveriş merkezi (30.000 m²) ve belediye hizmet binası (17.400 m²) programı ile ulusal ölçekte mimari proje yarışmasına çıkmıştır. Kimi kentsel aktörlerce kültür tesislerinin de yer alması ısrarla istenmişken, bu işlev, programda göz ardı edilmiştir.²²⁰ Binanın genel eğilime uyularak alışveriş merkezi yapılmasında karar kılınmıştır.²²¹ Yine kamuoyunun gündeminde olan ve Tekel binasının kuzeyinde yer alan SSK hizmet binalarının ve Devlet Tiyatrosunun dönüşümü ile birlikte bu bölge yeni bir rantal merkez haline dönüşecektir. Proje ile yakın çevresindeki caddelerde iki yılda m²'si yaklaşık 70 TL ile 300 TL artış olmuştur. Çevrede kat artımı talebi vardır.²²² Bölgenin gerek işlev açısından, gerekse yer seçimi açısından yeni bir merkez olabilmesi ise tartışmaya açıktır.

Şekil 5.3. TEKEL Alışveriş Merkezi Projesi

---

²²⁰ Aydemir, S. vd. 2009.

²²¹ Kentte ikinci bir merkez oluşturma kaygısıyla AVM olarak işlev verilen tarihi TEKEL binası Varyap Gayrimenkul Geliştirme tarafından projelendirilmiştir. 25.000 m² kullanılabilir alana sahip toplam 71.000 m² inşaat, 52.000 m² alışveriş ve yaşam alanından oluşuyor. www.gmtr.com.tr, 22.10.2008

²²² Öksüz, A. Melih, Beyazlı, D. Şen, Türk, Y. Aydın (2006), Planlamada Yerleşimi Kararlarının Politik İçeriği ve Politikalara Yansımaları”, 6. Türkiye Şehircilik Kongresi Bildiriler Kitabı, ŞPO, İzmir.

Halen yapım çalışmaları süren Tekel Alışveriş Merkezi tamamlandığında kentte konumlanacak üçüncü büyük alışveriş merkezi olacaktır. Trabzon'un ve kent bölgesinin ekonomisine ve mevcut kent merkezine olası etkileri de dikkate alındığında, projenin kente verilecek bu kadar hasara değer olup olmadığı toplum yararı açısından tartışmalıdır. Ayrıca kentte gündeme gelen diğer alışveriş merkezleri ile tüketim odaklı bu kent kurgusunun sürdürülebilirliği, alım gücünün gün geçtikçe aşındığı bu coğrafyada tüketim talebinin bu yatırımları karşılayabilirliği, yalnızca piyasa akışlarının çözümlenmesine bırakılmayacak kadar önemli konulardır.

5.1.5 Planlama Paradigmalarının Dönüşümü

Kamunun bir düzenleme ve yönlendirme faaliyeti olarak planlama fikriyatı ve uygulamaları da kapitalist küreselleşme doğrultusunda içerik ve biçim değişikliğine uğramıştır. Bu dönemde Türkiye'de üst ölçekli planlama anlayışı her hiyerarşik basamağında küreselci politiklardan yana tavrını koymuş, sınıfsal tercihini bu yönde belirlemiştir. Planlama, sermaye birikimi önünde kolaylaştırıcı rol üstlenen bir hüviyet kazanmıştır. Bunun da ötesinde kimi zaman kararları meşru kılacak yasal bir araç konumuna gelmiştir. Ancak tabii ki, kimi zamanda doğadan, toplumun ortak çıkar ve beklentilerinden yana bir mücadele zemini olagelmıştır.

Uygulama anlamında planlama bütüncüllükten uzaklaşmış, kısa vadeli politikalar doğrultusunda biçimlendirilir olmuştur. Parçacı projelerin bir araya geldiği bir yapıya bürünmüştür. Bununla birlikte çoğu kez sürece yön veren değil, sürecin arkasından gelen bir belge konumunda yer almıştır. Söylemde aktörlerin bir araya gelerek kararları oluşturacağı dile getirilse de, pratikte bu durum piyasanın güç ilişkileri

tarafından belirlenmektedir. Mevcut politik yapılanmanın emek kesimlerinde yarattığı tahribat, planlamanın da politik bir içeriğe sahip olmasından ötürü, bu alana da yansımıştır. Kararlar, büyük ölçüde sermaye birikiminin önünü açıcı rolde, bu rolün her ne olursa olsun istihdam sağlayıcı olduğu niyetiyle alınmaktadır.

5.1.5.1 Üst Ölçek Planlama Anlayışı

Bu bölümde, hiyerarşik bir biçimde Türkiye'deki planlama anlayışını küreselleşme ve onun Trabzon'a yansımaları doğrultusunda incelenecektir. Bilindiği üzere Türkiye planlama sisteminin en yukarisında ülkesel ölçekte hazırlanan “Beş Yıllık Kalkınma Planı” yer almaktadır.²²³ Planın Bölgesel Gelişmenin Sağlanması'na ilişkin bölümünde;

“(…) Küreselleşme süreci, yerel dinamikleri doğrudan etkileyerek, yerel ve bölgesel kalkınma açısından yeni şartlar ve fırsatlar ortaya çıkarmaktadır. Küresel rekabet koşulları altında kendileri birer rekabet birimine dönüşen şehirler ve bölgeler, dinamiklerini ve potansiyellerini değerlendiren uygun stratejiler çerçevesinde ve bütün kesimleri kalkınma sürecine katan iyi yönetim modellerini hayata geçirerek daha hızlı bir gelişme eğilimi yakalama şansına sahip olmuştur (…)

denilerek değişen ekonomik ve sosyal koşullara paralel olarak rekabet kavramı ön plana çıkarılmış ve planın diğer bölümlerinde de bölgesel gelişme sağlanması yolunda “özel sektör katkısını artırmak”, gibi stratejiler belirlenmiştir.²²⁴

Zaten planın vizyonu olarak “küresel ölçekte rekabet edebilir bir Türkiye” ortaya konulmuştur. Yani en üst ölçekte bir devlet politikası olarak bu strateji benimsenmiştir.

Var olan hiyerarşi içerisinde “Orta Vadeli Program (2009–2011)” ve bununla birlikte, bölgesel planlamaya geçiş sürecinde DPT'nin hazırlamış bulunduğu TR 90 Bölgesel Kalkınma Programı” yer almaktadır. Tüm bu belirtilen aşamalarda Bölgeye dair genel geçer ifadelere yer verilse dahi, küreselci gelişme stratejileri baki kalmaktadır. Kalkınma hamleleri olarak “kümelenme, KOBİ'lerin deteklenmesi, yerel girişimcilik, teşvik politikaları” gibi kamusal müdahale olmaksızın bölgesel dengesizlikleri daha da arttırabilecek bir stratejiyi belirleyen bu planlama anlayışı,

---

²²³ Çalışmanın hazırlandığı sırada, 1 Temmuz 2006'da Resmi Gazete'de yayımlanmış olan 9. Kalkınma Planı (2007–2013) geçerlidir.

²²⁴ 9. Kalkınma Planı, s. 46.

sosyal politikalara dair “mikro-kredicilik” gibi “sürdürülebilir yoksulluk” bağlamında oldukça eleştirilebilecek yöntemleri benimsemektedir. Bu da yine, kamunun emeğin yeniden üretimine dair hizmet alanından ve istihdam yaratıcı politikalardan yana geri çekildiği bir alana pansuman yapma niteliği taşımaktadır:

“Dolayısıyla önümüzdeki yol bizi “Bölge Planları”na götürmekte. Ancak bunun bir üst kademesinde yine 9. Kalkınma Planı’nda hazırlanılması karara bağlanan “Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejileri (BGUS)” bulunuyor. Planlar arasında eşgüdüm, koordinasyon sağlanması ve yatırımların yönlendirilmesi amacıyla tasarlanan bu stratejik çerçeveye dair 2003 tarihinde DPT, “Ön Ulusal Kalkınma Projesi, Bölgesel Gelişme Stratejileri” adıyla taslak raporunu hazırlamış. Burada da farklı bölgeler için program öncelikleri tanımlansa dahi, ortaya konan politikalar KOBİ’lerin, yerel girişimciliğin, altyapının, teknik desteğin geliştirilmesi ve artırılmasının ötesine geçememiş. Kırsal alanlarda da tarım ve hayvancılığa dair genel-geçer ibarelerle yetinildiği söylenebilir.”²²⁵

Çizelge 5.4. Yıllara Göre Trabzon’da KOBİ Yatırım Teşvik Belgelerinin Dağılımı ve Türkiye’ye Oranı (2004–2008)

YILLAR	BELGE SAYISI		SABİT YATIRIM		İSTİHDAM	
	Değer (Adet)	Oran (%)	Değer (TL.)	Oran (%)	Değer (Kişi)	Oran (%)
2004	21	4,82%	5.543.617	4,92%	131	4,17%
2005	7	3,21%	2.832.540	4,23%	93	4,02%
2006	9	6,62%	2.959.819	5,97%	118	8,77%
2007	2	0,21%	17.091.587	2,30%	100	0,57%
2008	25	1,83%	14.910.108	0,78%	571	2,52%

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı,

<http://www.hazine.gov.tr/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://ca8a5b252efea63752b1cb4e1cc81997&InitialNodeFirstLevel=true>, 24.08.2009.

Yeniden bölge planlamasında dönecek olursak karşımıza 2000 yılında DPT ve Japon JICA firmasının hazırlamış olduğu Doğu Karadeniz Kalkınma Planı (DOKAP) ve buna bağlı olarak TR 90 NUTS–2 (2. Düzey İstatistikî Bölge Birimleri) Bölgesi için hazırlanan Çevre Düzeni Planı (ÇDP) çıkmaktadır. DOKAP kapsamında ekonomik, sosyal ve çevresel hedefler konulmuş kalkınma alternatifleri belirlenmiştir. Rize-Trabzon ve Ordu birer kalkınma odağı haline getirilmiş, bölge/alt-bölge merkezi olarak kademelendirilmiştir. Bu detaylı çalışma büyük ölçüde uygulama alanının dışında kalmış, bağlayıcı olamamıştır.

²²⁵ Akgün, G. “Ajanslar, Planlar Arasında Kavramlara Dair Münafık Fikirler”, www.planlama.org.

Ordu-Rize-Trabzon-Giresun-Gümüşhane-Artvin Planlama Bölgesi 1/100.000 Çevre Düzeni Planı'nda²²⁶ ise Trabzon ve Rize kıyı kesimi kent-bölge olarak ele alınmış ve "Bölgesel Merkez" olarak kademelendirilmiştir. Bu bölgeye yönelik hedefler:

- Trabzon – Rize aksını bilgi ve teknoloji geliştirme odaklı öğrenen bir kent bölge haline getirmek,
- İletişim altyapısını ve ulaşım altyapısını geliştirmek,
- Yenilikçi tarım teknolojileri ve endüstrileri, yüksek katma değerli sanayiye, bölgesel ticaret hizmetlerini, üretici hizmetleri, lojistik sektörünü, fuar ve kongre turizmini teşvik etmek,
- Trabzon'u mevcut sağlık hizmetlerine ilaveten yeni ve farklı sağlık yatırımları ile ulusal ve uluslararası hizmet de verebilen bir sağlık hizmet merkezi haline getirmek,

olarak belirlenmiştir. ÇDP'de belirlenen bu bölgesel merkeze dair şu temel kararlar alınmıştır:

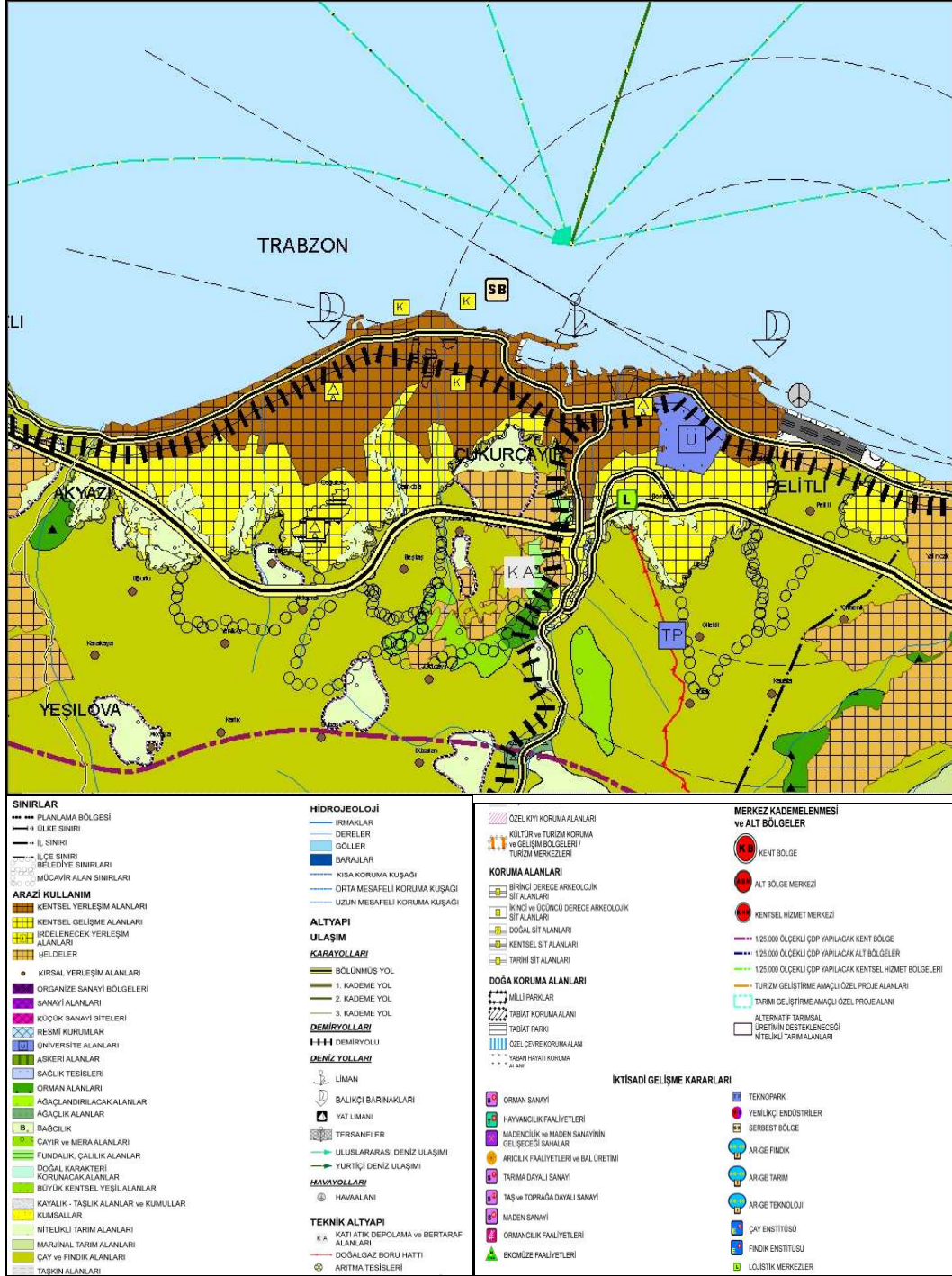
"(...) bilgi ve teknoloji odaklı öğrenen kent-bölge haline getirmek üzere iletişim altyapısı güçlendirilecek; söz konusu aks boyunca yenilikçi endüstriler, yüksek katma değerli sanayi, üretici hizmetleri, lojistik sektörü, fuar ve kongre turizmi geliştirilecektir. Geliştirilen bu kent-bölge hem bölgenin dışarıya açılımlında temel hizmetleri sağlarken hem de belirlenen iktisadi faaliyetler ve ulaşım aksları çerçevesinde kırsal bölgelerinin de kalkınmaları gerçekleşecektir. Sahil kesiminde, ekolojik kaynak ve risk alanlarında özellikle kirletici sanayi üretimi tercih edilmeyecektir. Bu aks üzerinde KTÜ Teknolojik Araştırma Enstitüsü yapılandırılacak, aks boyunca belirlenecek uygun bir alan üzerine teknopark kurulacaktır. Bununla birlikte Trabzon, mevcut sağlık hizmetlerine ilaveten yeni ve farklı sağlık yatırımları ile ulusal ve uluslararası, uzmanlaşmış alanlarda hizmet verebilen bir sağlık hizmet merkezi haline getirilecektir. Özellikle kanser konusunda uzmanlaşma teşvik edilecektir. Bu alanda aynı zamanda fizibilite çalışmaları doğrultusunda büyük ölçekli spor faaliyetlerine yönelik uygun alanlar ve kompleks yerleri belirlenecek ve bunların organizasyonu düzenlenecektir. Uluslararası aktivitelere hizmet edebilecek bir spor altyapısının güçlendirilmesiyle organizasyonlar ve spor turizmi geliştirilecektir. Tüm bunların yanı sıra geleneksel üretim tarzları olan bakırcılık, dokumacılık, kuyumculuk gibi faaliyetler desteklenerek etkin pazarlama organizasyonları ve üretici birlikleri yapılandırılacaktır."²²⁷

---

²²⁶ Bilgiler, ÇDP'nin yüklenici firması olan İlke Planlama Ltd. tarafından hazırlanan www.gelecekkaradeniz.org adlı sitede yer almaktadır.

²²⁷ İlke Planlama Ltd. (2008), Ordu-Trabzon-Rize-Giresun-Gümüşhane-Artvin Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Plan Açıklama Raporu, s. 50.

Şekil 5.4. Çevre Düzeni Planında Trabzon Merkez İlçe'nin Durumu (2008)

Kaynak: İlke Planlama Ltd. Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

5.1.5.2 İmar Planlama Süreci

1950'lerde Devlet Sahil Yolu'nun inşası taraçalı topoğrafik yapı ile birlikte yerleşmelerinin yol boyunca gelişmesine yol açmış, zaman içinde kıyı boyunca yoğunluk bantları oluşmuştur. Kıyı boyu kentsel yoğunluk bandının görüldüğü bir

bölgede bir kentsel yerleşimi kendi belediye sınırları içinde ele almak pek çok açıdan olanaksızdır. Trabzon da belediye sınırları ile tanımlanamayacak bir kenttir. Kentsel işlevler Devlet Sahil Yolu boyunca yer alan, doğuda Arsin'e, batıda Akçaabat'a uzanan 35 km uzunluğundaki bir kıyı bandında toplam 17 yerleşmeye (belediye) dağılmıştır.²²⁸

Trabzon'da imar düzenlemesi 1984 yılında yapılan İlave ve Revizyon İmar Planı ile sürdürülmüştür. 1987 yılındaki imar planı ile Toklu ve Beşirli köylerinin dahil edildiği sınırlar içerisine batıda Söğütlü köyü, doğuda ise Yomra ilçesine kadar olan alan eklenmiştir. Böylece 1969 imar planı 1975, 1977 ve 1984 yıllarında gözden geçirilmiş, kentin doğu ve batısında plan sınırları aşamalı olarak genişletilmiştir.²²⁹

Ülke planlama sisteminde yapılan değişiklik doğrultusunda, 22.05.1985 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 3194 sayılı yasa ile birlikte plan yapım süreci, denetimi ve ilgili diğer yetkileri merkezi yönetimlerden yerel yönetimlere aktarılmıştır. Bu dönemde Trabzon Belediyesi de imar planlama çalışmalarını başlatmıştır. 1987 yılında çalışmalarına başlanan plan Yüksek Mimar Bülent Berksan tarafından hazırlanmış ve 1989 yılında yürürlüğe girmiştir.

1984–1987 planları ile birlikte, daha önceden inşa edilmiş olan şehirlerarası yol, havaalanı, KTÜ gibi büyük ölçekli kamu yatırımları doğrultusunda kentin doğusunda yapılaşma artarak sürmüştür. Kamu kurumlarının yerleşimleri paralelinde, ulaşabilirliğin kolaylığı ve arsa fiyatlarının görece düşüklüğü nedeniyle kentin doğusunda yerleşme hızı artmıştır. 1984 planında bir önceki plan döneminde açılan alanların henüz % 40'ında yapılaşma gerçekleşmişken, 3236 ha ilave alan planlanarak planlama sınırları genişletilmiştir. 1987 planında ise yerleşik alanda plan kararları ile getirilen yoğunluk artışları doğrultusunda yıkım ve yeniden yapılaşma süreci başlamıştır. Nüfus ihtiyacının ötesinde yoğun bir konut yapılaşması başlamıştır. Güneye doğru gelişme hala gerçekleşmemiştir. Plan kararlarının oluşum sürecinde ise mülkiyet faktörleri giderek önem kazanmıştır.²³⁰

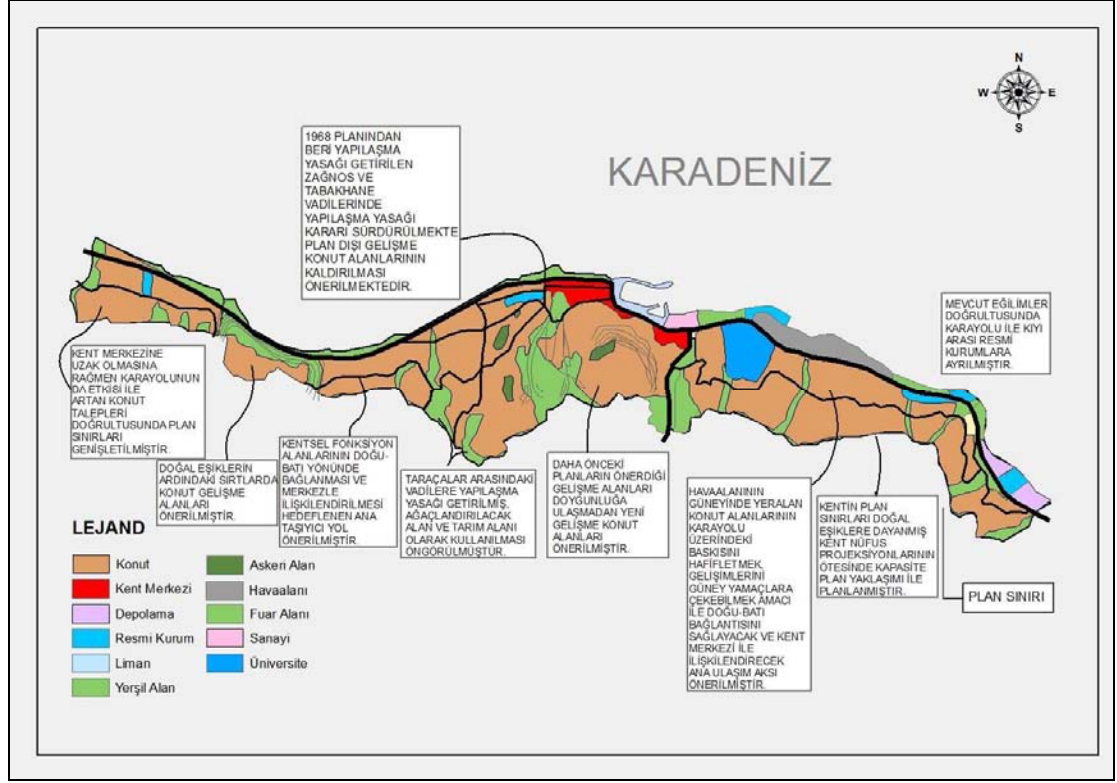
²²⁸ Aydemir, S. vd. 2009.

²²⁹ Gür, 2009; s. 328.

²³⁰ Kahraman, 1995.

Şekil 5.5. 1987 Plan Şeması

Kaynak: Kahraman, A. (1995), verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu ve sonrasındaki planlama sürecinde;

“Tanjant yolu korunmuş, II. Tanjant Yolu (Korniş yol) ilave edilmiş, Erzurum Yolu üzerinden küçük ölçekli sanayi alanları düzenlenmiş Kaşüstü, Yalıncağ, Pelitli, Akyazı, Çukurçayır beldeleri gelişme alanı olarak belirlenmiştir. Bu tarihten sonra belediye idari sınırlarında değişiklik olmuş ve 1989 tarihli imar planında bulunan ve yaklaşık 1600 hektarlık planlı bu bölgeler belde belediyelerinin sorumluluğu içerisine girmiştir. 1989 yılı revizyon imar planını izleyen yıllarda yaklaşık 50 adet ıslah, 1800 adet imar planı tadilatı yapılmış ve planın büyük oranda işlerliğini yitirdiği gözlemlenmiş, Trabzon için “Yeni Revizyon İmar Planı” yapılmıştır. 25.12.2002 tarih ve 165 sayılı belediye meclis kararıyla onaylanan yeni imar planı bu kez şehir plancısı Rahmi Bıyık tarafından hazırlanmıştır. Bu plana askı süresi içerisinde toplam 3750 adet itiraz olmuş, bu itirazlar belediye meclisinde görüşülerek karara bağlanmıştır.”²³¹

Hazırlanan bu imar planı da geçmiş dönemdeki temel ilkesel kararlar üzerinden hareket etmiş olsa dahi uygulama aşamasında bu kararların hemen tamamı gözden kaçırılmıştır. Vadi alanlarının, sahil kesiminin halkın kullanımına açık rekreatif amaçlı yerler olarak düşünülmesi, “Güney Çevre Yolu Projesi” kentin güneye doğru gelişiminin sağlanması, yine temel hedefler arasındadır. Planlama sınırları içerisine

²³¹ Gür, 2009; s. 329

(mücvir alan sınırları dâhiline) Kisarna, Kireçhane, Beştaş, Çelkçi ve Çamoba köyleri alınmıştır.

Trabzon'un imar planlama süreci değerlendirildiğinde 20. yüzyıl başında ortaya konulmuş olan kararların, birçok değişiklikle birlikte halen daha uygulanma aşamasında olması ciddi bir sorun olarak karşımızdadır. Tanjant yolu, güneye doğru yerleşimin gelişmesi, vadilerin, kıyıların kullanımı ve birçok örnek bu tespiti doğrular niteliktedir. Örneğin 70'li yıllarda yayalaştırılması öngörülen Maraş Caddesi bugün ulaşım sisteminin omurgasını oluşturmaktadır. Yine 70'li yıllarda itibaren çok sık bir şekilde gerçekleştirilen ıslah ve revizyon planları²³², yeşil alanların²³³ imara açılması, belediye meclislerinde itirazların güç ilişkileri paralelinde karara bağlanması rasyonel bir kentleşme pratiği için gerekli olan donatı standartlarının çok gerisinde bir yerleşim deseni ortaya çıkarmıştır. Yapım süreci 37 yıl süren ve sürekli değişim geçiren Tanjant Yolu'nun tarihi kentsel çevreye verdiği zarar bir yana, erişilebilirlik, kademelenme, bütüncül ulaşım planlaması, rasyonel arazi kullanım kararları anlamında bugün bir çözüm oluşturmadığı ortadadır. Bu yüzden bugün II. Tanjant Yolu kentin gündemine gelmiştir. Kıyıya erişim ve bir sahil kenti olarak Trabzon'da insanların kıyı alanlarını kullanabilmesi neredeyse ortadan kalkmıştır. İmar planlama süreci arazi kullanım kararlarını yönlendiricilikten oldukça uzaktır. Bununla birlikte parçacıl bir şekilde, projecilik ekseninde yürütülen bu planlama kararlarının uygulanması sürecinde bir meşruiyet aracı haline gelmiştir. Bütüncül bir planlama anlayışından kopuk kamu "projeleri" de yine kentin gelişimini önemli ölçüde olumsuz yönlendirmiştir (hem 1964 yılında bitirilen hem de günümüzde yapılan sahil geçişleri bunun en önemli örneğidir). Buna rağmen yine de

---

²³² A. Melih Öksüz, henüz 1989 yılında yazmış olduğu yazısında Trabzon'da imar affının etkilerini incelemiştir. Yazıda, kamuoyunda imar affı olarak bilinen 2981 sayılı "İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun" adıyla yürürlüğe giren yasanın Trabzon örneğindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Trabzon kent merkezinde imar planına aykırı yapılaşma oranının yaklaşık % 30 civarında olduğu ortaya çıkmış, bunların yaklaşık % 85'inin ise hiç ruhsatsız olduğu tespit edilmiştir. Öksüz, A. Melih, (1989), "Trabzon'da İmar Affı", *Mimarlık*, no: 89/2, (52-55).

²³³ Son dönemde kentte imar planında var olan yeşil alanların yaşama geçirilmesi yönünde yapılan yatırımlar sonucu kişi başına yaklaşık 0,2 m² (2007 itibariyle) yeşil alan üretilmiştir.

alınan planlama kararlarının uygulanmaması sorunu kentin sorunlarını adeta kendi içerisinde çözemeyeceği bir hale sokmuştur.²³⁴

Kentin çeperlerindeki, özellikle 80'lerin ikinci yarısından 90'ların sonuna kadar, yaşanan yoğun kooperatif inşaatı patlaması inşası bir yandan ekolojik eşikleri aşındırmış, kamu kaynaklarının kullanımını plansız bir şekilde yönlendirmiş, diğer yandan ise -kuruluş amaçlarında dar gelirliye yönelik konut sunumunu içerse de- bu durum orta sınıfların 80 sonrası değişen ve eriyen ekonomik koşullarında, kentsel rant paylaşımında geliştirdiği bir yöntem olarak şekillenmiştir. Bir diğer taraftan planlama paradigmalarının da hakim politikalar dahilinde yeniden yapılandırılması, "kamusal" bir mekanın oluşumundan bizi giderek uzak tutmaktadır. İktisadi anlamda bahsettiğimiz esnaflaşma²³⁵ kentsel-kamusal politikaların belirlenmesi açısından oldukça etkindir. Sonuç itibariyle Trabzon'un kentleşme ve planlama deneyimi kendine özgü koşulları ile birlikte bir Türkiye modelini yeterince ifşa etmektedir.

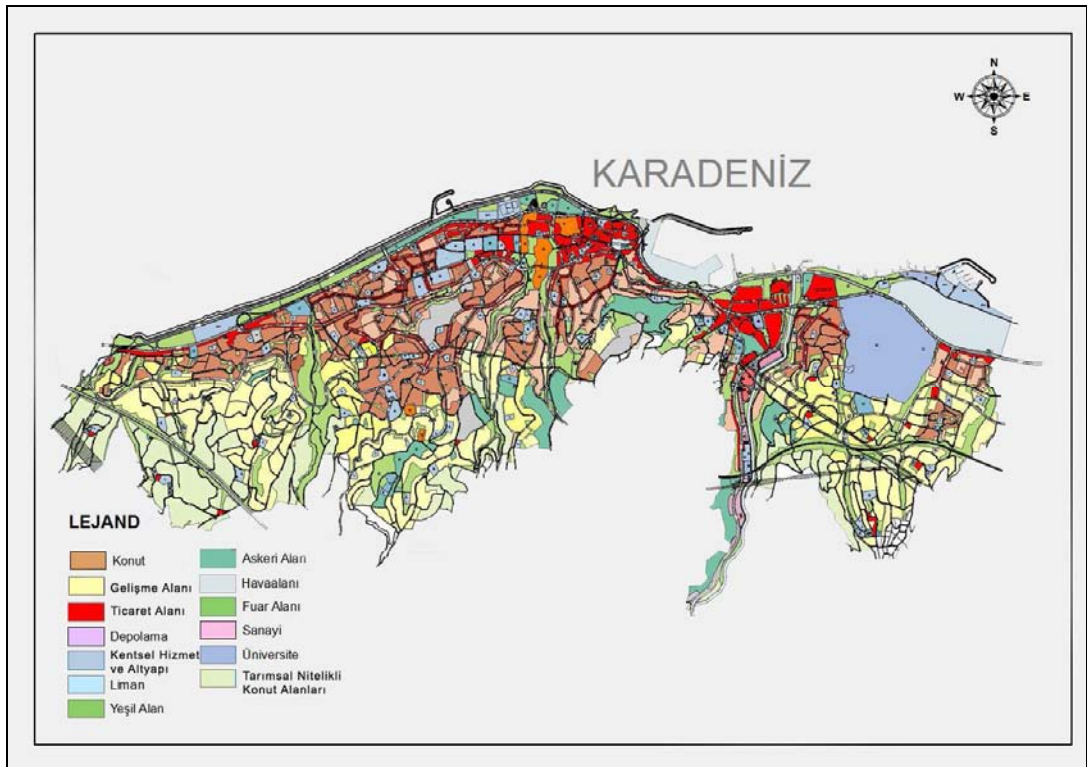
²³⁴ Bu konuda da birçok örnek verilebilir. Bir tanesine değinmek gerekirse; Trabzon kentinin yerleşimin en önemli sorunu tek merkezli olmasından kaynaklıdır. Bununla birlikte sahil yolu lineer yapılaşması, havaalanı, üniversite gibi yatırımlarla birlikte Beşirli ve Havaalanı bölgelerinde yoğun yapılaşmanın yükü yine eski şehir tarafından tek merkezli olarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Kentte ikinci bir merkezin oluşturulması, plan kararları ile hükme bağlansa dahi sonrasında bu merkezler "konut" lejandına dönüştürülmüştür.

²³⁵ Esnaflaşma olarak belirttiğimiz olguyu yalnızca kapalı işletme olarak düşünmemek gerekir. Örneğin "dolmuş" esnafı Trabzon kent içi ve yerleşmeler arası ulaşımda en önemli etkinliği elinde bulundurmaktadır. Kamusal ulaşımın yeterli olmadığı kentte bu durum ulaşım politikalarının ötesinde kentleşme politikalarına da yön verebilmektedir. Örneğin kentin merkez caddesi (Uzunsokak) için Şoförler Odası başkanı buranın trafiğe kapatılmayacağına tehditkâr açıklamalarda bulabilmekte. Getirilmesi düşünülen raylı sisteme "Trabzon'un sanayisi dolmuş arabası" olduğu iddiasıyla karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla bu yapılanma yarattığı ekme kapısının yanı sıra bütün açısından kırılğan ve hatta muhafazakar bir ekonomi ile siyasal bir mücadele alanına dönüşmektedir. "Uzunsokak Trafiğe Kapatılmaz", Karadeniz Gazetesi, 18.09.2007.

Şekil 5.6. Trabzon'un Mekânsal Gelişimini Belirleyen Büyük Ölçekli Projeler

Şekil 5.7. 2002 Yılı, 1/5.000 Ölçekli Nazım İmar Planı

5.2 SERMAYENİN MEKÂNSAL KURGUSU

Sermayenin mekansal kurgusu başlı başına uzunca inlemeye tabi tutulması gereken bir konu. En küçük ölçekli konut üretiminden, daha önce de bahsedilen sanayinin yer seçimi, ticari fonksiyonların dağılımı gibi konuların bütünü sermayenin mekansal kurgusuna denk düşmektedir. Örneğin, Sarp sınır kapısının açılması diğer bir çok konuda olduğu gibi kentin mekansal dokusunda değişikliklere yol açmış, merkezi alanlarda işlevsel dönüşümlere sebebiyet vermiştir. Örneğin kentin önemli yaya akıslarından biri olan Kunduracılar Caddesi'nde inşaat malzemesi, demir-sac levha satan işyerleri ile nalburlar merkez dışına çıkarılmış, bunların yerine ithalat ve ihracat ürünlerinin özellikle konfeksiyon ve deri giyimine dayalı ürünlerin teşhir edildiği mağazalar açılmıştır. 2000'li yıllar ile birlikte bavul ticaretinin azalmasıyla yeniden işlevsel bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Bu ekonomik faaliyetlere yönelik en büyük mekansal değişim ise Liman Bölgesinin çevresi olan Çömlekçi, Değirmendere ve Sanayi Mahalleleri'nde gerçekleşmiştir. Burada düzenli bir satış yapılması için kurulan "Avrasya Pazarı" ile aynı zamanda bu mahalleler de değişime uğramıştır. Bu mahallelerin büyük bir bölümünde ucuz otel, cafe ve barlar açılmış, bölge fuhuş sektörünün merkezi mekanı haline gelmiştir. Bundan bağımsız olarak Değirmendere ve Çömlekçi Mahalleleri yabancı uyruklu insanların yaşam alanı haline gelmiş, turistlere yönelik hizmet alanlarının birçoğu burada açılmıştır. Ne var ki, bavul ticaretinin giderek İstanbul'a kayması ve enformel ticaretin giderek yerini resmi ticarete bırakması ile Trabzon'daki ekonomik canlılık giderek azalmıştır. 2005 yılında ise Avrasya Pazarı otoyol projesinden dolayı Çömlekçi Mahallesi'nden Moloz semtine taşınmıştır. Bu durum zaten ticari canlılığı azalan bölgede esnafın durumunu iyiden iyiye kötü bir duruma sokmuştur. Bu mahallelerin adı yerel seçim süreci boyunca adaylar tarafından "kentsel dönüşüm" projesi ile anılır olmuştur. Zamanla kentin içerisinde kalan Değirmendere oto sanayi bölgesinin taşınmasının gündemde olması ve Çimento Fabrikasının kentin dışına çıkarılacak olması önümüzdeki 10 yıllık bir süreç içerisinde Trabzon kentinin tam merkezinde kalacak önemli bir rant alanının dönüşümüne işaret etmektedir (bkz. Şekil 5.7). Ulaşım akıslarının merkezinde olması (Tanjant, KSY, eski sahil yolunun kesişiminde, liman ve havaalanının yakınında bulunması gibi), tarihi kent merkezinin bitişiğinde olan bu

alanın değişim değerini büyük ölçüde arttırmaktadır. Bölgeye dair kamunun ne şekilde bir politika izleyeceği bu çalışmanın tezlerinin gelecekte sınaması açısından oldukça önemlidir.

Görüldüğü üzere kentsel mekânda yaşanan bu dönüşüm özellikle mevzu bahis olan 1980 sonrası neo-liberal politikaların uygulama alanının sürekli olarak genişletilmesi ile kentsel kurgunun neredeyse tamamının sermayenin talepleri doğrultusunda şekillenmesine yol açmaktadır. Buna istinaden, küreselci politikalar ekseninde üç örnek üzerinden sermayenin talepleri doğrultusunda Trabzon ölçeğinde kentsel yapılanmanın ne şekilde değiştüğünü, alınan kararların siyasal anatomisini gözeterek incelemeye çalışacağız.

5.2.1 Kruvaziyer Liman Kompleksi ve Akyazı Stat Projesi

Trabzon'daki kruvaziyer liman ve beraberinde stat yapımı projesi birçok açıdan incelenmeye değer bir örnektir. Öncelikle konusu edinilen fonksiyon, kentlerin cazibe merkezi haline getirilmesi ve üst gelir grubuna sahip insanların küresel turizm alışkanlıklarına hitap etmesi maksadıyla küreselleşme ve kent ilişkisi açısından doğrudan ilişki kurulabilecek bir konumdadır. Ancak diğer bir yandan bunu aşan sermayenin mekanı ne şekilde bir birikim aracı haline getirdiği, planlamanın bu noktadaki işlevsizliği, siyasi tarafların burada oynadığı roller ve sermaye ile olan ilişkileri, toplumun geneline ve çevreye olan etkisi açısından birçok unsuru inceleme konusu haline getirmektedir.

Kruvaziyer liman konusu Galataport ve Egeport ile kamuoyu gündemine taşınan, dava süreçlerine konu olan bir fonksiyondur.²³⁶ Politik açıdan Anayasa ile tüm halka

---

²³⁶ “Kruvaziyer liman”, 30.03.2004 tarih ve 25418 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren “Kıyı Kanunu’nun Uygulanmasına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik” hükümlerinde tanımlanmaktadır. Burada, yapılabilmesi öngörülen yapılara, sosyal ve teknik altyapı tesislerine ilişkin açıklamalar yer almaktadır.

Bu yönetmelik dahilinde “kruvaziyer liman”da gerçekleşebilecek olası yapılaşmalar hakkında aşağıdaki tanımlar yapılmaktadır:

“Kruvaziyer Liman: Organize turlar ile seyahat eden kişilerin taşındığı yolcu gemilerinin (kruvaziyer gemilerin) bağlandığı, günün teknolojisine uygun yolcu gemisine hizmet vermek amacıyla liman hizmetlerinin (elektrik, jeneratör, su, telefon, internet ve benzeri teknik bağlantı noktaları ve hatlarının) sağlandığı, yolcularla ilgili gümrüklü alan hizmetlerinin görüldüğü, ülke tanıtımı ve imajını üst seviyeye çıkaracak turizm amaçlı (yeme-içme tesisleri, alışveriş merkezleri, haberleşme ve ulaştırmaya yönelik üniteler, danışma, enformasyon ve banka

açık olması taahhüt edilen kıyı alanlarının belirli bir sınıfsal kesiminin kullanımına terk edilmesi söz konusudur. Planlama açısından ise, bütüncül değerlendirmeden uzak, kendi içerisinde beş yıldızlı oteller, alışveriş merkezleri, bankalar, ticaret alanları, hizmet yerleri gibi fonksiyonlara izin verebilen ve dolayısıyla yüksek bir rant oluşumunu ve elde edilmesini sağlayan bir kullanım sunmaktadır. Kruvaziyer Liman tanımı da “turizm bölgesi” tanımı gibi ayrıcalıklı imar haklarına sahip bir alanı tanımlamakta ve farklı bir statü alanını belirlemektedir.

Kruvaziyer liman projesi, 2007 yılında “stat” projesi ile gündeme gelmiştir.²³⁷ Önemli bir imar ayrıcalığı sağlayacak bu kullanım Trabzon’un batısında Akyazı Beldesi sınırları içerisinde yaklaşık 660.000 m²’lik bölgede 3.000.000 m³ dolgu alanı oluşturularak inşa edilmek istenmektedir.²³⁸ Proje sonrasında önemli bir siyasal söylem ve pratik alanında kendine yer edinmiştir.

Kamuoyunda “Akyazı Projesi” kendisine, Trabzonspor stadının inşası ve 2011 Uluslararası Gençlik Olimpiyatlarının yapılması gerekçesiyle meşruiyet alanı buldu. Merkezi hükümet Başbakanlık ve Bakanlık nezdinde projenin yürütülmesi amacıyla aktif roller üstlenir oldular.²³⁹ Proje daha sonrasında ise “kent merkezinin dönüşümü”, “yabancı sermayenin kent merkezine çekilmesi”²⁴⁰ amacıyla farklı

---

hizmetleri, konaklama üniteleri, ofis binalar) fonksiyonlara sahip olup, kruvaziyer gemilerin yanaşmasına ve yolcuları indirmeye müsait deniz yapıları ve yan tesislerinin yer aldığı limandır.”

²³⁷ Proje, dönemin Trabzonspor yönetim kurulu başkanı ve R. Tayip Erdoğan’ın akrabası olan Nuri Albayrak’ın ortak olduğu Albayraklar şirketi tarafından yapılmak istenmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi Trabzon limanının özelleştirilmesini alan şirketin özellikle İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin proje, hizmet sunumu ve inşaatlarında büyük bir etkinliği bulunmaktadır.

²³⁸ Önemli bir saptama: Bölgesel ölçekte etki ve önemi olabilecek bu proje talebi, o dönem itibarıyla yapım aşamasında olan, Ordu-Trabzon-Giresun-Rize-Artvin-Gümüşhane Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı (ÇDP) kapsamında değerlendirilmiş ve proje müellifi tarafından talebe olumsuz görüş verilmiştir.

²³⁹ Başbakan Erdoğan, Akyazı projesi ile birebir ilgilendiğini birçok kez beyan etmiş gerek yerel seçim ve açılışlardaki kimi söylemlerinde, planlama sorunlarının çözülmesinde (!) etkinliğini ortaya koymuştur. Yeni Şafak Gazetesi, “Başbakan’dan Trabzonspor Tesislerine Tam Destek”, 02.21.2008. İhlas Haber Ajansı, “Akyazı Projesinin Önündeki Engeller Kalktı”, 02.08.2008

²⁴⁰ Elbette bu kadar büyük bir rant projesi yerli-yabancı sermaye mücadelesini de sergiliyordu, bkz. MÜSİAD Trabzon Şubesi açıklamaları için, Yeni Şafak Gazetesi, “Akyazı Öz Kaynakla Yapılacak”, 05.08.2008. Bununla birlikte eski MHP eski Trabzon Milletvekili Nail Çelebi de stadın yapımına talip olmuştur; “Şartları, Var! Akyazı Stadına Talipli Çıktı Ama...”, www.haber61.net, 31.09.2009.

ekonomik ve siyasal boyut kazanmıştır.²⁴¹ Kentin “marka şehir” hüviyetiyle pazarlanabilmesi amacıyla öncelikli projelerden olan Akyazı Projesi yapım alanındaki ayrıcalıklı imar haklarının yanı sıra kentin merkezinde yeni kentsel dönüşüm ve yenileme alanları, gelir getirici projelere de kaynaklık sağlıyordu. Kentin merkezi sayılabilecek mevcut stat alanının yatırımcıya otel, alışveriş merkezi ve rezidans fonksiyonları ile verilip merkezin ve çevresinin dönüşümünü sağlaması, burada oluşan rant doğrultusunda Akyazı Projesi’nin gerçekleştirilmesi öngörülmüyordu. Bununla birlikte dolgu alanında yapılacak Akyazı projesinden ve inşaatından açığa çıkacak rantın paylaşımına dair herhangi bir öngörü ve açıklama yapılmıyordu. Tüm bu tartışmaların odağında ise planlama ilkeleri, ekoloji, kamusal kullanım, rantın adaletli paylaşımı gibi konular ise hiçbir yer edinemedi.

5.2.2 Forum Alışveriş Merkezi

Forum Alışveriş Merkezi (AVM), küreselleşme ile birlikte yeni kent kurgusunun merkezinde yer alan “tüketim” temasını örneklemek açısından önemlidir. Bilindiği üzere AVM’ler, başta büyük şehirler olmak üzere hemen her kentte sürekli gündeme gelen ve kentin mekansal yapılanmasını bu minvalde değiştiren yatırımlardır. AVM’ler küreselleşme ile dolaşımı kolaylaşan ithal malların sergilenmesinin ötesinde bir yaşam biçiminin satıldığı mabetler haline gelmiştir.²⁴²

---

²⁴¹ Konu ile ilgili olarak Trabzonspor Yönetim Kurulu Başkanı Şener, şu şekilde açıklama yapmıştır (Star Gazetesi, “Akyazı 2011’de Tamam”, 02.21.2008:

“Başbakan Recep Tayyip Erdoğan bize, ‘yeni stat için ben kendim çalışıyorum. Bunun için yabancı bir yatırımcı buldum. Siz de bulabilirsiniz’ dedi. Akyazı projesini yatırımcıya cazip hale getirmek gerek. Stat, 2011 yılındaki Gençlik Olimpiyatları’na mutlaka yetişecek. Avni Aker Stadi, Yavuz Selim Sahası, 19 Mayıs Spor Salonu ve orman lojmanlarını yabancı yatırımcıya vereceğiz. Onlar da Akyazı’da dolgu, stat, tesisler, salon, sahalar ve otel yapacaklar.”

Başbakan Erdoğan kentin ilk yabancı küresel yatırımıyla gerçekleşen Forum AVM’nin de açılışını gerçekleştirirken, kendisinin yatırımcı olan “Multi Gruba” stadı yapma teklifini getirdiğini, “oteli, terminaliyle herşeyin” hazır olduğunu belirtmektedir. Karadeniz Gazetesi, “Forum Trabzon’u Erdoğan Açtı”, 21.06.2008.

²⁴² Forum Trabzon AVM içerisinde ulusal ve uluslararası olmak üzere 170’in üzerinde mağaza bulunmaktadır. bkz. <http://www.forumtrabzon.org/>) AVM’lerin kapitalist mekânın oluşumundaki etkisini ve iktidarla olan ilişkisini irdeleyen iki çalışma için bkz. Yırtıcı, H. (2005), Çağdaş Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul ve Tuncer, E. (2009), *İktidarın Mekansal Fantazmagorisi Olarak İstanbul’daki Büyük Alışveriş Merkezleri*, Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulunca önce sit alanı olarak tanımlanan sonrasında ise iki sit alanı arasında etkilenme geçiş bölgesi olarak belirlenen Forum Trabzon AVM'nin planlama ve yer seçimi açısından durumu şu şekildedir:

“Forum AVM, 1960’lardan günümüze imar planlarında açık yeşil alan olarak görülmektedir. Mülkiyeti özel olan, bitişiğindeki park alanıyla bütünleştiğinde kentin önemli bir gereksinimini karşılayacak boyutta bir açık alandı. Alanın ticaret işlevine dönüştürülmesi yönünde yapılan ısrarlı girişimler 1980’lerden bu yana başarılı olamamışsa da sonunda 2004 yılında yapılan imar planı değişikliği ile ticaret işlevine dönüştürülmüştür. Bölgesel bir alışveriş ve eğlence merkezi olmasının yanı sıra, festival, konser, pazaryeri ve spor etkinlikleri gibi organizasyonların yapılabileceği açık-kapalı alanları bulunan proje ile yoğun tüketici talebinin karşılanması amaçlanmıştır. Başlangıçta mülkiyeti özel ve belediyeye ait olan (11.7 ha) proje arsası önce ulusal sermayeye, ardından da plan değişikliği sonrasında yabancı sermayeye satılmıştır.”²⁴³

AVM, kentsel yapılı çevreye yabancı sermaye tarafından bu ölçekte yapılan ilk ve en büyük bölgesel yatırımı olması açısından son derece önemlidir.²⁴⁴ Bu bağlamda zaten yeşil alanın rant baskısına onca yıl dayanabilmesi bile başarılı (!) olarak değerlendirilebilir. AVM, bizzat Başbakan Erdoğan ve birçok bakanın katılımıyla gerçekleşmiştir.²⁴⁵ Başbakan Erdoğan açılış konuşmasında “küresel sermayenin önemine inandığını” belirtmiş ve bu yatırım tüm Karadeniz Bölgesi açısından model oluşturmasını dilemiştir.

Kentsel yaşam alışkanlıklarını da bir anda değiştiren AVM, Trabzonlu için yeni bir buluşma, toplanma alanı haline gelmiştir. Ancak yerel kamuoyundan tepkiler yükselmesi gecikmemiştir. AVM'nin Trabzon'un yerel esnafını oldukça mağdur ettiği, AVM içerisindeki çalışma koşullarının oldukça kötü olduğu belirtilmiştir.²⁴⁶

---

²⁴³ Aydemir, S. vd. 2009.

²⁴⁴ Projeyi gerçekleştiren Hollanda menşeli Multi Corporation, Türkiye’de “Forum” adı altında İstanbul’da 3 tane olmak üzere, Bornova, Aydın, Diyarbakır, Kayseri, Antalya, Ankara, Kapadokya, Gaziantep gibi Anadolu’nun birçok kentinde AVM projeleri gerçekleştirmiştir.

²⁴⁵ “Forum Trabzon’u Erdoğan Açtı”, Karadeniz Gazetesi, 21.06.2008

²⁴⁶ “Esnafın Forum Tepkisi”, www.trabzon.org, 29.06.2009. TESOB Başkanı Kalfaoğlu konu ile ilgili şu açıklamaları yapmıştır:

“(…)İstihdam edilen insanın ne şekilde istihdam edildiğine bakmak lazım. 500 YTL’ye 18 saat gençler çalıştırılıyor. İzaura gibi çalıştırmakla bu işler olmuyor. Eğer orada çalıştıracaksın çocukları 8 saat çalıştıracaksın. İlk gün 100 bin kişinin ziyaret ettiğini söylüyorlar. Bunların aslı astarı yok.

(...)Bu merkezler yarın köylüyü de batıracaktır. Sadece esnaf ve sanatkar için bugün sorun olduğunu kimse düşünmesin. Yarın tehlike köylü içinde ortaya çıkacaktır. Yarın bunlar senin ürettiğin 'sebze ve meyven, sütünü, peyniri satmıyorum. Onları da yurt dışından getirteceğim' diyecek. O zaman bir şey demeye hak ve selayetin olmayacak.

Bununla birlikte 2008'in sonlarında kendini hissettirmeye başlayan kriz AVM'nin içerisindeki esnafı da tam anlamıyla krize sürüklemiştir. AVM içerisindeki 165 işletme kira bedellerini ödeyemediklerinden ötürü dernek kurup hak arama mücadelesi başlatıp, kepenk kapama eylemleri düzenlemiştir.²⁴⁷

5.2.3 Dünya Ticaret Merkezi ve Kompleksi

Trabzon kentinin batısında konumlanan Kaşüstü Belediyesi uygulama imar planı sınırları içinde, Devlet Sahil Yolu bitişiğinde yer alan Dünya Ticaret Merkezi (DTM) ve Kompleksi otel, alışveriş merkezi ve fuar alanından oluşmaktadır. DTM, küresel ticaret, insan-mal dolaşımı ve fuarcılık anlamında yapılandırılan bir fonksiyondur. Mülkiyeti Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının ile Milli Emlak'ın olan 11.7 ha'lık proje alanını Trabzon İl Özel İdaresi tarafından satın alınmıştır. Üç aşamalı olarak gerçekleşmesi düşünülen yapı kompleksinin ilk etabı 2002 yılında tamamlanan fuar alanı, ikinci etabı 2008 yılında tamamlanan otel projesi, üçüncü etabı ise, 2009'da tamamlanması planlanan, alışveriş merkezinden oluşmaktadır.

İlk plan kararında, ticaret ve eğitim işlevine ayrılan yapı adasında imar planı değişikliği yapılarak “çok işlevli” kullanım (kongre alanı, fuar ve panayır alanı, perakende ticaret, turizm yerleşme alanı, akaryakıt istasyonu, spor tesisleri) kararı getirilmiştir. Bu karar, Kaşüstü'nün Trabzon kentine olan yakınlığının da etkisiyle, adliye sarayı, hastane, özel üniversite ve farklı büyüklükteki ticaret tesisleri gibi yatırımları yöreye yönlendirmiştir.²⁴⁸ Bu yatırım kararlarına bağlı olarak, arsa değerlerinde 6 kata yakın artış gözlenmiştir.

(...) Güvenlik görevlileri 14 saat çalışmak zorunda kalıyorlar. Böyle bir uygulama nasıl olur. Güvenlikçilere yemeklerini ayaküstü 5 dakika içinde yemeleri söyleniyor. Bu insan 14 saat çalışarak nasıl verimli olacak.”

Değerlendirmeler hangi önceliklerle yapılıyor olsa dahi yatırımın kendisinden ve AVM'deki çalışma hayatı açısından, makro ve mikro iktisadi alanda çalışan sınıflar sürekli kaybeden ve bedel ödeyen konumunda kendisine yer bulmaktadır.

²⁴⁷ “Forum Trabzon'da Kepenkler Kapandı”, Hürriyet Gazetesi, 10 Kasım 2008.

²⁴⁸ Aydemir, 2009.

Şekil 5.8. Dünya Ticaret Merkezi'nin İmar Durumu (Eski-Yeni)

Kaynak: Aydemir vd. 2009; s. 14.

Şekil 5.9. Trabzon'da Gerçekleşen/Gerçekleşecek Projeler Ekseninde Kent Merkezinin Dönüşümü

Küreselleşme sürecinde yapılı çevreye yapılan yatırımlar doğrultusunda özellikle kent merkezinde ve yeni, orta-üst sınıfa hizmet eden yerleşim alanlarındaki (kısmen kentin çeperleri denilebilir) rantsal değer beklenildiği üzere büyük ölçüde artmıştır. Bu alanlarda arsa-m² fiyatları, örneğin İstanbul'un en merkezi semtleri ile (İstiklal Caddesi, Nişantaşı, Beşiktaş, Kadıköy) yakın değerlere ulaşmıştır.

Çizelge 5.5. Trabzon Merkezinde Yıllara Göre Arsa-m² Fiyatlarının Değişimi

YILLAR	MAHALLLER	Ortalama	En Yüksek	En Düşük
2002	Çarşı	640	1.800	200
	Gazipaşa	450	2.000	110
	Cumhuriyet	410	1.800	30
	Çömlekçi	634	1.800	200
	Ortalama	534	1.850	135
2003	Çarşı	825	2.322	258
	Gazipaşa	580	2.322	141
	Cumhuriyet	525	2.322	25
	Çömlekçi	825	2.322	258
	Ortalama	689	2.322	171
2004	Çarşı	943	2652	294
	Gazipaşa	663	2947	162
	Cumhuriyet	600	2652	29
	Çömlekçi	943	2652	294
	Ortalama	787	2726	195
2006	Çarşı	1005	2800	100
	Gazipaşa	814	3500	200
	Cumhuriyet	680	1700	40
	Çömlekçi	295	1300	80
	Ortalama	698	2325	105
2007	Çarşı	1044	2909	104
	Gazipaşa	846	3637	208
	Cumhuriyet	706	1766	42
	Çömlekçi	307	1351	83
	Ortalama	726	2416	109
2008	Çarşı	1080	3014	108
	Gazipaşa	876	3767	215
	Cumhuriyet	731	1830	43
	Çömlekçi	318	1399	86
	Ortalama	751	2503	113

Kaynak: Trabzon Belediyesi, <http://www.trabzon.bel.tr/EmlakDeger/EmlakDeger.html>

6 SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Trabzon kentinde gerek yerel kamuoyunun oluşturduğu söylem, gerek mekansal-kurumsal yeniden yapılanma, gerekse küresel akış öğelerinin değerlendirilmesi açısından küreselleşmeye eklenme ve kendi ölçeğinde bunun bir aktörü olma niyeti açıktır. Bunun kentsel yapıyı çevredeki yansımaları bir ölçüde gerçekleştirmiş ve gerçekleştirmeye devam etmektedir. Kruvaziyer liman, serbest bölge, beş yıldızlı oteller, teknopark ve ar-ge birimleri, yeni vakıf üniversitesi, özel sağlık birimlerinin yapılanması, dünya ticaret merkezi, alışveriş merkezleri, olimpiyat kompleksi, uluslararası ulaştırma altyapısının geliştirilmesi, kent merkezinin dönüşümü bunlara örnek olarak verilebilir. Kentsel yapıyı çevrede gerçekleşen bu durum, kentsel rantın artışına ve bunun tekelleşmesine yol açmakta, bu da zaten geçerli olan gelir adaletsizliğini derinleştirmektedir. Bu yapılanma kentin içerisinden yaşam alanlarını farklılaştırır da küresel kentlerin gündeminde bulunan, mekânların birbirinden ayrışması, lüks konut alanları ile yoksul yerleşimlerin birbirinden kopması, kamusal alanların ortak kullanımının tamamen yok olması gibi sonuçlara varmamıştır. Bu durumun kentin “marka şehir”²⁴⁹ olarak yapılanma sürecinde, yerel sermaye birikiminin geldiği bugünkü görece düşük seviyesinden ve halen daha “taşra”lılığından kaynaklı olduğu söylenebilir. Geleneksel ilişki biçimleri birçok büyük şehrin aksine sürdürülmektedir. Ancak bu çalışmada birçok kez ortaya konulduğu biçimde, mevcut yeniden yapılanmanın sınıfsal eşitsizlik biçimlerini derinleştirdiği ortadadır.

Trabzon kent ekonomisi açısından yeni bir yapılanma sürecinden bahsedilebilmektedir. Ancak bu yapılanmanın, 2001 ve 2008 yıllarında gösterdiği en önemli şey krizlere karşı olan kırılganlığıdır.

---

²⁴⁹ Bu yöndeki kurumsal çabalardan biri MÜSİAD öncülüğünde, Trabzon Belediyesi, TTSO ve Trabzon Valiliği işbirliğinde gündeme getirilen ve bu doğrultuda yarışma düzenlenen “Markan Olsun Dünya Trabzon’a Dolsun” projesidir.

Trabzon, bu yapılanma çerçevesinde kendisine çeşitli roller biçmektedir. Yerel kamuoyunda, kurum ve kuruluşların çeşitli raporlarında öne çıkan şu vizyonlar sıralanabilir: “Turizm Kenti, Tarih ve Kültür Kenti, Kongre ve Fuar Kenti, Sağlık Kenti, Lojistik Merkezi, Eğitim ve Teknoloji Kenti, Uluslararası Ticaret Merkezi”. Bu ve benzeri birçok başlık ile Trabzon’a “yarışmacı” bir kimlik kazandırılmak istenmektedir. Yüzeysel olarak bakıldığında bu vizyonların tümüne dair bir potansiyel kentte bulunmaktadır. Bu potansiyel iki kaynağa bağlıdır. Birincisi geçmiş dönem yapılan kamu yatırımları ve teşvikleridir, ikincisi ise mevcut tarihi-kültürel-çevresel değerlerdir. Kentin eğitim, sağlık, lojistik gibi sektörlerde ön plana çıkabilmesinin temel gerekçesi kamunun geçmişten bugüne oynadığı rol ve bu sayede ilin biriktirebildikleridir. Bu birikim bugün büyük ölçüde özel sermayeye devredilmiş, bu konudaki yatırımlar kısmen özel sektör ve/veya özel-kamu işbirliğine dayalı kâr getirici, uzmanlaşmaya yönelik ve piyasa süreçlerine tabi bir şekilde yapılandırılmaktadır. Tarih, kültür, turizm gibi işlevlere yönelik kente vizyon biçmek, yine ilin doğal çevresinin zenginliği, yoğun tarihsel ve kültürel birikimi dolayısıyla anlamlı bir yere denk düşebilmektedir. Ancak kültürü, yaşayanların deneyimledikleri, biriktirdikleri pratiklerin bütünü halinde düşündüğümüzde, kültürel üretim anlamında ilin giderek mevzi yitirdiği söylenebilir. Geçmişinde birçok ülkenin konsolosluğunu barındıran, 5 adet yabancı dilde gazetenin yayımlandığı, Hamsi'den, Çalığışu'na, Kıyı'dan Horon'a kadar birçok yerel kültür ve edebiyat dergisi ile canlı bir şehir kültürü giderek popüler odaklı tüketici bir konuma sürüklenmektedir.²⁵⁰

Turizm ve iktisadi kalkınma bağlamında kültürel ve ekolojik değerlerin metalaşması süreci bir anlamda onları talileştirmektedir. Bu durum çevresel ve ekolojik değerler açısından da son derece hayatidir. Örneğin yayla alanlarında gerçekleşen hızlı, betonarme yapılaşma, meşru zemin sağlanmaya çalışılan hidroelektrik santraller, Karadeniz Sahil Yolu, kısmen Tanjant Yolu, orman tahribatları ve daha birçok örnek

---

²⁵⁰ Trabzon'daki kültür sanat faaliyetlerinin tarihsel bir değerlendirmesi için bkz. Aşut, A. (2009), “Trabzon'un Kültürel Yaşamından Kesitler”, *Trabzon'u Anlamak*, (der. Güven Bakırezer ve Yücel Demirer), İletişim Yayınları, İstanbul, (281–317). Yayıncılık anlamında bir çalışma içinse bkz. Özer, A. (2007), “Trabzon'da Kültür Sanat Yayıncılığı”, *Kıyı Dergisi*, Sayı: 194, (22-28). Bu arada “Kıyı” 1961 yılından beri yayımlanan Türkiye'nin en eski yerel kültür-sanat dergilerinden biridir.

çevre açısından geri dönülmeyecek arızalar meydana getirmektedir. Deniz turizmi açısından neredeyse tüketilmiş bir potansiyeli bulunan ilin eko-turizm çerçevesindeki kaynakları da giderek tahrip edilmektedir.

'80 sonrasında kapitalizmin mekânı değişim değeri üzerinden adeta yeniden keşfetmesi ve bunun üzerinden zenginlik yaratması doğal olarak Trabzon'da da gerçekleşmiş, özellikle Trabzon topografyasına bağlı olarak kentsel toprağın kısıtlı olması, kentsel mülkiyeti/mekânı daha da kıymetli hale getirmiştir. Bu durum kentin içerisinde de kısmi olarak eşitsiz mekânsal yerleşime neden olmaktadır. Trabzon'da, kimi büyük şehirlerde olduğu gibi, küreselleşmenin etkisiyle sınıfsal açıdan keskin bir şekilde ayrılmış konut-yaşama alanlarından bahsedilemez. Ne var ki, küreselleşme sürecinde özellikle kent merkezine dair yapılan yatırımlarla artan rant değeri, mekansal-sınıfsal ayrışmanın ipuçlarını bugünden vermektedir. Bu durum kentin giderek çevre illerden ve kırsaldan göç almaya başlaması ile beraber düşünülürse, önümüzdeki süreçte kentsel yapılanma içerisinde de “merkez-taşra” biçimlenmesinin artacağı öngörülebilir. Kamusal alanın gerek ortak yaşama pratikleri, gerekse fiziki mekân açısından daraldığı ve parçalandığı düşünülürse, bu durumun Trabzon kentine de giderek sirayet edeceği söylenebilir. Çünkü bugün değer akışlarının yoksul alanları tükettiği, zengin merkezin ayrıcalıkları doğrultusunda güçlendiği, eşitsizlikten hem beslenen, hem de onu derinleştiren bir yapı söz konusudur. Yani ekonomik göstergelerin sayısal olarak artması her zaman toplumsal refah getirmemektedir.

Trabzon ne kadar taşradır? Çalışmanın büyük bir yekûnu bize Trabzon'un dönem dönem küresel akışlar dahilinde iktisadi atılımlar gösterdiğini anlatmaktadır. Ancak küreselleşme söyleminin beklediği üzere küresel kentlerin gelişmesi, sermayeyi kendine çekmeye çabalaması ve pastanın büyütülmesi, çevreye/taşraya hiç de olumlu etkiler yapmamıştır. Trabzon örneğinde görülen en temel bulgu akışların daha kârlı merkeze gitme eğiliminde olması ve bunun da arkasında ciddi bir yıkım ve kırılma bir ekonomi bırakmasıdır. Küresel ekonominin krizlere gebe olan bu yapısı, az gelişmişlik koşullarındaki coğrafyalar açısından daha tamiri zor bir düzenek bırakmaktadır. Yine de Trabzon'un kendi bölgesel yapılanması içerisinde merkezi konumundan bahsetmemek olmaz. Bu noktada çalışmanın temel sorusu olan

küreselleşmenin taşraya yansımaları/etkilerini derinleştirmek açısından görece küresel akışların nimetlerinden yararlanabilen Trabzon'un da taşrasına olan etkisini incelemek ve anlamak gereklidir. Bu çalışmanın sınırlarını aşan bir muhteva içerse dahi, çalışma boyunca özellikle kırsal ekonomik yapıdaki değişimin aktarıldığı bölümlerde, bu yansımanın hiç de parlak olmadığı ortaya konulmuştur. Kırsal/tarımsal üretimde üreticilerin piyasa ve fiyat ilişkilerine çekilmesi, kamusal müdahalenin ve örgütlülüğün eksikliğinde, üreticilerin giderek donanımsız kaldığına dair çalışmada birçok açıdan tespitler yer almaktadır. Sonuç olarak küresel kentlerin çevreye olumlu etkisi olacağı tezi çürütülmüştür. Buna mukabil devletin yeniden dağıtım ve sosyal politikaların sorumluluğundan çekildiği bu dönem yeni göç dalgalarının da habercisidir. Ancak Trabzon ölçeğinde ortaya konulması gereken bir şey vardır ki, yeniden üretim alanında, özellikle sağlık ve eğitim sektörlerinde, kentin bugünkü durumu benzer ölçek ve konudaki diğer kentlere nazaran görece iyi konumdadır.

Bu açıdan, Trabzon'u kavramak için küreselleşme kavramını kullanmak nafile bir çaba olarak görülemez. Ancak bu çalışmanın iddialarının daha sağlam temellere oturabilmesi için öncelikle 21. yüzyılın ilk 15 yılının tamamlanması ve bu döneme ait güncel istatistik verileri değerlendirmek gerekir. Sonrasında ise benzer bir analizi şu kentler arasında, karşılaştırmalar ile derinleştirmek: İstanbul, Karadeniz Bölgesi'nde benzer işlevler ve rollerle büyümeye ve kalkınmaya çalışan Samsun, küresel akış ve yapılanmaların daha da kıyısında kalan Türkiye'den örnek kentler, AB bünyesinde Trabzon'un muadili olabilecek orta-ölçekli kentler ve bu eşitsiz ve bütünlük gelişme içerisinde ticari faaliyetler açısından yoğun, ancak az gelişmiş bir coğrafyada (Doğuda) yer alan ülke kentleri. Bu çalışmanın sınırlarını aşan ve bundan sonra yapılacak araştırmalara bırakılan benzer bir karşılaştırmalı analiz küreselleşme ve kentler arasındaki ilişkiyi daha net bir şekilde okumanın önünü açabilecektir. Çalışmanın sonucunda ortaya çıkan ve ileride yapılacak olanları da etkileyeceği kuvvetle muhtemel bir tespiti de burada ayrı bir parantez açarak belirtmekte fayda var. Tespit şudur ki, Türkiye'de "veri üretimi"nin kendisi de sınıfsaldır. Örneğin, sermaye-mal-insan dolaşımı, mali piyasalar, dış ticaret... gibi istatistikler güncel ve erişilebilir iken; gelir dağılımı, işgücü profili, işsizlik ve yoksulluk göstergeleri,

tüketime dair veriler... illere göre neredeyse yapılmamakta, yapılanlar ise güncelliğini kaybetmek durumunda kalmaktadır.

Bu çalışma bir ezberin yerini daha da sağlamlaştırmaya vesile olmuştur. Küresel kapitalizmin emek kesimi açısından sonuçları birçok yerde olduğu gibi Trabzon'da da sosyal güvencesizlik, düşük ücretler, işsizlik ve sürekli işsiz kalma tedirginliği, örgütsüzlüktür. Küreselleşmenin taşraya etkisi bağlamında kentsel yoksullukla kırsal yoksulluk daha organik ilişkiler içerisine girmiştir. Bu durum, taşrada halen daha sürdürülen feodal ilişki biçimleri ile düşünüldüğünde, çalışanlar açısından daha zor koşulların varolmasına neden olmaktadır. Yani küresel kapitalizmin yapılanmasının yanı sıra geleneksel üretim biçimleri ve ilişkiler varlığını sürdürmekte, çoklu bir yapının etki alanı oluşmaktadır. Bu sınıfsal bakış açısı bir diğer yandan küreselleşme/yerelleşme ve demokratikleşme arasında kurulan bağın oldukça zayıf olduğunu gösterir. Çünkü üreticilerin örgütlenemediği, kendi yaşama koşullarına dair karar mekanizmalarını doğrudan etkileyemediği bir yapılanmada demokrasiden bahsetmek tuhaf bir durumdur. Liberal söylemin iktisadi profesyonelleştiren ve böylece, siyaset ile ekonomik alanı birbirinden koparan ve yine böylece sistemin anti-demokratik yapısını perdeleyen yaklaşımı açık edilmiş olur.

Geldiğimiz bu noktada kapitalist modernleşme ile küreselleşmenin birbirinden ayrılamayacağı ortaya çıkar. Kuramsal olarak denilebilir ki küreselleşme, modernleşme kuramı gibi konverjans (yakınsama) teorisidir. Batı merkezli gelişmeyi kaçınılmaz ve ilerleme açısından gerekli gösterir. Bu noktada küreselleşmenin sorgulanamaz olduğu kabulü yaygınlaşır. Hatta politik açıdan bu durum sınıfların terk edilmesi ve başka bir hayatın kurucu öznesini yitirmesi anlamına gelir. Ya da karşı çıkışların yine sınıfsal içerikten yoksun muhafazakar veya uzlaşmacı bir zemine kaymasına yol açar.

Çalışmanın gösterdiği bir diğer nokta da küreselleşme tezlerinin sürekli tekrar ettiği "devletin küçüldüğü" tezini çürütüyor olmasıdır. Yapılan yatırımların içeriğinden, siyasal söylem ve uygulamalara, özelleştirmeden teşvik politikalarına kadar devlet, sermaye-yoğun tercihli, merkezi ve yerel ölçekte örgütlenen oldukça güçlü bir konumdadır. Dolayısıyla devlet halen daha politik mücadelenin terk edilmemesi

gereken önemli bir alanıdır. Kriz karşısında hükümetin son olarak açıkladığı istihdam politikaları iktidarın sınıfsal tercihlerini net bir şekilde açık eder.

Planlama açısından çalışmanın temel iddialarının geçerlilik kazandığı söylenebilir. Kentsel gelişmeyi yönlendirme, düzenleme, sınırlama anlamında planlama, kentte 80 yılı aşkın mazisine rağmen başarılı bir deneyim oluşturamamıştır. Bu durumun en kolay ispatları şu şekilde sıralanabilir. Tarihsel olarak kent planlamanın gündemini halen daha aynı konular oluşturmaktadır. Plan kararları piyasanın talepleri doğrultusunda sürekli değişime uğramakta, bir diğer yandan bu değişikliklerin yarattığı rantın adaletsiz bölüşümü gerçekleşmektedir. Planlama disiplinin bütüncül bakış açısından yoksun ve belirli sınıfsal tercihleri yansıtan ve kentsel kimliğin pazarlanabilmesine dair stratejilerle kamuoyuna sunulan projeler, siyasal anlamda merkez-taşra kompozisyonunun da değiştiğinin, bir benzeşme yaşandığının bir ölçüde göstergesidir. Yıllar itibariyle ortaya çıkan fiziksel çevre rasyonel standartların uzağındadır. Kentsel gelişmeyi hem 1980 öncesinde, hem de 1980 sonrasında plan dahilinde olmayan tekil projeler yönlendirmektedir. Buradaki fark, bu projeler 80 öncesi kamunun (sahil yolu, havaalanı, fabrikalar, liman gibi) yatırımları, 80 sonrası ise sermaye ve kamu-sermaye işbirliğinin projeleri olmasıdır (DTM, AVM'ler, kentsel dönüşüm, özelleştirilen KİT'ler). Planlama paradigmalarının da hakim neo liberal politikalar dahilinde yeniden yapılandırılması, "kamusal" bir mekanın oluşumundan bizi giderek uzak tutmaktadır.

Çalışmanın bir diğer temel iddiası küreselleşmenin getirdiği sosyal çözülmenin milliyetçi tepkiyi yeniden ürettiği üzerineydi. Bu iddia çok daha kapsamlı bir araştırmanın konusu olmakla birlikte, gerçekleştirilen kimi söylemsel analizlerde bu okumalar yapılabilmektedir. Ancak kimlik, küreselleşme ve taşra üzerine kapsamlı bir analiz çalışması yapmadan genel-geçer bir kabul yapmak doğru değildir. Yine de ilerdeki çalışmalara referans olması bakımından bu görgül tespit yerini korumalıdır. Bugün, tarihi, kültürel, etnik, dini referansların özellikle turizm bağlamında metalaştırılarak yeniden üretimi sağlanırken; siyasal anlamda ise bunlardan kurtulmaya çalışan bir milliyetçi-muhafazakâr ideoloji beslenmektedir ve bu durumun tespiti bile yerelleşme-demokratikleşme arasında kurulan bağın zayıflamasına neden olabilmektedir.

Çalışmada Trabzon açısından karamsar bir tablonun çizildiği ve öngörülerin yapıldığı aşikar. Ancak '80 sonrası Trabzonluyu en çok ne üzmüş diye sorsanız, kuşkusuz tek bir ağızdan 30 sene içerisinde kazanılan tek bir şampiyonlukla yetinmek denilecektir. Trabzonspor, Türkiye'nin 70'li yıllarda siyasal ve ekonomik anlamda egemenlere karşı filizlenen başkaldırısının futboldaki adıydı. 80'lerle birlikte futbol küresel endüstrinin oyun alanı haline geldi ve artık şampiyonluk "paralı başkan"lardan umut ediliyordu.

Trabzonspor bir rüzgârdı, ondan alaturka usullerle bir klima cihazı yapmaya kalkışınca hiç de sevimli olmadı.²⁵¹ Fırtına olsun yine!

---

²⁵¹ Kıvanç, Ü. (2004), "Biz 'O' Trabzonspor'u İstiyoruz", *Fırtına, İhtilal, Efsane; Trabzonspor*, (der. Hakan Kulaçoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, (386–389), s. 389.

KAYNAKÇA

Kitap ve Kitap Bölümleri

Aşut, Attila (2009), “Trabzon’un Kültürel Yaşamından Kesitler”, *Trabzon’u Anlamak*, (der. Güven Bakırezer ve Yücel Demirer), İletişim Yayınları, İstanbul, (281–317).

Aysu, Abdullah (2008), Küreselleşme ve Tarım Politikaları, Su Yayınları, İstanbul.

Bakırezer, Güven (2009), “Trabzon’un Sosyo-ekonomik Çöküşü”, *Trabzon’u Anlamak*, (der. G. Bakırezer ve Y. Demirer), İletişim Yayınları, İstanbul, (25–97).

Bora, Tanıl (1999), Türk Sağının Üç Hali, Birikim Yayınları, İstanbul.

Boratav, Korkut (2003), Türkiye İktisat Tarihi, İmge Kitabevi, Ankara.

Boratav, Korkut (2005), 1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, Ankara.

Castells, Manuel (1997), Kent, Sınıf, İktidar, (çev. A. Erendil), Bilim Sanat Yayınları, Ankara.

Çakıroğlu, S. Bilal (1964), Tarihi, Ekonomik, Sosyal Yönleriyle Trabzon, TOBB Matbaası, Ankara.

Çapa, Mesut ve Çiçek Rahmi (2004), 20. Yüzyıl Başlarında Trabzon’da Yaşam, Serander Yayınları, Trabzon.

Çiğdem, Ahmet (2001), Taşra Epiği, Birikim Yayınları, İstanbul Çiğdem, Ahmet (2005), “Taşra Karalaması”, *Taşraya Bakmak*, (der. Tanıl Bora), İletişim Yayınları, İstanbul (101–115).

Demirer, Yücel (2009), “Sonsöz ya da Trabzon’u Anlama Yolunda” *Trabzon’u Anlamak*, (der. Güven Bakırezer ve Yücel Demirer), İletişim Yayınları, İstanbul, (403–425).

Emiroğlu, Kudret (2009), “Trabzon Ne Yetiştirdi?”, *Trabzon’u Anlamak*, (der. Y. Demirer, G. Bakırezer), İletişim Yayınları, İstanbul, (97–127).

Dinçer, Bülent; Özaslan, Metin ve Kavasoglu, Taner (2003), İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, DPT, Ankara.

Eraydın, Ayda (1992), Post-Fordizm ve Değişen Mekânsal Öncelikler, ODTÜ Matbaası, Ankara.

Ercan, Fuat (2006), 'Bölgesel Kalkınmada Değişim: Devlet Merkezli Bölgesel Kalkınmadan Piyasa Merkezli Bölgesel Birikime', *Bölgesel Kalkınma Politikalar ve Yeni Dinamikler*, (der. A. Arı), Derin Yayınları, İstanbul.

Gülalp, Haldun (1993), *Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet*, Belge Yayınları, İstanbul.

Gür, Ö. Şengül (2009), "Trabzon'da Kentsel Kimlik ve Dönüşüm", *Trabzon'u Anlamak*, (der. G. Bakırezer ve Y. Demirer), İletişim Yayınları, İstanbul, (317–337).

Gürbilek, Nurdan (1995), "Taşra Sıkıntısı", *Yer Değiştiren Gölge*, Metis Yayınları, İstanbul, (42–68).

Hann, Ildiko ve Hann, Chris (2003), *İki Buçuk Yaprak Çay*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Harvey, David, (2003), *Sosyal Adalet ve Şehir*, (çev. M. Moralı), Metis Yayınları, İstanbul.

Harvey, David, (2008), *Umut Mekanları*, (çev. Z. Gambetti), Metis Yayınları, İstanbul.

İnsel, Ahmet (2004), *Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili*, Birikim Yayınları, İstanbul.

Kaygalak, Sevilay (2008), *Kapitalizmin Taşrası*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kazgan, Gülten (1996), "Tarımda Gelişme ve Geleceğe Bakış", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Yüzyıl Biterken*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Keskinok, Çağatay (2006), *Kentleşme Siyasetleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Keyder, Çağlar (1987), "İktisadi Gelişme ve Bunalım", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (der. İ. Schick, E. Tonak), Belge Yayınları, İstanbul, (310–321).

Keyder, Çağlar (1996), *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, Metis Yayınları, İstanbul.

Keyder, Çağlar (2000), "Arka Plan", *İstanbul, Küresel ile Yerel Arasında*, Ç. Keyder (der.), Metis Yayınları, İstanbul, (9–46).

Keyder, Çağlar ve Yenal, Zafer (2003), "Kalkınmacılık Sonrası Dönemde Türkiye'de Kırsal Dönüşüm Eğilimleri ve Sosyal Politikalar", *Küresel Düzen: Birikim Devlet ve Sınıflar*, (der. A.H. Köse, F.Şenses, E. Yeldan), İletişim Yayınları, İstanbul.

Kıvanç, Ümit (2004), “Biz ‘O’ Trabzonspor’u İstiyoruz”, *Fırtına, İhtilal, Efsane: Trabzonspor*, (der. Hakan Kulaçoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, (386–389).

Lefebvre, Henri (2003), *The Urban Revolution*, University of Minnesota Pres, Minneapolis.

Lefebvre, Henri, (1976), *The Survival Of Capitalism*, New York.

Mandel, Ernest (2008), *Geç Kapitalizm*, (çev. C. Badem), Versus Yayınları, İstanbul.

Mardin, Şerif (2008), “Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye’de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci”, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, (der. M. Türköne, T. Önder), İletişim Yayınları, İstanbul, (79–119).

Margulies, Roni ve Yıldızoğlu, Ergin (1987), “ Tarımsal Değişim: 1923–70”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (der. İ. Schick, E. Tonak), Belge Yayınları, İstanbul, (285–307).

Marx, Karl ve Engels Friedrich (1977), *Doğu Sorunu*, (çev. Y. Fincancı), Sol Yayınları, Ankara.

Marx, Karl (2007), *Kapital*, (çev. A. Bilgi), Sol Yayınları, Ankara.

Marx, Karl ve Engels, Friedrich (2008), *Komünist Manifesto*, (çev. C. Üster, N. Deriş), Can Yayınları, İstanbul.

Odabaşoğlu, Cumhur (1986), *Trabzon: 1869–1933 Yılları Yaşantısı*, İlk-San Matbaası, Ankara.

Öngen, Tülay (2003) “Yeni Liberal Dönüşüm Projesi ve Türkiye Deneyimi”, *Küresel Düzen: Birikim Devlet ve Sınıflar*, (der. A.H. Köse, F.Şenses, E. Yeldan), İletişim Yayınları, İstanbul. (61–191).

Politzer, Georges (1997), *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*, (çev. Sevim Belli), Sol Yayınları, Ankara.

Sassen, Saskia (1991), *The Global City; New York, London, Tokyo*, Princeton, Princeton University Pres, New Jersey.

Savran, Sungur (2008), *Kod Adı Küreselleşme*, Yordam Yayınları, İstanbul.

Sönmez, Mustafa, (1998), *Bölgesel Eşitsizlik*, Alan Yayınları, İstanbul.

Şengül, H. Tarık, (2000b), “Siyaset ve Mekânsal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi”, *Küreselleşme: Emperyalizm, Yerellik ve İşçi Sınıfı*, (der. A. H. Tonak), İmge Kitabevi, Ankara, (111–159).

Turgay, A. Üner, (1994) “Trabzon”, Doğu Akdeniz’de Liman Kentleri 1800–1914, (çev. G. Güven), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Urry, John (1999), Mekânları Tüketmek, (çev. R. Ögdül), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Wallerstein, Immanuel (1991), Tarihsel Kapitalizm, (çev. N. Alpay), Metis Yayınları, İstanbul.

Wood, E. Meiksins (2006), Sermaye İmparatorluğu, (çev. Sami Oğuz), Epos, İstanbul.

Yazıcı, Mustafa (2005), Trabzon’un Dış Ticaret Tarihi Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği, Trabzon.

Yeldan, Erinç (2001), Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yırtıcı, Hakkı (2005), Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Yükseker, Deniz (2003), Laleli-Moskova Mekiği, İletişim Yayınları, İstanbul.

Sürelî Dergilerdeki Makaleler

Açıkel, Fethi (2006), “Entegratif Toplum ve Muarızları: ‘Merkez-Çevre’ Paradigması Üzerine Eleştirel Notlar”, *Toplum ve Bilim*, no: 105, (30–69).

Akça, İsmet; Benli, Ferit ve Sabit, Ahmet (2001), “Geç Kapitalizm, Yeni Sağ ve ‘Yeni’ Üniversite” *Birikim Dergisi*, no: 142–143, (57–70).

Akkaya, Yüksel (2002), “80’den Günümüze Türkiye’de İşçi Sınıfı”, *Birikim*, no: 152–153, (90–100).

Ataay, Faruk (2001), “Türkiye Kapitalizmin Mekânsal Dönüşümü”, *Praksis: Kent ve Kapitalizm*, no: 2, (53–96).

Bayırbağ, M. Kemal (2006), “Ölçek Yaklaşımının Kent ve Bölgelerinin Yükselişinin Açıklanmasındaki Katkıları”, *Praksis: Marksizm ve Ölçek Sorunu*, no: 15, (49–71).

Bora, Tanıl (1996), “Taşralaşan ve Taşrasını Kaybeden Türkiye”, *Birikim*, no: 86–87, (101–107).

Boratav, Korkut; Kepenek, Yakup; Taymaz, Erol; Bali, T. Candan, M. Ali; Ertuğrul, N. İlder (1998), ‘Kamu İşletmeleri ve Özelleştirme Deneyimi: Sorunlar ve Politika Seçenekleri’, *Toplum ve Bilim*, no: 77. (100–134).

Eraydın, Ayda (1988), “Sermaye Birikim Sürecinde Kentler” Defter no: 5, (133–152).

Gough, Jamie (2006), “Jamie Gough ile Söyleşi”, *Praksis: Marksizm ve Ölçek Sorunu*, no: 15, (13–49).

Laçiner, Ömer (2005), “Merkez(ler) ve Taşra(lar) Dönüşürken”, *Taşrayı Anlamak*, (der. T. Bora), İletişim Yayınları, İstanbul, (13–37).

Öksüz, A. Melih (1989), “Trabzon’da İmar Affı”, *Mimarlık*, no: 89/2, (52–55).

Özer, Ahmet (2007), “Trabzon’da Kültür Sanat Yayıncılığı”, *Kıyı Dergisi*, Sayı: 194, (22–28).

Şengül, H. Tarık (2000a), “Devlet ve Kent Mekânı”, *İktisat Dergisi*, 404, (45–57).

Yenal, Deniz (1999), “İnformel Ekonominin Uluslararasılaşması: Bavul Ticareti ve Laleli Örneği”, *Defter*, no: 30, (73–98).

Tezler

Akgün, Gürkan (2006), “Konut Sorununun ‘Dönüşümü’ Üzerinden Türkiye’nin Kentleşme Süreci ve Gaziosmanpaşa’da Yaşanan İzler, Lisans bitirme Ödevi, MSGSÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.

Aydın, Sibel (2006), *Post_Sosyalist Ülkelerde Açığa Çıkan İşgücü ve Trabzon’da Yabancı Uruklu Kadın Olgusu*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Çavuşoğlu, Erbatur (2004), *Hegemonik Bir Süreç Olarak Türkiye Kentleşmesi*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Günay, Kadir (1995), *Kentleşme ve Kentsel Çevre Düzenleme Çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, KTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Kahraman, Arzu (1995), *Türkiye’de Fiziki Mekân Politikaları ve Planlama Sürecine Çözümlemeli Bir Yaklaşım - Mekânsal Sonuçlar, Örnek Olay: Tekirdağ, Trabzon, Malatya*, Doktora Tezi, YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tuncer, Emrah (2009), *İktidarın Mekânsal Fantazmagorisi Olarak İstanbul’daki Büyük Alışveriş Merkezleri*, Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Vatandaş, C. (2008), Trabzon’da Kentleşme-Kentlileşme Süreci ve Problemleri, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, KTÜ Matbaası, Trabzon.

Akademik Konferanslarda Yayınlanmış Bildiriler

Aysu, Abdullah (2007), “Karadeniz Bölgesi’nde Tarıma Dayalı Sanayi ve Çevre”, *1. Karadeniz’de Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu*” MMO Yayınları, Ankara, (145–167).

Çuhadaroğlu, Burhan, (2007), “Dokap Kapsamında Sanayileşme ve Çevre Koruma İle İlgili Proje Önerileri Üzerine Bir İnceleme”, *1. Karadeniz ve Çevre Sempozyumu*, MMO Yayınları, Ankara, (73–91).

Ercan, Fuat, ve Müftüoğlu, Berna (2007), “Bölgesel Kalkınmadan Bölgesel Sermaye Birikimine: Olumluluklar/Fırsatlar ve Olumsuzluklar/Tehditler Açısından Karadeniz Bölgesi, *1. Karadeniz’de Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu*” MMO Yayınları, Ankara, (13–29).

İMECE, Toplumun Şehircilik Hareketi (2008) “Toplu Kurumsal İflasımız: TOKİ, Barınma Hakkından Sermaye Birikim Sürecine Doğru Konut Sorunu, ŞPO, 32. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, İstanbul.

Öksüz, A. Melih, Beyazlı, D. Şen, Türk, Y. Aydın (2006), Planlamada Yerleşimi Kararlarının Politik İçeriği ve Politikalara Yansımaları”, 6. Türkiye Şehircilik Kongresi Bildiriler Kitabı, ŞPO, İzmir.

Şahinöz, Ahmet (2005), Küreselleşme Sürecinde Türkiye Tarımı, TMMOB, ZMO, VI. Teknik Kongre, Ankara.

Tezcek, Özlem (2007), “Bölgesel Kalkınma Ajanları: Yerel Aktörler mi, Valilik mi?”, *1. Karadeniz ve Çevre Sempozyumu*, MMO Yayınları, Ankara, (45–57).

Türkay, Mehmet, (1997), “Küreselleşme: Değişen Ne?”, *Sanayi Kongresi Bildirileri Kitabı*, MMO Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, Ferimah (2007), “Karadeniz Bölgesinin Kalkınmasında Tarımsal Teşvik ve Sübvansiyon Politikalarının Dönüşümü-Stratejik Bir Ürün: Fındık”, *1. Karadeniz’de Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, MMO Yayınları, Ankara, (91–106).

Akademik Konferanslarda Sunulan Bildiriler

Aydemir, Saliha vd. (2009), “Parça Parça Eylemlerle Küresel Trabzon’a”, Kentleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu, Ankara.

Kahraman, Arzu, (1995) “Kent Planlamada Politika ve Uygulama Süreci İlişkisi: Trabzon Örneği”, *yayımlanmamış bildiri*.

Özcan, Eren (2008), “Türkiye Sağı Kapsamında Merkez-Çevre Sınırlarını Aşmak”, Karaburun Bilim Kongresi, İzmir.

Gazete ve İnternet Sitesi Yazıları

Akgün, Gürkan, “Ajanslar, Planlar Arasında Kavramlara Dair Münafık Fikirler”, www.planlama.org, Şubat 2009.

Akgün, Gürkan, “Karadeniz Kıyı Şeridi, ‘Eşsiz’ Sahil Yoluna Heba Ediliyor”, Birgün Gazetesi, 02.07.2005.

Aslan, Şükrü, “Yerel Seçim Kampanyalarının ‘Projeci’ Dili Ne Anlatıyor?”, Birgün Gazetesi, 27.03.2009.

İkinci, Sinan “Türk Çiftçilerinden Kitlesele Protesto”, World Socailist Web Site, www.wsws.org/tr/, 29.09.2006.

İnce, Ahmet, “Trabzon Emek Hareketi”, http://sendikalinisiyatif.blogcu.com/trabzon-emek-hareketi-3-bolum_4221749.html, 20.09.2007.

Karagül, İbrahim, “Trabzon ABD’ye Verelim mi?”, Yeni Şafak Gazetesi, 20.02.2009.

Öngel, Serkan, “Teşvikte Sınır Yok!”, www.turnusol.biz, 12.06.2009.

Petras, James, “Devletin Merkeziliği”, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=266, 22.08.2002.

Uras, Güngör, “Fındık Çiftçisi Derdini Anlatamıyor”, Milliyet Gazetesi, 12.09.2008.

Raporlar ve İstatistiki Veriler

Berber, Metin (1996), Doğu Karadeniz bölgesi’nde Fındık Ekonomisi, Fiskobirlik Genel Müdürlüğü.

DİE, (1978), Tarımsal Yapı ve Üretim İstatistikleri 1973–1975, Ankara.

DİE, (1982), Tarımsal Yapı ve Üretim İstatistikleri: 1980, Ankara.

DİE, (1987), Tarımsal Yapı ve Üretim İstatistikleri: 1985, Ankara.

DİE, (1993), Tarımsal Yapı ve Üretim İstatistikleri: 1990, Ankara.

DİE, (1997), Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları: 1994, DİE, Ankara.

DİE, (2000), Genel Nüfus Sayımı, Yayın no: 2489, Ankara.

DPT, (2000), Doğu Karadeniz Kalkınma Planı Raporu, DPT ve JICA, Ankara.

DPT, (2000), Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT: 216 ÖİK: 534, Ankara.

DPT, (2003), İller ve Bölgeler İtibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hâsıladaki Gelişmeler (1987–2000), DPT, Ankara.

İlke Planlama Ltd. (2008), Ordu-Trabzon-Rize-Giresun-Gümüşhane-Artvin Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Plan Analiz ve Plan Raporu, www.gelecekkaradeniz.org, 24.06.2009

İller Bankası, (1968), Trabzon Analitik Etüdüleri, Ankara.

Trabzon Çevre ve Orman İl Müdürlüğü (2004), İl Çevre Durumu Raporu, Trabzon.

TTSO (1995), “Trabzon Ekonomisine Genel Bir Bakış, Sorunlar ve Öneriler”, TTSO Yayınları, Trabzon.

TÜİK, (2007), Tarımsal Yapı; Üretim, Fiyat, Değer: 2005, Ankara.

İnternet Siteleri

1. Karadeniz Spor Oyunları, <http://www.karadenizoyunlari.gov.tr/>

Aşkale Çimento, www.askalecimento.com.tr

Çay Üreticileri Dayanışma Derneği, <http://www.cayudad.com/>

Denizcilik Müsteşarlığı, <http://www.denizcilik.gov.tr/tr>

Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMİ), <http://www.dhmi.gov.tr>

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), www.dpt.gov.tr

Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM), <http://www.dtm.gov.tr>

Fiskobirlik, <http://www.fiskobirlik.org.tr/>

Forum Trabzon Alışveriş Merkezi, <http://www.forumtrabzon.org>

Gayrimenkul Türkiye, www.gmtr.com.tr,

Hazine Müsteşarlığı, <http://www.hazine.gov.tr/>

İhlas Haber ajansı, (İHA), www.ihha.com.tr

İlke Planlama, ÇDP, www.gelecekkaradeniz.org

Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://www.kultur.gov.tr>

MAI ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu, <http://www.antimai.org/>

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), <http://www.sgk.gov.tr>

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ), <http://www.toki.gov.tr/>

Trabzon Belediyesi, www.trabzon.bel.tr

Trabzon Dünya Ticaret Merkezi, <http://www.wtctrabzon.com/>

Trabzon Esnaf ve Sanatkarlar Odası (TESOB), <http://www.tesob.org.tr/>

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası (TTSO), <http://www.ttso.org.tr/>

Trabzon Valiliği, <http://www.trabzon.gov.tr/>

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV),
<http://www.tepav.org.tr/tur/index.php>

Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Odası (TESK), www.tesk.org.tr

Türkiye İstatistik Kurumu, (TÜİK), <http://www.tuik.gov.tr>

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ), <http://www.turkis.org.tr/>

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, www.tobb.org.tr

Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, www.invest.gov.tr

Türkiye Ziraat Odaları Birliği, www.tzob.org.tr

Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği (UTİKAD)
<http://www.utikad.org.tr>

Uluslararası Yatırımcılar Derneği, (YASED), <http://www.yased.org.tr/>

Ajans, Medya ve Gazete Haberleri

“1. İpekyolu İşadamları Zirvesi Başladı”, Günebakış Gazetesi, 17.10.2008.

“1000 Çalışanlı Serbest Bölgede 50 Kişi Kaldı”, Karadeniz Gazetesi, 14.06.2002.

“2006 Yılı İşsizlik Oranı 9,9” Milliyet Gazetesi,
<http://www.milliyet.com.tr/2007/03/06/son/soneko08.asp>, 22.07.2008

“900 İşçi İşsiz Kaldı”, Karadeniz Gazetesi, 01.06.2001.

“Akyazı 2011’de Tamam”, Star Gazetesi, 02.21.2008:

“Akyazı Öz Kaynakla Yapılacak”, Yeni Şafak Gazetesi, 05.08.2008

“Akyazı Projesinin Önündeki Engeller Kalktı”, İhlas Haber Ajansı, 02.08.2008

“Başbakan’dan Trabzonspor Tesislerine Tam Destek”, Yeni Şafak Gazetesi,
02.21.2008.

“Çay-Kur İflasın Eşiğinde”, Evrensel Gazetesi, 09.10.2008.

“Çimento’dan 400 Kişilik Yemek”, Kuzey Express Gazetesi, 16.04.2009.

“Demiryoluna Alternatif Güzergah”, Günebakış Gazetesi, 10.07.2009

“DSP’den TOKİ’ye Çıkartma”, www.akcaabathaber.com, 20.10.2008.

“Fındık Gündemden Düştü mü?”, Dünya Gazetesi, 19.09.07:

“Fındık-Sen: Fiskobirlik Depoları Satılmasın”, www.bianet.org. 18.09.2006.

“Forum Trabzon’da Kepenkler Kapandı”, Hürriyet Gazetesi, 10.11.2008.

“Forum Trabzon’u Erdoğan Açtı”, Karadeniz Gazetesi, 21.06.2008

“Futbol Yerine Mafya”, Radikal Gazetesi, 10.02.2006.

“Hamzaçebi, Gümrükçüoğlu’na Ne İçin Teşekkür Etti?”, Günebakış Gazetesi,
15.07.2009.

“IMF’ye Rahmet Okutuyor” Evrensel Gazetesi, 27.09.2002.

“İran Malları Trabzon Limanından Akacak”, www.denizhaber.com, 18.01.2009.

“İşçiler Özelleştirme Değil, Kadro İstiyor”, Karadeniz Gazetesi, 28.09.2002.

“Kriz Trabzon’u Böyle Vurdu”, Günebakış Gazetesi, 05.08.2009

“Liman Devlette El Değiştirdi”, Karadeniz Gazetesi, 02.09.2001

“Limana Yeni Misyon”, www.kuzeyhaber.com, 16.05.2009,

“Limanlarda Soygun Var”, Evrensel Gazetesi, 17.10.2002.

“Öz-Gıda İşçisine İhanet Etti”, Yeni Viçe 04.03.2008

“Şartları Var! Akyazı Stadına Talipli Çıktı Ama...”, www.haber61.net, 31.09.2009.

“TOKİ Başkanı’ndan İtiraf ve Tehdit”, Kanal Biz, <http://www.kanalbiz.com.tr/tok-baskanindan-itiraf-ve-tehdit-7028.html>, 24.07.2009

“TOKİ’de Skandalların Ardı Arkası Kesilmiyor”, Evrensel Gazetesi, 11.10.2007

“TOKİ’den Trabzon’da 235 Milyon YTL’lik Yatırım”, İhlas Haber Ajansı, 02.12.2006

“Toplumsal Örgütlenme Çabaları” Birgün Gazetesi, 01.06. 2008

“Trabzon Çimento’da Direniş”, Evrensel Gazetesi, 16.10.2000

“Trabzon Limanı da Albayraklar’ın”, Hürriyet Gazetesi, 08.08.2003.

“Trabzon Limanı Peşkeş Çekilmek İsteniyor”, Yeni Mesaj, 12.10.2002.

“Trabzon: 1332 Esnafın Kaydı Silindi”, Karadeniz Gazetesi, 07.09.2001.

“Trabzon’da 2008 Yılı İşsizlik Rakamları”, Lpg Haber, <http://www.lpghaber.com/Trabzon%E2%80%99da-2008-Yili-Issizlik-Rakamlari--haberi-161980.html>., 24.08.2009

“TÜYAP Irak, Erzurum ve Trabzon’a da Ofis Açıyor”, Kobiden, <http://www.kobiden.com/haber.asp?id=196&baslik=TUYAP+Irak+Erzurum+ve+Trabzon+da+ofis+aciyor>, 16.02.2009

“Uzunsokak Trafiğe Kapatılmaz”, Karadeniz Gazetesi, 18.09.2007.

“Üniversite’deki Yabancılar”, http://www.universitehaber.com/article.php?article_id=7074, 21.08.2009.

“Esnafın Forum Tepkisi”, www.trabzon.org, 29.06.2009.

ÖZGEÇMİŞ

GÜRKAN AKGÜN

DOĞUM TARİHİ ve YERİ: 01.05.1984, TRABZON

EĞİTİM DURUMU

- Lise: 1998 – 2001 Trabzon Kanuni Anadolu Lisesi
- Lisans: 2001 – 2006 Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

YABANCI DİL: İngilizce (iyi)

İŞ DENEYİMİ

- 2002 İBB Şehir Planlama Müdürlüğü, Staj
- 2006 Mart – 2006 Haziran ŞEHİR PLANCILARI ODASI İstanbul Şubesi Genel Sekreter Yardımcılığı, Mesleki Denetim Uzmanlığı
- 2006 – 2008 İlke Planlama, Şehir Plancısı

ALDIĞI GÖREVLER

- 2003 – 2005 METROPOLİTEN KENTSEL İNCELEME KULÜBÜ (MEKİK-MSGÜ) Yön. Kur. Bşk.
- 2003 – 2005 MSÜ-MF-ŞBPB Öğrenci Temsilciliği
- 2005 – 2009 Birgün Gazetesi, Kent Sayfası Yazarlığı ve Editörlüğü
- 2006 – 2008 ŞEHİR PLANCILARI ODASI İstanbul Şubesi Yönetim Kurulu Yayın Kurulu Üyesi
- 2007 – 2008 MSGÜ-MF-ŞBPB Öğrenci Asistanlığı
- 2008 – 2009 ŞEHİR PLANCILARI ODASI Genel Merkez, Yayın Kurulu Üyesi

KATILDIĞI ATÖLYE ÇALIŞMALARI

- 2002 MSÜ ŞBPB Uluslararası Kentsel Tasarım Zirvesi, “İstanbul ve Kimlik” Konulu Atölye Çalışması
- 2003 Utrecht School of Arts-MSÜ ŞBPB, Haliç Konulu Atölye Çalışması
- 2003 Midyat Yaz Okulu Planlama Çalışması (Çekül ve Mekik Ortak Organizasyonu)
- 2005 Ulusal Şehir Planlama Öğrencileri Buluşması, “Kimlik” Konulu Atölye Çalışması
- 2008 International New Town Institute, TU Delft, University of Amsterdam, MSGÜ, Bilgi Üniversitesi, “The Responsive City: İstanbul-Randstad” Konulu Atölye Çalışması

KATILDIĞI YARIŞMALAR VE ALINAN ÖDÜLLER

- 2002 Dünya Şehircilik Günü, “Yaşadığımız Kent ve Yoksulluk” Konulu Öğrenci Araştırma Yarışması, “Bir Yaşam Sorunsalı Olarak Yoksulluk ve Kent Mekanına Yansıması” adlı Makale ile, İkincilik Ödülü (Tayfun Kahraman ile birlikte)
- 2004 Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, Makale Yarışması, “Türkiye İçin Sürdürülebilir Yerel Kalkınma Yaklaşımı” adlı Makale ile Üçüncülük Ödülü (Tayfun Kahraman ile birlikte)
- 2004 Dünya Şehircilik Günü, “Değişen – Dönüşen Kent ve Bölge” Konulu Öğrenci Araştırma Yarışması, “Küreselleşme Sürecinde Değişen Kent Kavramı; Mekân ve Politikleşme Üzerine Bir Okuma Çalışması” adlı Makale ile Üçüncülük Ödülü (Hayri Karpuz ve Emre Sert ile birlikte)
- 2005 Dünya Şehircilik Günü, “Geleceğin Kentleri” Konulu Öğrenci Yarışması, Film Kategorisi, İkincilik Ödülü (Emrah Şahan ile birlikte)
- 2006 İstanbul Serbest Mimarlar Derneği “İstanbul’un Liman Bölgelerinin Dönüştürülmesi Sürecinde Alternatif Öneriler” Öğrenci Fikir Yarışmasına Katılım (Emre Sert ve Engin Dağ ile birlikte)

YAZDIĞI TEZLER

- 2006 Konut Sorununun Dönüşümü Üzerinden Türkiye Kentleşmesi ve Gaziosmanpaşa Örneğinde Yaşanan İzler (Lisans Bitirme Ödevi)
- 2009 Küreselleşmeyi Taşra Üzerinden Okumak: Trabzon Örneği (Yüksek Lisans Bitirme Tezi)

YAYIMLADIĞI MAKALELER

- 2003 Temmuz, “Bir Yaşam Sorunsalı Olarak Yoksulluk ve Kent Mekânına Yansıması” Planlama Dergisi, 2003/1, (Tayfun Kahraman ile birlikte)
- 2005 Nisan, “Küreselleşme Sürecinde Değişen Kent Kavramı; Mekân ve Politikleşme Üzerine Bir Okuma Çalışması” Planlama Dergisi, 2005/2, sayı:32 (Hayri Karpuz, Emre Sert ve Tayfun Kahraman ile birlikte)
- 2005 Mayıs, “Futbolun Kenti” Birgün Gazetesi (21.05.2005)
- 2005 Temmuz, “Karadeniz Kıyı Şeridi ‘Eşsiz’ Sahil Yoluna Heba Ediliyor” Birgün Gazetesi (02.07.2005)
- 2005 Ağustos, “Kentlerin Dönüşümü, Toplumun Çözülüşü” Birgün Gazetesi (20.08.2005)
- 2005 Ekim, “İstanbul’un ‘Satış-port’resinden Bir Renk: Galataport” Birgün Gazetesi (08.10.2005)
- 2005 Kasım, “Taşrada Düğün Hazırlıkları” Birgün Gazetesi (05.11.2005)
- 2005 Kasım, “Fransa-Türkiye Hattında Kentler” Birgün Gazetesi (26.11.2005)

- 2006 Ocak, “Kalabalığa Karışabilme İmkânı” Birgün Gazetesi (07.01.2006)
- 2006 Ocak, “Kentlerde İpotekli Yaşam” Birgün Gazetesi (28.01.2006)
- 2006 Şubat, “Kaçak Bir Kentte Alelade bir Girişimci” Birgün Gazetesi (18.02.2006)
- 2006 Nisan, “Tarihi Akvaryuma Kültürel Bir Dekor: Hasankeyf” Birgün Gazetesi (15.03.2006)
- 2006 Haziran, “Karamsarlıktan Pozisyon Zenginliğine” Birgün Gazetesi (28.06.2006)
- 2006 Temmuz, “Deniz Otobüsleri İçin Çözüm Önerileri” Birgün Gazetesi (26.07.2006)
- 2006 Ağustos, “Kent ve İktidar Üzerine” Birgün Gazetesi (02.08.2006)
- 2006 Eylül-Ekim, “Balık Hafızası” gaSte, yıl:11, sayı:97
- 2006 Kasım, “Dönüşüm! Ama Sizininki Değil” Birgün Gazetesi (26.11.2006)
- 2006 Aralık, “Evden Sokağa Doğru Bağlamak” Planlama.org
- 2007 Ocak, “Yeni Yıla Dair Kısa Bir Bilanço Denemesi” Birgün Gazetesi (12.01.2007), (Akif Burak Aklar ile birlikte)
- 2007 Şubat, “Daimi Bir Yeniden Gösterim: Konut Sorunu” Birgün Gazetesi (01.02.2007)
- 2007 Mart, “Trabzon’dan Çıktım Yola” Birgün Gazetesi (02.03.2007)
- 2007 Nisan, “Bir Mektup” Birgün Gazetesi (06.04.2007)
- 2007 Nisan, “İktidarın ‘Suç’u” Birgün Gazetesi (27.04.2007)
- 2007 Mayıs, “Seneye, Yeniden Taksim’de” Birgün Gazetesi (11.05.2007), (Hakan Karademir ile birlikte)
- 2007 Eylül, “Kentsel Kalamitizm” Birgün Gazetesi (27.09.2007)
- 2007 Aralık, “Önüm, Arkam, Tüm Çevrem: Sobe” Birgün Gazetesi (19.12.2007)
- 2008 Şubat, “Şehirciler Tartışıyor: Henüz Vakit Varken!”, Birgün Gazetesi (21.02.2008)
- 2008 Mart, “Sahi, Neydi Bu Dönüşüm Dedikleri” Birgün Gazetesi (28.03.2008)
- 2008 Temmuz, “Paramparça Bir “Biz” Mücadeledeyiz” Birgün Gazetesi (23.07.2008)
- 2009 Şubat, “Yerel Siyasetin Sol Derinliği” Birgün Gazetesi (13.02.2009)
- 2009 Şubat, “Ajanslar, Planlar Arasında Kavramlara Dair Münafık Düşünceler” Planlama.org

- 2009 Nisan-Mayıs, “Şehri Satarak İktidar Kalmak” Express dergisi, (Hade Türkmen ile birlikte)
- 2009 Temmuz, “Kentsel Dönüşüm Nasıl Uygulanıyor, Kimler Kazanıyor, Kimler Kaybediyor, Barınma Hakkı Dergisi
- 2009 Temmuz, “Kriz Varsa Çare de Var: Sahne Senin İstanbul”, Birgün Gazetesi (29.07.2009)

SUNDUĞU BİLDİRİLER ve KATILDIĞI PANELLER

- 2002 Nisan, Panelist, “Kent ve Edebiyat” Konulu Panel, MEKİK, MSÜ.
- 2004 Mart, “Türkiye İçin Sürdürülebilir Yerel Kalkınma Yaklaşımı” İktisat Kongresi, ODTÜ, Ankara, (Tayfun Kahraman ile birlikte).
- 2007 Eylül, Kentsel Dönüşümde Yeni Sermaye Hareketleri ve İlişki Biçimleri, TMMOB İstanbul Kent Sempozyumu, (İMECE-Toplumun Şehircilik Hareketi adına, Hakan Karademir ile birlikte).
- 2008 Kasım, Dar Alandan Yaşamın Kendisine: Emek Eksenli Kentsel Toplumsal Hareketler, 32. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, MSGSÜ, İstanbul, (Hade Türkmen ile birlikte).

İLETİŞİM ADRESLERİ

Mail: akgungurkan@gmail.com

Tel: 0 536 3343717 (cep), 0 (216) 3871023 (ev)

Adres: Petrol İş Mah. Dumlupınar Sok. 9/2 Kartal/İstanbul